

műhely

2023

/3

Villányi G. András, Boda Edit, Zalán Tibor, Biró Erika, Aleš Šteger (Lukács Zsolt fordításában), **Acsai Roland, Hauptmann Tamás, Both Balázs** versei; A Tehetséggondozó Műhelyben: **Maros Márk** versei; az IN MEMORIAM MADÁCH IMRE (1823–1864) – PETŐFI SÁNDOR (1823–1849) blokkban: **Czilczér Olga, Csuday Csaba, Gécz János, Györi László, Kemsei István, Oláh András, Veress Zsuzsa, Vörös István** munkái; **Albert Sándor** tanulmánya; **Gubicza Gábor, Reke Balázs** prózája; kritikák Zalán Tibor (**Juhász Attila**), Légrádi Gergely (**Muth Ágota**), Szöllősi Mátyás (**Bokros Judit**), Gécz János (**Ujlaki Csilla**) köteteiről; **Villányi G. András** fotói

Kulturális folyóirat
Megjelenik kéthavonta
2023. XLVI. évfolyam, 3. szám

Kiadja:
a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit
Korlátolt Felelősségű Társaság.

A kiadásért felel:
Horváth Nóra ügyvezető.

Szerkesztőség:
9022 Győr, Rákóczi u. 1.
Levél cím: 9002 Győr, Pf. 45.
Tel.: 96/326-845
E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu
Honlap: www.gyorimuhely.hu
Facebook:
https://hu-hu.facebook.com/muhely_folyoirat/

Főszerkesztő:
HORVÁTH NÓRA

Szerkesztők:
TAKÁCS NÁNDOR
(vers és próza)

HORVÁTH-MÁRJÁNOVICS DIÁNA
(kritika)

KURCSIS LÁSZLÓ
(kiadványszerkesztő grafikus)

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

Korrektor:
CSISZÁR LÁSZLÓ

Tördelés:
VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés:
PALATIA Nyomda és Kiadó Kft., Győr
Felelős nyomdavezető:
Radek József ügyvezető igazgató

A Műhelyt Budapesten és vidéken
terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és
a Könyvtárellátó Kht.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Zrt.
Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi
Előfizetési és Árúsmenedzsment
Csoport, 1900 Budapest.

Előfizethető az ország bármely
postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
valamint e-mailen:
hirlapelofizetes@posta.hu.

A befizetéseknél kérjük minden
esetben feltüntetni:
Műhely c. folyóirat.
Előfizetési díj 2023. évre: 4560 Ft
Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címen is!

Index: 25975 HU ISSN0138-922 X.

Az új címformát, logót
és a hozzájuk kapcsolódó
animációt (www.gyorimuhely.hu)
Farkas Gergő Tamás tervezte.

Hamarosan ismét itt az év vége, a nagy összegzések és tervezések ideje. A sok nehézség mellett a *Műhely* új utakra próbált és próbál lépni, küzdve a megmaradásért és a színvonal fenntartásáért. Köszönjük szerzőinknek, hogy a kiszámíthatatlan helyzetben sem pártoltak el tőlünk, és köszönjük olvasóinknak, hogy megtisztelnék bennünket figyelmükkel a rendezvényeinken is!

Jelen lapszámunk Villányi G. Andrásnak (V.G.A.) köszönhetően egyszerűen tiszteleg az erdő, valamint az erdő „világnyelvét” felismerő „emberdal” nagysága előtt. Egy évtizedekre visszanyúló lélekközösség meghatározó, kettős művészeti megragadásának lehetünk szemtanúi, ha elolvassuk a *Verserdőt*, és végignézzük V.G.A. hegyekben, erdőkben készült képeit, többek között a fákra kihelyezett versekről, melyekhez a túrázók időről időre szabályos ösvényeket gyúrnak. A költészet új utakat tör – mondhatnánk, a lélekből kiszakadó gondolatok pedig a törzsekről kiszabadulva belengik az erdő örökké újjászülető lombkoronáit.

Az idén 45 éves *Műhely* 2023/3-as számától kezdve még szorosabb köteléket szeretne fűzni a lapjain megjelenő irodalom és a képzőművészeti alkotások közé. Mostantól, ha lehetőségeink megengedik, minden lapszámból 50 számozott példányba, egy perforáció mentén kivehető művészi reprodukciót vagy nyomatot kötünk. Ezek a példányok nem kerülnek be a terjesztői hálózatba, ám megrendelhetők lesznek a *Műhely* e-mail címén és korlátozott számban elérhetők lesznek az Írók Boltjában. Elsőként, a 3-as számban, V.G.A. téli csipkebogyót ábrázoló fotója kerül a középpontba, a szerző saját versének a képhez illeszkedő rövid részletével és japán pecsétes aláírásával. E rendhagyó megoldással, és a jövőben képzőművészek alkotásainak korlátozott számú, szignózott megjelentetésével új értékeket szeretnénk teremteni, bemutatni és terjeszteni. A folyóiratokba kötött szitanyomatok komoly múlttal rendelkeznek a nyugat-európai századfordulós lapokhoz kötődően, így bízunk benne, hogy idővel mi is hagyományt teremtünk a különböző technikákkal készült alkotásokkal, és egyre több művészbarát figyelmét sikerül elnyernünk. A szerző/alkotó kiválasztása nem véletlen, hanem egyben a Műhely Kiadó könyvkiadói tevékenységének újraélesztését beharangozó gesztus, hisz a hosszú évek után újrainduló könyvkiadó első kiadványa Villányi G. András *Orpheusz szerelmei* című kötete lesz 2024-ben. A prózai és verses részeket tartalmazó, össze és időnként mellbevágó kitarulkozás, több évnyi szerelmi (lélek)gyakorlat, amolyan szenvedélyterápia eredménye. A *Műhely* fontosnak tartja a kortárs irodalom megmutatását, és nagy megtiszteltetés számunkra, hogy egy ilyen komoly kötettel léphetünk olvasóink elé. A következő esztendő tehát sok újdonságot rejt magába, de ezek felfedezéséig kérjük, fogadják sok szeretettel jelen lapszámunk szerzőinek munkáit, verseket, fordítását, tanulmányt és remek kritikákat! A 200 éves évfordulók okán pedig Madách és Petőfi emléke előtt tisztelgünk, kortárs írók, költők művein keresztül.

Horváth Nóra
főszerkesztő

Tartalom

VILLÁNYI G. ANDRÁS:	Verserdő: a visszaadás.....	7
ALBERT SÁNDOR:	Egy szó – és ami mögötte van: le lehet-e fordítani a fogalmat?	11
BODA EDIT:	Mi végre	23
	Az elárvult fészek.....	23
	Dallamverés.....	23
	Szagrális defekt.....	23
ZALÁN TIBOR:	Felezőszonettek.....	24
BIRÓ ERIKA:	Boszorkánylepke.....	25
	Játék	25
	Zúgás	26
ALEŠ ŠTEGER:	Tanúságtétel – részletek (Lukács Zsolt fordítása).....	27
GUBICZA GÁBOR:	Vagon	31
ACSAI ROLAND:	Az új eső.....	36
	Egy pocsolyáról.....	37
	A messzeségről.....	37
HAUPTMANN TAMÁS:	Hanság.....	38
BOTH BALÁZS:	Képek és erdők.....	40
	Mikor a kozmosz dermedt óceán volt... ..	40
REKE BALÁZS:	Tüdő	42

•

TEHETSÉGGONDOZÓ MŰHELY

MAROS MÁRK:	Az ellenállás határai	46
	A szőnyeg.....	47
	A tenger	48
	A tű	48

•

IN MEMORIAM MADÁCH IMRE (1823–1864) – PETŐFI SÁNDOR (1823–1849)

CZILCZER OLGA:	Parafrázis.....	50
PETŐFI SÁNDOR– MADÁCH IMRE:	Apostoli tragédia (Csuday Csaba).....	52
GÉCZI JÁNOS:	Petőfi Sándor sugárút, 4-es villamos.....	55
GYŐRI LÁSZLÓ:	A cél tragédiája.....	56

KEMSEI ISTVÁN:	Hippia csókja.....	57
OLÁH ANDRÁS:	tagadásaink.....	58
	nincs adat.....	58
	[egy gondola vár engemet].....	59
VERESS ZSUZSA:	„Legkülömb ember, aki bátor / S csak egy külömb van, aki: bátrabb.”.....	60
VÖRÖS ISTVÁN:	Teremtés – újragondolva	63

•

JUHÁSZ ATTILA:	Dramák hangokra, sötét színpadra (Zalán Tibor: <i>Reménytelenek</i>).....	64
MUTH ÁGOTA:	Áthatolhatatlan ajtók őrzik a múltat (Légrádi Gergely: <i>Alkalomadtán</i>)	69
BOKROS JUDIT:	Nem szégyen többé megbeszélni (Szöllősi Mátyás: <i>Szabad</i>)	71
UJLAKI CSILLA:	Dísztelen szentháromság (Géczi János: <i>Az utolsó rózsához</i>).....	73

VILLÁNYI G. ANDRÁS

Verserdő: a visszaadás

2023

/3

Villányi G. András

az ELTE angol szakán végzett, majd Japánban öt évig Basó haikuját, illetve Szaigjót, a 12. századi buddhista szerzetes-költőt, akiből MA-tézist írt, továbbá a buddhizmust tanulmányozta a Kóbe- és a Taisó Egyetemen. Végül Oxfordban folytatta kutatásait. Verset és prózát ír, műfordít japánból, angolból. Saját válogatású kötete – *Zilált hajam és szomorú játékok* – két századfordulós japán szerző tankáiból 2003-ban jelent meg (General Press). *A papagáj meséi* – felnőtteknek – 2011-ben (Fapadoskönyv). *Tükröződések* című verseskötetében (Scolar Kiadó, 2011) a 12. századi japán szerzetes, Szaigjó vakáiból és saját költeményeiből, prózáiból alkotott dialógust. 2005-től az évente megrendezett Független Irodalmi Napok (FIN) tematikus kamara-versfesztivált szervezi. 2011-től tagja a Szépirók Társaságának. Versei, fordításai, esszéi az *Ezredvég*, *ÉS*, *Hévíz*, *Mozgó Világ*, *Műhely*, *Nagyvilág*, *Napút*, *Új Forrás*, *Pannon Tükör*, *Pannonhalmi Szemle* folyóiratokban és a SZIFONline-on, Új Forrás online-on, ÚjNautiluson jelentek meg.

2020 utolsó napjaiban régi tervet váltok valóra, összekötöm szellemi tájaimat az élő víddel: a Hegy fáival, köveivel. A fák az erdő szavai, s ezek tetszőleges csoportosításának olvasata is a léttörvényről írott mondat. Miközben bármely jelenség szava, jele a lét egészének, a tartalmat korántsem egyenlően szuggesztív erővel és olvashatósággal közvetítik. Az erdőé világnyelv; a fák és terek kórusát igyekszem kísérni emberdallal, mikor ön- és létbúvár *Ego sum* versciklusom fóliázott darabjait helyezem el szívemnek régtől kedves mátrai fákra. Akadnak jelzett ösvény mellett állók, ám mások – nem kevesebben – ott bújtak elő a földből, amerre madár se igen jár. Szándékom a költemények visszaültetése a médiumba, amely kisgyermekkoromtól fogantatásuk egyik főforrása. Visszakísérni őket egy bennük és általuk megnyilvánuló szellemiség bölcsőjéhez. A teremtő folyamat így kerekedik teljessé. Számos példány kerül útlatan, erdőjárók által aligha látogatott helyre.

Az erdőszívben jól megfér pogányság, taoizmus és kivált a Buddha bölcsessége a rontatlan krisztusi szellemiséggel is. A kultúra maximái mellett – időben előtte, súlyában hasonló mértékben – főként e hegyvidék tanított, szocializált és érlelt azzá, ami lettem: inkább szemlélődő, mint cselekvő, inkább törekvő benső eredményre, mint sikerre a külvilágban. Előző életek foltjaitól és civilizációnk kétesebb üledékétől az erdőben válok tisztábbá, áttetszőbbé. A Hegy fényt áraszt, világosságra tanít.¹

A Fát ölelve megpróbálok belépni az ő létébe, tapasztalatába, idejébe. *A bambusz dolgát a bambusztól, a fenyőét a fenyőtől tanuljad!* – utasította tanítványait Basó,² s ezzel többre utalt, mint a direkt és (pre)konceptiómentes tapasztalat megszerzésének elsődlegességére. Aki a bambusszal bambusszá, a fenyővel pedig fenyővé „válk”: már nem *ön maga*. Ezzel az aktussal elvesztette, lehántotta az én káprázatát, egy lett a „*mással*”, már minden ő. Ebből a nézőpontból lehet egyedüli hiteles portréját nyújtani bambusznak, fenyőnek, tölgynek és talán minden más milyenségének is. Némileg – spirituális síkon – analógnak vélem ezt az aktust az emberek közti szerelmi összefonódással, amikor a cél a lehető legteljesebb önfeladás, feloldódás a más(ik)ban.

Efféle *visszaadás* nem lehet gépies, mintha eladni kívánt portéka szórólapját hirdetőtáblára biggyesztené valaki. A helyszín kiszemelését a kítűzés csendes rítusa követi. A vers kiválasztását befolyásolja a *spiritus loci*, és ahol megállapodok, hangtalan jelzem szándékomat, üdvözlésképp a Fát homlokkal megérintem, majd rögzítem és felolvasom a szöveget neki és az Erdőnek. Elbúcsúzó és folytatom utamat.

Egy évvel ezelőtt fordított vaka mélyülő rezgése mind drámaibb és meghatározóbb látomást formál elmémbe:

*Jövendő orcám
a nagy ismeretlenben
tűlevélkéid
növő oltalmába rejtőd:
hisz másom senki nincsen.*³

Hegy

fiúkoromtól jártam a
Hegyhez messzire hozzá
csontos sziklák szikár csapa
Tanítóm volt patak és fák

mára megértem
a Hegy jött hozzám
árnyas szárnya hozta
s előttem térdepelt

ölbe vett milliárd fiával
ringatott míg én hittem
tájékára magam tértem
emberek közt zárandok
állatok közt már-már isten

lombsörényébe sűgom
ha utolszor jön értem
homlokára felemeljen
csillagokkal fűrössze arcom

túl téren és égen is
hol semmi vajúdjá
az álom szótagjait

alkony a Bükkösön

Bakondi Ernő főerdész emlékének

izmosan szökkenő lebbenés
közben mintha mozdulatlan
meredne a hűlő ég hullámain
ezüstgyertyák fényt vérző glóriája

szivacs

szivacs vagyok
szétáradnak bent a zajok
mélybe szívom a csöndet
kiszáradok rögvest

lehetek ez lehetek az
üres a szivacs
mint a csend mint a zaj

felhőként

Balázs László Gábornak

felhőként lebbenünk
vicsorgó napba szagató szélbe
tájjá foszlik lenge lényünk
minden marék földben
Ég s Föld összes szenvedélye

suttogó

virágokkal suttog
pillantása óvón ölel
hegyet-erdőt
szánja őket hisz mind érez
fáj a hajtás láng a virág

elhalkul mint uszálya hulló ködnek
magát se feddi már
virágszirmon vár szellőre
s illatán a Főkertész
Angyal strázsált liliomosáig száll

nagylámpás: túl a játszótéren

eloltják a nagylámpát
aztán csöndben
a kicsiket sorban
ám a folyón ha átkelsz
fény árad de nem látszik
földi szemnek
mivé válsz mi a szerep
ahol föld sincs se test

váltig remél a lélek
hogyan végre tán itt
túl a poros játszótéren
odaér hol gyúl az óriás
lámpás milliárd lélek
felhőnyi májusbogár
fénylőn kereng körötte

vakítón boldog szárnyak

szavak hártyáin

az ágasvári Feketefenyőknek

gondolatban távolodón földtől
 élő anyagtehetől
 mit súlyos holttal hurcol
 gyermekkori hegycsúcsra száll
 szélre lesni ágvégen
 borzongó érzés
 milyen lesz madárként visszajönni

jövendő szárnyát próbálja
 szavak hártyáin

Bükkös

Szaigjó szerzetesnek a 21. századból

ezüstté érett alkonyi bükkös
napszört foltok fényjátéka
toronyként magaslok fölé
óvnám e facsemetét
bár tudom mit se tehetek
időágon fogant viharokkal
kérlelem
tárja lombját arcom fölé
végül rejtse ősz levélözönébe

Pipacsok

annyi pipacs az útszélen
jó ez s oly szépek
szomorú mégis mert
enyém egyik sem lehet

nincs birtokos
sem mi válna birtok
légnél illóbb képek
sehol test se lélek
valami mégis nyílall

pirosan sikoltó táncosok
a semmi kilúgozta
színes szöveteit csak
láncseppek inganak
a kéktelen égnek
mert lenni kell vérnek
a múlandóság képein

Taj Mahal

Örök Eurüdikének

millió kőből a Nőnek faragott
lassan enyésző emléket
Neked ismétlem szóból
mert szép vagy és múlandó
mint e fájó szerelemben én
hála és remény jele fal s torony
metafora mondat s minden kép
a legmagasabbtól elrugaskodom
az elérhetetlen szó Himalájáról

a végtelenben átkarolj

- 1 Aki nem gondolkodott arról, hogy a fák, az erdő világa önálló, magas intelligenciával szerveződő közösség, annak hadd ajánljam figyelmébe Peter Wohlleben könyvét: *A fák titkos élete* (Park Könyvkiadó, 2021). Aki pedig John Eccles Nobel-díjas neurofiziológussal úgy gondolná, hogy a teremtett világ legkomplexebb rendszere az emberi agy, felhívnam a figyelmét Brys Zoltán tanulmányára: „[...]komplexitás szempontjából talán mégis lehet kihívója a Földön: a természetes erdők endoszimbiotikus növény-gombahálózata [...], kimutatták, hogy a hálózat kiterjedt percepciós rendszerrel, emlékezzettel és tanulásal bír[...]” (kiemelés tőlem – VGA). BRYs Zoltán (2022). Megérteni, kik vagyunk. In: *Pannonhalmi Szemle*, 1, 34.
- 2 Vö.: VILLÁNYI G. András (2022). Basó természete. In: *Új Forrás*, 4., 23. vagy: https://terebess.hu/haiku/document/ufo22_4.pdf (a letöltés ideje: 2023.05.18.)
- 3 Szaigjó szerzetes (1118–1190). In: VILLÁNYI G. András 2011. *Tükröződések*. Scolar Kiadó <https://terebess.hu/keletkultinfo/tukrozodesek.pdf> (a letöltés ideje: 2023.05.18.)

A képek jegyzéke

Borító 1 (címlap): Villányi G. András (VGA): *Öreg Tölgyisten*

Borító 2 (hátlap): VGA: *Havas Bujkálófa*

Borító 3: VGA: *Havas fa verssel*

Borító 4: VGA: *Alom tava árnyékkal*

2. o.: VGA: *Szálláshegyi testvérpár*

7. o.: VGA: *Fű-fa*

9. o.: VGA: *Fára vers*

10. o.: VGA: *Vén Tölgy*

15. o.: VGA: *Felhőpanoráma*

23. o.: VGA: *Ölelkezők*

27. o.: VGA: *Mintha tenger*

31. o.: VGA: *Foházkodók*

32. o.: VGA: *Téli Földnyelv*

38. o.: VGA: *Téli Földnyelv II.*

41. o.: Hossala Tamás: *Nyirkai-Hany*

43. o.: VGA: *Földnyelv ködben*

45. o.: VGA: *Tugár rét*

47. o.: VGA: *Mozgásban*

51. o.: VGA: *Vándormenet*

53. o.: VGA: *Drága Barát*

57. o.: VGA: *Somhegy hasadt szíve*

60. o.: VGA: *Somhegyi Órangyal*

64. o.: VGA: *Agasvár és Földnyelv*

67. o.: VGA: *Ólvadt hegyek*

79. o.: VGA: *Őszi idill*

ÉN-TE-Ő

széjjel metszve külön-külön
araszolunk föld s ég közt
szerteszét mégis együtt
végül csak ugyanott
állunk megyünk jövőnk
nem leszünk leszünk
én-te-ő-mi-ti-ők

Villányi G. András

Egy szó – és ami mögötte van: le lehet-e fordítani a fogalmat?¹

„Mindent végbevisz a nem-cselekvés. A világot télen tartja kézben.”
(Lao-ce)

Bevezetés

Az írástudó Kőszegi Lajos *Ne légy távoll!* című esszékiötetének² 11. oldalán olvasható az alábbi rövid bejegyzés: „Dagad a magány és a belőle származó bűn. A tudás, amint fölülkerekedik tetteimen. Mielőtt kilépnék az ajtón, kutyámmal sétálni az alvó város üres utcáin, *wu wei* [közöny].”

Tekintsünk el az utolsó mondat meglehetősen magyartalan szerkezetétől, és fordítsuk figyelmünket a végén felbukkanó két idegen szóra, a *wu wei*-re,³ amelyeknek az esszékiötet szerzője szögletes zárójelben meg is adja az általa helyesnek vélt magyar megfelelőjét. Csakhogy a kínai *wu wei* a legjobb esetben is csak olyan alapon fordítható „közöny”-nek, mint a *L'étranger* című Camus-regény első magyar nyelvű kiadásának a címe. A *wu wei* (*vu vej*) kifejezés szó szerinti jelentése „nem cselekvés”,⁴ de ez a jelentés a mi nyugat-európai fogalomrendszerünk keretei között értelmezve félrevezető, mivel teljesen más konnotációkat tartalmaz, mint a keleti kulturális hagyományban. A nyugati felfogás szerint a „nem-cselekvés” a pihenés, passzivitás, tétlenség, semmittevés, tunyaság, tespedés, henyéség, lustaság fogalomköréhez tartozik, míg a keleti észjárás szerint a *wu wei* alapvetően pozitív kicsengésű fogalom: „azt fejezi ki, hogy egy cselekvést előítéletmentesen, mindenfajta célkitűzés nélkül végzünk; a figyelem feszült összpontosítása, amelyben megszűnnek a nyereség és a veszteség fogalmai, a szellem pedig tisztává és egyedülállónak válik. Eltűnik a külvilág, és a szellemünket követjük, amely ekkor a kozmoszsal egyesül. Csakis ebben az állapotban valósíthatjuk meg a legtökéletesebb műveket” (SUN 2011: 56).⁵ Ez a „meghatározás” a mi fülünknek kicsit talán posztmodern hangzású, annyi mégis kiderül belőle, hogy a *wu wei* nem valamiféle „közönyt” jelent. Cikkében a kínai szerző érdekes nyelvi példákkal szemléltetve kimutatja, hogy a „nem-cselekvés” nyugati vagy keleti fogalomrendszer szerinti értelmezése a fordítók részéről milyen nagy mértékben befolyásolhatja ugyanannak a kínai irodalmi vagy filozófiai műnek a recepcióját az angol nyelvű célközönség körében. A nyugati világ egyre növekvő érdeklődését a keleti kultúra, vallás és filozófia (zen buddhizmus, taoizmus stb.) iránt korjelenésnek tartja. Legfőbb okát abban látja, hogy „a Nyugatot jelenleg egyfajta zavarodottság jellemzi, episztemológiai rendszerének befelé néző (introspektív) szakaszához érkezett, ami elősegíti a zen buddhizmus és a tao, valamint a nyugati világ találkozását” (SUN 2011: 70).⁶ Ezt a szellemi zavarodottságot a múlt század közepén már Alan Watts is szóvá tette. *A zen útja* című könyvének előszavában ezt írja: „Századunkban a nyugati gondolkodás gyors átalakulása jelentős mértékű zavarodottsághoz vezetett. [...] Egyszerre csak rá kellett döbbenünk, hogy irányjelzők nélkül bolyongunk egy olyan világban, amely mindinkább a nagy üresség buddhista princípiumát idézi. A Nyugat számtalanféle bölcsessége, vallása, filozófiája és tudmánya nem sok útmutatással szolgál arra nézve, hogyan éljünk ebben a világban. Közben pedig egyre mélyebbre sodródunk a viszonylagosság mérhetetlen óceánjában, és kilátásaink egyre riasztóbbak” (WATTS 2021: 8).⁷ A megértés, a befogadás előfeltételeként a nyugati világnak mindenekelőtt le kell számolnia azzal a régi, alapvetően téves beidegződésével, hogy a keleti gondolkodásmód, társadalmi berendezkedés, tudomány, filozófia, irodalom, kultúra és vallás primitívebb, földhöz ragadtabb, fejletlenebb, elmaradottabb, következőképpen alacsonyabb rendű, mint a mi „haladó”, fejlett – sőt folyamatosan fejlődő – nyugati kultúránk és civilizáciánk. Amelyről többen is megállapították – Heidegger a múlt század '20-as éveiben, René Guénon a '40-esekben –, hogy éppen az egyre gyorsuló technikai fejlődés velejárója, a *létfelállítás* fogja a pusztulását okozni, talán hamarabb is, mint vélénk. „Amíg az értelem mániákusan kísérletezik, hogy az absztrakciók hálójával ragadja meg a valóságot, és ragaszkodik hozzá, hogy az élet ennek merev kategóriáihoz illeszkedjék, addig képtelen lesz felfogni a taoizmus lényegét. Lassanként bele is fásul. Csak akkor juthat el a *taó*hoz, ha képes követni a *vu-vej* egyszerű és kifinomult elvét, amely a *tao* után a taoizmus második legfontosabb princípiuma” (WATTS 2021: 41).

Ebben a cikkben – a *wu wei* példájából kiindulva – azt a kérdést fogjuk megvizsgálni: mennyire lehet lefordítani a (vagy legalábbis bizonyos) fogalmakat? Le lehet-e fordítani más nyelvekre egy olyan sokjelentésű, erős kulturális konnotációkkal rendelkező fogalmat, mint amilyen a *wu wei*? Erthetővé lehet-e tenni egy, a nyugati gondolatrendszerben felnőtt ember számára a keleti kulturális hagyományban és filozófiában kialakult fogalomkört? Tudvalévő, hogy sokszor a megfelelő fogalmak hiánya képezi a megértés legnagyobb akadályát.⁸

Mi a *wu wei*?

Mindenekelőtt nézzük meg, hogyan próbálják megvilágítani a *wu wei* jelentését a különböző lexikonok és a filozófiakönyvek. A *Shambhala Dictionary of Taoism* az alábbi magyarázatot adja rá:

Albert Sándor

(Baja, 1949):
a Szegedi Tudományegyetem Francia Tanszékének ny. egyetemi tanára. 1974-ben szerzett diplomát a szegedi JATE orosz-francia szakán. Négy tanéven át középiskolai tanárként dolgozott, majd 1978-tól 2018-ig az SZTE Francia Tanszékének oktatója volt, innen ment nyugdíjba 2018-ban. Kutatási területei: nyelvészet, fordításelmélet, nyelvfilozófia. Könyvei: *Übersetzung und Philosophie* (Praesens Verlag, Wien, 2001), *Fordítás és filozófia* (Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2003), *A fővenyre épített ház* (Áron Könyvkiadó, Budapest, 2011), *Fordítás – nyelv – filozófia* (Áron Könyvkiadó, Budapest, 2014). Több mint 150 cikke és recenziója jelent meg különböző hazai és külföldi szakfolyóiratokban, éveken át több hazai és külföldi szakfolyóirat szerkesztőbizottsági tagja volt. Öt nyelvből fordított, főleg társadalomtudományi témájú műveket, ezek a Gondolat, az Akadémiai, az Atlantisz, a Kossuth, a Corvina és az Osiris Kiadó gondozásában, valamint irodalmi folyóiratokban jelentek meg.

A szerző portréját Kovács Katalin készítette.

„*Wu-wei*: kínai, szó szerint ’nem-csinálás’; motiválatlan, nem szándékos cselekvés, [...] a dolgok természetes menetébe való be-nem-avatkozás; olyan spontán cselekvés, amely teljesen mentes lévén minden előzetes megfontolástól és szándéktól, tökéletesen megfelel egy adott helyzetnek” (FISCHER-SCHREIBER 1996: 210).⁹ A szótár szerzője ezután Lao-ce *Tao Te King* című művéből és Konfuciusz *Beszélgetéseiből* több olyan részletet idéz, amelyekben előfordul a *wu wei*.

A *Dictionary of Asian Philosophies*ban az alábbi rövid meghatározást olvashatjuk róla: „*WU-WEI*: kínai szó a ’nem végezni természetellenes cselekvést’ kifejezésére (több mint egyszerűen ’tétlenség’). A buddhista használatban: ’nem az okokból létrejött’” (NAUMAN 1979: 352).¹⁰

Ezekből a rövid magyarázatokból túl sok ugyan nem derül ki, de annyit megállapíthatunk, hogy a *wu wei* nem egyszerűen tétlenséget, lustaságot, passzivitást vagy „közönyt” jelent.

Leonyid Sz. Vasziljev *Kultuszok, vallások és hagyományok Kínában* című könyvéből többet is megtudhatunk a szó jelentéséről. A szerző azt írja, hogy a *Csuang-ce*-ben és az *Út és erény* könyvében is „sok szó esik a taoista nem-cselekvés (tétlenség, *wu-vej*) elvéről. Ez a tézis az embereket arra szólítja fel, hogy kevésbé avatkozzanak bele az élet folyásába. A nem-cselekvés elvét első ízben a taoista gondolkodók fogalmazták meg – a jelentése körülbelül ez lehetett: tartózkodj a célratörő tevékenységtől, és minden végbemegy magától. Más szavakkal, minden magától lesz, magától megtörténik, törvényszerűen bekövetkező események természetes menetének eredményeképpen” (VASZILJEV 1977: 192).

Alan Watts számos nyelvre lefordított, több magyar kiadásban is megjelent – a zen buddhizmushoz kapcsolódóan a taoizmussal is foglalkozó – művének tárgymutatója szerint a *wu vej* jelentése: „nem-cselekvés” (WATTS 2021: 313). A könyv szövegében több helyen is előkerül ez a szó, amelynek Watts valamiféle meghatározásával is megpróbálkozik. Azt mondja, hogy „a kínai gondolkodás a *Ji-king* révén tapasztalatot szerzett a spontán döntésben, amely csak akkor lehet eredményes, ha tudjuk, hogyan kell elengedni a tudatunkat. Pontosan ez a *wu-vej*” (WATTS 2021: 41). Az lenne tehát a *wu wei*, hogy elengedett tudattal hozunk spontán döntéseket? Átgondolatlanul cselekedve, nem törődve a következményekkel? A dolog kezd érthetlenné válni. Hogyan kell elengedni a tudatunkat? És milyen egy spontán döntés? Nem kellene inkább alaposan végiggondolni a dolgot, mielőtt döntést hozunk? Néhány oldallal később egy másik kínai szóval is megismerkedhetünk: „a taoizmus és a zen felfogása szerint az értelem működésének centruma nem a tudatos gondolkodásban vagy az egóban található. Aki megtanulta elengedni tudatát, [...] abban kezd megmutatkozni az a sajátos ’erény’ vagy ’erő’, amit a *tő* szó¹¹ jelöl. Ez nem a morális egyenesség mai értelmében vett erény, hanem inkább hatékonyság a szó régebbi jelentésében. [...] A *tő* minden affektálástól mentes, vagyis spontán erény, amelyet sem szándékosan művelni, sem imitálni nem lehet” (WATTS 2021: 48–49).

A *tő/te* ezek szerint „hatékonyság a szó régebbi jelentésében” – ahogy Alan Watts írja. François Jullien francia sinológus több könyvet is írt a hatékonyságról és a hatékonyság történetéről Kínában (JULLIEN 1995, 1996), amelyekben bebizonyítja, hogy a nyugati világban egészen más fogalmak vannak a hatékonyságról, mint a keletiek. Alapvetően különböző *stratégiák* állnak egymással szemben. Míg a nyugati gondolkodásban a hatékonyság fogalma olyan kategóriákhoz kapcsolódik, mint a jól átgondolt tervezés, a célorientáltság, a cél eléréséhez szükséges eszközök és eljárások meghatározása, a célratörő tudatos cselekvés stb., addig a hatékonyság kínai fogalma olyan gondolatok körül forog, hogy mit lehet kihozni egy adott helyzetből [*potentiel de la situation*], a körülmények több szempontú mérlegelése, a lehetséges kompromisszumok keresése, úgy cselekedni, hogy nem cselekedni [*agir par non-agir*] és hasonló. Mivel a „nyugat a hatékonyságot a cselekvéssel kötötte össze, hajlamos volt Konfuciusz nem-cselekvését a mi hősi cselekvésünk fordítottjaként értelmezni, vagyis a nem-cselekvést visszafordította a lemondás és a passzivitás értelmébe (a tevékeny Nyugat Keleten álmodik nyugalmáról...)” (JULLIEN 1996: 106).¹² Egy másik, eredetileg 1992-ben a párizsi Éditions du Seuil kiadónál megjelent művében ugyanez a szerző egyetlen kínai szó, a *shi* (*si*) elemzésén keresztül próbálja meg feltárni Kína máig tartó hatékonyságának okait a kormányzásban, az uralkodásban, az államberendezkedésben, a hadviselésben, a gazdasági életben és még sok más területen (JULLIEN 1995).

Nekünk, európaiaknak nem zavaros ez egy kicsit? Máris a keleti gondolkodás, a keleti filozófia kellős közepében járunk. A fenti idézetekből annyit azonnal lesűrhetünk, hogy a *wu wei* (és a *tő/te*) jelentését a mi racionális elveken nyugvó, szigorúan logikai alapokra épülő nyugati gondolkodásunk fogalmi keretei között aligha fogjuk megérteni. A *wu wei* mélyebb (nem pusztán szó szerinti) jelentésének megismeréséhez ki kell lépünk nyugati fogalmi gondolkodásunk szépen bejáratott, megmerevedett keretei közül, és – legalább felületesen – meg kell ismerkednünk a taoizmus alapfogalmaival. Ugyanis ezek közül az egyik legfontosabb éppen a *wu wei*.

Eva Wong *Taoism* című könyvében ezt írja a *wu wei*-ről: „A taoizmus egyik leghíresebb fogalma, és ugyanakkor számos félreértés forrása a *wu-wei*. Ez a bölcs jellemzésére használt és gyakran nem-cselekvésnek fordított szó könnyen keltheti azt a benyomást, hogy a taoista bölcs ’nem csinál semmit’. Ez pontatlan, és nem is lehet alkalmazni az összes taoista leírására. A *wu-wei* ugyanis nem ugyanazt jelenti a különböző taoista filozófusok számára. [...] A *wu-wei* a *Tao Te King*ben azt jelenti, hogy ’a Tao elvei szerint élni’, és a Tao útja üdvözítő út. Ezért a *Tao Te King*ben szereplő *wu-wei* nem ’semmit nem csinálni’; de nem is a *Csuang-ce*-ben emlegetett be-nem-avatkozás. A *Tao Te King*ben a *wu wei* azt jelenti, hogy nem alkalmazunk erőt. A bölcs uralkodó, aki ügyel arra, hogy ne erőszakos módon gondoskodjon alattvalóiról,

úgyszintén a *wu wei*-t gyakorolja. Súlyos tévedés, hogy a *Tao Te King* bölcs taoista uralkodója nem csinál semmit; éppen ellenkezőleg: a társadalom tevékeny tagja, és alkalmas arra, hogy uralkodó legyen” (WONG 1997: 24–25).¹³

Kína bölcsessége című könyvében H. van Praag nyolc olyan alapvető elemet részletesen, amelyek a kínai gondolkodást Lao-ce-től és Konfuciusztól kezdődően egészen napjainkig meghatározzák. A nyolcadik a *wu wei*, amelyről azt írja, hogy „a taoista filozófia zárókövét képezi. Szó szerint a *wu wei* azt jelenti: 'nem cselekedni'. De a fogalomnak ez az egyetlen negatív aspektusa. Valójában a *wu wei* Lao-ce tanítása szerint azt jelenti: 'cselekedni a nem-cselekvés révén'. [...] A *wu wei*-en Lao-ce azt érti, hogy semmit nem szabad erőltetni. Vannak emberek, akik tolják azokat az ajtókat, amelyeket húzniuk kellene, és húzzák azokat, amelyeket tolni kellene. *Wu-wei* azt jelenti: »húzni és nem tolni«, »tolni és nem húzni«” (PRAAG 1966: 198–199).¹⁴

Nézzük meg, mit írnak az angol nyelvű kínai filozófiakönyvek a *wu wei*-ről. „A *wu-wei* erőfeszítés nélküli, spontán, nem szándékos, nem elhatározott cselekvést jelent” – olvassuk egy most megjelent kínai filozófiai bevezetésben (LITTLEJOHN 2022: 20).¹⁵ A szerző előzőleg idézi a *Tao Te King* 37. szakaszát, ahol ugyancsak felbukkan ez a szó: „*Dao moves by wu wei, yet nothing is left undone*”.¹⁶ Majd a *Dao (tao)* magyarázatába kezd, amiből jól kitűnik, mennyire keserves – sőt szinte lehetetlen – dolog megérteni az angol nyelvű olvasókkal a *tao*-nak, a taoizmus központi fogalmának lényegét. Ying Liu, Hegel és Kant műveinek kínai fordítója hívja fel a figyelmet arra, hogy a kínai írásjegyek poliszém jellege miatt az *elvonat* mindig együtt jelenik meg a *konkrét* is: az elvont és a konkrét között a kínaiakban sokkal szorosabb a kapcsolat, mint az európai nyelvekben (Liu 1996: 128).

A *tao* rendkívül bonyolult jelentéstartalmának érzékeltetésére találomra idézünk néhányat magyar jelentései közül a *Konfuciusz beszélgetései és mondásai* című szövegből (Tőkei 1980: 53–174): 'erény' (53, 65, 97), 'erényes' (56), '(helyes) út' (66, 79), 'igazság' (67), 'alapelv' (68), 'rend' (70), 'tanítás' (71, 98, 156), 'tökéletesség' (80), 'imádkozni' (87), 'elvek' (136, 144), 'törvény' (89, 107, 136), 'kötelesség' (138) stb. Érdekes módon e szavak jelentésükben különböznek egymástól, mégis ugyanahhoz a fogalmi mezőhöz (*champ conceptuel*) tartoznak, mivel kivétel nélkül pozitív kategóriákat fejeznek ki.

Egy francia szerző azt írja a *tao*-ról, a *tér*-ről és *társairól*, hogy „az ilyen fogalmakat metafogalmaknak is hívhatjuk, mert kijelölik a fogalomnak mint olyannak a határait és státusát, és olyan módon határozzák meg a gondolkodás stílusát és irányát, ami megingathatja egy saját ésszerűségében és a léthez való eljutásában túlságosan is magabiztos filozófiának az előfeltevéseit” (O'LEARY 2011: 2). Kicsit kevésbé cirkalmasan megfogalmazva ez azt jelenti, hogy a saját hatékonyságában nárcisztikusan tetszelgő nyugati gondolkodás és a fogalmakra épülő racionális megközelítés korántsem az egyetlen lehetséges út a lét kutatásában; a léthez más utakon, más módokon, másfajta módszerekkel is el lehet jutni. Egy indiai szerző a legfontosabb buddhista kategóriákat a „nem-fogalmak” [*non-concepts*] közé sorolja, amelyek betekintést engednek a „fogalom-ellenes vagy fogalomfeletti területébe, a nem-gondolat vagy a hallgatás világába” (O'LEARY 2011: 2).¹⁷ Ha erre azt mondjuk, hogy a nyugati filozófia és a racionális, logikus gondolkodás elképzelhetetlen fogalmak nélkül – abból a megfontolásból kiindulva, hogy a filozófiai gondolkodás *csakis fogalmi alapú és racionális* lehet, mert ha nem fogalmakra és a logikára épül, akkor nem gondolkodásról, hanem ábrándozásról, álmodozásról, képzelgésről, vágyálmokról és hasonlókrol beszélünk –, akkor ez a kijelentés ebben a formában vagy nem teljesen igaz, vagy a keleti gondolkodás nem írható le a (nyugati értelemben vett) „filozófia” fogalmi eszköztárával. Valószínűleg mindkét állítás érvényes. Tudjuk, hogy a logika és az episztemológia kevésbé érdekelte a kínai filozófusokat, ők inkább a tanulmányok folytatására vonatkozó módszertan kidolgozásával foglalkoztak. Persze a „módszertan” szót sem a mi nyugati fogalmaink szerint kell érteni. Ez a fajta kínai „módszertan” ugyanis elsősorban nem a tudás megszerzésére, hanem az önművelésre irányult, célja nem az igazság keresése volt, hanem az, hogy feltárja a társadalom megfelelő működéséhez szükséges magatartásformát, erényeket. A kínai bölcselőket az igazság nem érdekelte, pontosabban: nem az igazság érdekelt. „A legtöbb kínai filozófus a tudást nem tekintette önmagában valamiféle értéknek, és nem is önmagáért a tudásért keresték a tudást; számukra a tudás a boldogság megszerzésére irányuló erőfeszítés volt; közvetlenül a boldogság keresésének tényleges, gyakorlati alkalmazására használták, nem pedig meddő vitákat folytattak róla” (YU-LAN 1983: 2).¹⁸ Talán ebből a rövid idézetből is kitűnik, hogy még a legalapvetőbb fogalmak ('tudás', 'jó' és 'rossz', 'boldogság' stb.) is teljesen más megvilágítást kapnak Keleten, mint Nyugaton.

A *wu wei*-nek azonban van egyfajta, az egyéni túlmutató, társadalmi vetülete is. Henri Maspéro francia sinológus Csuang-ce-t idézi: „A *Tao* (az elv) mindig nemcselekvő, és nincs semmi, amit ne ő tenne; ha a fejedelmek és a királyok meg tudják ezt tartani, minden lény magától tökéletessé válik. A megvalósult embernek is 'nemocselekednie' (*wu wei*) kell, el kell kerülnie természetfölötti hatalma azzal az ürüggyel való alkalmazását is, hogy segítsen a világon, vagy hasznát hajtson számára” (MASPÉRO 1979: 401).¹⁹

A kétkötetes *Sources of Chinese Tradition* című szöveggyűjtemény tárgymutatójában is szerepel a *wu wei* a 'doing nothing, non purposive-action' magyarázattal. A monumentális szöveggyűjtemény pontosan ezeroldalas első kötete több helyen idézi Konfuciuszt, Lao-ce és más szerzők műveinek ezzel kapcsolatos szövegrészleteit. A *Tao Te King* filológiai alaposabb angol nyelvű kritikai kiadásának tárgymutatójában is a *Non-interference* magyarázat szerepel, majd hosszasan elemzi a *Tao Te King*-ből azokat a szöveghelyeket, ahol előkerül ez a szó (WAGNER 2003: 521).²⁰

Karyn Lai 2017-es filozófiakönyve is több helyen említi a *wu wei*-t, amit „nem-cselekvésnek” (*nonaction*) fordít a tárgymutatóban. Külön szól alkalmazásáról az ún. legisták szövegeiben, itt a *wu wei* fordítására a „nyugalom”, „nyugodtság” (*quietude*) angol megfelelőt használja²¹ (LAI 2017: 164, 171–172, 187). A *Tao Te King*ből és Konfuciusz *Beszélgéseiből* is idézi azokat a szöveghelyeket, ahol ez a szó előfordul. A taoista filozófia négy legfontosabb kategóriája között említi meg, ahol az *unconditioned action* (ok nélküli, spontán cselekvés) angol megfelelővel adja vissza (LAI 2017: 92).

Más szerzők a „nem-cselekvés művészetéről” beszélnek, életvezetési tanácsokkal látva el a keleti filozófiák iránt egyre nagyobb érdeklődést tanúsító nyugati olvasóközönséget. Az ilyen jellegű könyvek – mint például Jostein Gaarder *Sofie világa*, valamint Osho, Milan Kundera, Paolo Coelho és társainak egyes művei – ma az egész világon óriási népszerűségnek örvendenek. Nem csoda, hogy Theo Fischer *Wu wei: A Tao életművészete* című könyve 2021-ben már a 18. kiadásban jelent meg a hamburgi Rowohlt Taschenbuch Verlag jól ismert „rororo” sorozatában. Érdemes szó szerint idéznünk a hátsó borítónak – a népszerűsítő irodalomként terjesztett ún. „keleti bölcsességre” fogékony laikus olvasó naivitását felháborító módon kihasználó – szövegét: „Wu wei – ez azt jelenti, hogy a belső központból cselekedni, az élet folyásával összhangban lenni, az itt-és-mostban élni. A modern ember számára a zűrös hétköznapi és a hivatásával együtt járó stressz miatt ez elérhetetlen célnak tűnik. A kínai bölcsék azonban egyszerű és szörnyen gyakorlati útját dolgozták ki az élet sokszínűségének megélésére és élvezésére. Ha ezt az utat követi, akkor soha többé nem fog letérni róla.” (FISCHER 2021).²² A magunk részéről nagyobb veszélyt érzünk abban, hogy a német nyelven olvasó közönség a mű felületes áttanulmányozása után azt fogja hinni, hogy ez a *wu wei*, és abban a buklikus boldogságban bújik vissza okostelefonjába, hogy megértette a taoizmus lényegét.

A *wu wei* a fordításokban

A *wu wei* fordításakor a fordítók számára nem a célnyelvi megfelelők megtalálása jelenti a fő problémát – a *wu wei* szó szerint viszonylag könnyen lefordítható más nyelvekre –, hanem a forrásnyelvi (vallási, filozófiai, társadalmi és kulturális) konnotációk átmentése a célnyelvi megfelelőbe, és a célnyelvi konnotációk kiszűrése. Lao-ce *Tao Te King*jének magyar fordítói (Weöres Sándor, Karátsón Gábor, Óri Sándor, Hatvany Bertalan stb.) a *tétlen*, *tétlenség*, *nem-cselekvés* stb. célnyelvi megfelelőket használják fel fordításaikban, vagy körülírást alkalmaznak.

Idéznünk egy rövid részt Konfuciusz *Lun-jü* (*Beszélgetések és mondások*) című művéből, mert jól szemlélteti a kínai filozófiai szövegek más nyelvekre való fordításának nehézségét. A *Lun-jü* XV. fejezetének 4. pontja így hangzik Tőkei Ferenc fordításában: „A mester mondta: 'Sun olyan uralkodó volt, aki tevékenység nélkül (*wu-wei*) is jól kormányzott. Hogy mit tett? Semmi mást, csak komolyan ügyelt önmagára, és példamutatóan fordította délnek az arcát <uralkodott>'” (TŐKEI 1980: 132).²³

Ugyanez a szövegrészlet Óri Sándor új, verses fordításában: „A Mester mondta: / Aki erőlködés-nélkül tett, / és mégis rendet teremtett, / talán csak Shun volt ilyen! / És ezt hogyan vitte végbe? / Tiszteletreméltó személye, / trónján arca egyenessége; / Többre nem volt szüksége” (ÓRI 2012: 351).

A mű Penguin Classics sorozatban többször is kiadott angol fordításában az idézett szövegrész így hangzik: „The Master said: If there was a ruler who achieved order without taking any action, it was, perhaps, Shun. There was nothing for him to do but to hold himself in a respectful posture and to face due south.” [„A mester mondta: Ha volt uralkodó, aki megvalósította a rendet anélkül, hogy bármit is csinált volna, az talán Sun volt. Semmi mást nem kellett tennie, mint tiszteletet parancsolóan viselkednie és arcát egyenesen délnek fordítania.”] (CONFUCIUS 1979: 132). A fordító lábjegyzetben magyarázatként hozzáfűzi, hogy a császár trónszéke délre néz („The seat of the emperor faces south.”). Ezt a tényt egyébként Henri Maspéro is megemlíti *Az ókori Kína* című könyvében: „Külső pompa és barbár fényűzés keveréke jellemezte az udvart.²⁴ Fejedelmeit a király nagy pompával fogadta; [...] emelvényen foglalt helyet, dél felé néző arccal, karját jádéval díszített zsámolyon nyugtatva, háta mögött fekete-fehér kárpittal” (MASPÉRO 1978: 69).

A műnek számos, különböző színvonalú angol fordítása van forgalomban. Érdemes megnéznünk ugyanezt a szövegrészt a másik klasszikus angol sorozat, a Wordsworth Classics fordítójának megfogalmazásában is: „The Master said, Among those that 'ruled by inactivity' surely Shun may be counted. For what action did he take? He merely placed himself gravely and reverently with his face due south; that was all.” [„A mester mondta: Azok közül, akik 'tétlenség révén uralkodtak', minden bizonnyal egyedül Sun számít. Milyen cselekedetet végzett? Leginkább komolyan és tiszteletet parancsolóan ült, arcát délnek fordítva; ez volt minden.”] (CONFUCIUS 1996: 102).²⁵

A '90-es évek végén két amerikai sinológus arra tett kísérletet, hogy a konfucianus gondolkodás e központi művének nem annyira filológiai pontos, mint inkább *filozófiai fordítását* adja az amerikai olvasók kezébe. A szerzők a könyv elején egy hosszú, kb. 70 oldalas bevezetőben bemutatják Konfuciuszt, és leírják a mű keletkezésének történelmi körülményeit, a kötet végén pedig egy 40 oldalas, rendkívül alapos jegyzetanyagot állítanak össze, továbbá részletesen beszámolnak a fordítás problémáiról. Náluk az idézett szövegrész így hangzik (a kínai írásjegyekkel megadott eredeti szöveget ezúttal is kénytelenek vagyunk mellőzni): „The Master said, 'If anyone could be said to have effected proper order while remainig nonassertive, surely it was Shun. What did he do? He simply assumed an air of deference and faced due south.'”

[„A mester mondotta: 'Ha valakiről elmondható, hogy rendet tartott, miközben önzetlen maradt, az kétségtelenül Sun volt. Mit tett? Egyszerűen csak tiszteletet parancsolóan nézett ki, és arccal egyenesen délnek fordult.'”] (AMES & ROSEMONT 1999: 185).

Érdekességgéppen nézzük még meg az idézett szövegrész egyik, több mint 70 évvel ezelőtt kiadott francia fordítását is:

„Le Philosophe dit: Celui qui sans agir gouvernait l'État, n'était-ce pas Chun ? comment faisait-il ? offrant toujours dans sa personne l'aspect vénérable de la vertu, il n'avait qu'à se tenir la face tournée vers le midi, et cela suffisait” (PAUTHIER 1948: 171). [„A filozófus mondotta: Nem *Sun* volt az, aki cselekvés nélkül kormányozta az országot? Hogy csinálta? Személyében mindig az erény kifejezését öltötte magára, így elég volt annyit tennie, hogy az arcát dél felé fordította”].

És így hangzik ez a szövegrészlet egy negyven évvel ezelőtt megjelent (de később többször is újra kiadott) német fordításban:

„Konfuzius sprach: 'Das Reich in Ordnung halten und selbst dabei ruhig und gelassen bleiben – das konnte doch wohl nur [der alte Kaiser] Shun. Denn was tat er anderes, als ernst und würdevoll auf dem Thron zu sitzen, das Gesicht nach Süden gewandt?'” (KONFUZIUS 1982: 115). [„Konfuciusz mondta: A birodalmat rendben tartani, és közben nyugodtnak és tétlennek maradni – erre jószírral egyedül az idős Sun császár volt képes. Pedig semmi mást nem tett azon kívül, mint hogy békésen és méltóságteljesen ült a trónon, arcát dél felé fordítva.”]

Az idézett szövegrészletek közös jellemzője, hogy a *wu wei* mint „filozófiai” szakterminusz egyikükben sem fordul elő: a fordítók általában körülírást alkalmaznak (*without taking any action, remaining nonassertive, sans agir, ruhig und gelassen bleiben* stb.). Tőkei Ferenc „tevékenység nélkül”-nek fordítja, de zárójelben utána megadja a *wu wei*-t is, Őri Sándor az „erőlködés-nélkül” magyar megfelelővel adja vissza. A nyugati olvasó ezért joggal értetlenkedhet: mitől volt ez a Sun nevű császár olyan nagy uralkodó, miért tudott példás rendet tartani birodalmában, ha nem csinált semmit azon kívül, hogy ügyelt az öltözkékre, tiszteletet parancsolóan viselkedett, és dél felé fordulva ült a trónján? Eppen ez a legnagyobb baj a keleti szövegek nyugati nyelvekre való fordításaival. A nyugati olvasóknak egészen más fogalmaik vannak a filozófiáról, mint a kínai olvasóknak: az előbbiek a kínai filozófiát gyakran nem is tekintik filozófiának. Jellemző, hogy egyetlen kivételtől eltekintve (BOR – PETERSMA 2010) a Magyarországon jelenleg forgalomban lévő filozófiai kézikönyvekben, lexikonokban, bevezetésekben stb. kizárólag görög, római és nyugat-európai szerzők szerepelnek, az ő életrajzukat ismertetik, az ő műveikből idéznek. Mintha Kelet nem is létezne számukra. E könyvek szerzői valószínűleg úgy gondolják, hogy a „boldog élethez való eljutás útja”, a belső út keresése stb. nem filozófia, hanem olcsó moralizálás vagy ködös misztika.

A problémát egy I. A Richards nevű cambridge-i tudós már 1932-ben megfogalmazta, megállapítása 90 évvel később is érvényes: „Ha megpróbálunk megérteni és lefordítani egy olyan művet, amely a mi hagyományainktól nagyon különböző hagyományhoz tartozik, akkor mi mást tehetnénk azon kívül, mint hogy saját fogalmainkat vetítjük bele? [...] Pontosabban megfogalmazva: fenn tudunk-e tartani elménkben két gondolatrendszerrel úgy, hogy egymást kölcsönösen ne fertőzzék meg, és valamilyen módon közvetíteni tudjunk közöttük?” (RICHARDS 1932: 86–87).²⁶ Sajnos a keleti szövegek nyugati fordításai még ma is meg vannak terhelve a nyugati metafizika kategóriáival, amelyek távol esnek a keleti metafizika fogalmaitól, és

így valóban fenntartják az ártalmas kulturális redukciónizmust. A *Lun-jü* filozófiai szempontú fordítói meg is említenek néhányat ezek közül a keleti és a nyugati metafizikai hagyományban teljesen eltérő jelentéstartalmú szavak közül. Olyan fogalmakról van szó, mint Menny (*tian*), Ut (*dao/tao*), Lét (*you*), Nemlét (*wu*), emberi természet (*xing*), jóakarát (*ren*), principium (*li*), valóság (*shi*), univerzum (*yuzhou*), tudás (*zhi*), egység, Egyetlen (*yi*), Végzet (*ming*), kategória (*lei*), negatív/pozitív kozmikus alapelv (*yin/yang*), jó (*shan*), bűn (*zui*), nem cselekvés (*wuwei*) stb. Ezek azonban csak szavak, és nem fogalmak közötti megfelelések, tehát a probléma nem szemantikai, hanem konnotációs jellegű. Mert ha például Konfuciusz angol fordítói a kínai *tian* szót a *heaven* szóval adják vissza (mindegy, hogy kis vagy nagy kezdőbetűvel), akkor a szó szerinti ekvivalencia tökéletesen megvalósul: az angol *heaven*, a francia *ciel*, a német *Himmel*, a magyar *menny* szavak valóban pontosan megfelelnek a kínai *tiannak*, minden kétnyelvű szótárban ezeket a szótári megfelelőket fogjuk megtalálni rájuk. A baj az, hogy e szavak olvasásakor a nyugati emberek tudatában azonnal a transzcendens teremítő Isten képe idéződik fel, és olyan, szorosan hozzá kapcsolódó más szavak jelennek meg a tudatában, mint a lélek (nyelve), a bűn, a túlvilági élet, a megváltás és hasonló. Ha a *ming* szó fordítására az angol fordítók a *fate* (vagy ami még rosszabb, a *Fate*) megfelelőt használják, akkor nyelviileg ugyan pontosan fordítottak, de óhatatlanul olyan további fogalmakat vezettek be a „kulturális térbe”, mint a sors, a megmászhatatlanság / visszavonhatatlanság [‘*irrevocability*’], a baj, a tragédia, a teleológia stb. – vagyis csupa olyan kategóriát, amelyek meglehetősen távol állnak a klasszikus kínai hagyományoktól. Ha a *ren* szót jóakarát fordítják angolra, akkor ezzel egycsapásra pszichologizálják a jóakarát fogalmát, és ezáltal altruista kicsengésűvé tesznek egy olyan kínai szót, amelynek eredetileg gyökeresen másféle konnotációi voltak az emberek együttélésének vonatkozásában. Vagy ha a *yi* szó fordítására az angol fordítók nem találnak alkalmasabb lexikális megfelelőt, mint a *morals* vagy *morality* [‘erkölcs, erkölcsös’], akkor ezzel implicit módon olyan – hozzájuk tartozó, velük szoros kapcsolatban álló – posztkantianus etikai terminusokat is bevezetnek, mint ‘szabadság’, ‘béke’, ‘választás’, ‘kötelesség’, ‘egyéni’, ‘értelem’, ‘autonómia’, ‘dilemma’, ‘objektív’, ‘szubjektív’ stb. E szavak egyikére sincs megfelelő terminus a klasszikus kínaiában, és ezek hiányában kétséges, hogy célravezető-e a „morality” szót használni a *yi* fordítására, amely viszont egy sereg, a felsoroltaktól nagyon is eltérő kifejezésekkel áll kapcsolatban: olyanokkal például, mint a *li* („rituális tisztaság”), a *ren* („tekintélyt parancsoló viselkedés”), a *xin* („jót tenni valakinek a világáért”) és hasonló (vö. AMES & ROSEMONT 1979: 311–312 és 53–54).

Meggyőződésünk, hogy a probléma a fordítás szintjén nem oldható meg, pontosabban: *nem fordítási* problémával állunk szemben. A fordító nem tehet mást, mint hogy jobb híján a szótári megfelelőket használja fel a forrásnyelvi szakterminuszok fordítása során. A fordító ugyanis nem alakulhat át szövegmagyarázóvá vagy kommentátorrá, neki nem ez a dolga. Angus Graham, a 20. század egyik legnagyobb sinológusa és filozófusa erre a problémára már 1978-ban felhívta a figyelmet: „Azt a veszélyt, hogy saját kategóriáinkat ráhúzzuk más kultúrák gondolkodására, végső soron egyetlen kutató sem kerülheti el. Az ilyen kategóriák közül a legalapvetőbbek azok, amelyek implicit módon benne vannak annak a nyelvnek a struktúrájában, amelyben gondolkodunk...” (vö. AMES & ROSEMONT 1979: 282).²⁷

Eljutottunk a *nyelv*hez, ami tudvalévően a gondolkodás szavakba foglalása és mindenfajta fogalomalkotás alapja. A nyelvnek a fogalmi rendszer kialakításában játszott szerepével könyvtári irodalom foglalkozik, mi itt most csak Székely János erdélyi filozófus szavait idézzük: „Gondolkodásunk egész fogalmi rendszere, sőt egész logikai apparátusa kívülről, a nyelvből kerül a fejünkbe. Igazság szerint nem is fogalmilag, hanem nyelviileg gondolkodunk. Egyik kulturális közösség esetleg másféle szempontok szerint alkotta meg fogalmait (más jelentésű szavakat használ), mint a másik; ami egyikben megvan, az a másikban esetleg nincs meg. Tudjuk, hogy például a kínai nyelv képzet- és fogalomvilágát nem lehet (vagy csak nagyon felületesen lehet) európai nyelvekre fordítani. A kínai nyelv szavai (fogalmai) más-keppen, más szempontok alapján absztrahálódtak, mint az európai nyelveké, mint a miénk is; Kínában tehát egészen más gondolatok gondolhatók el; ott más irányt vesz a reflexió, más lesz az egész világkép” (SZÉKELY 1995: 38).

A kínai nyelv szavai (fogalmai) más szempontok alapján absztrahálódtak, mint az európai nyelveké? Kínában egészen más gondolatok gondolhatók el, mint nyugaton? Más irányt vesz a reflexió, más lesz a világkép? Ez valószínűleg így is van. De bizonyította már ezt valaki tudományosan? És ha így van, akkor szükségszerű-e, hogy *így is kell lennie*? És *miért* van így, ha valóban így van? Mi bizonyítalanok vagyunk a válaszokat illetően, de egyes nyugati filozófusok nem foglalkoztak ezzel ennyit. Herder például már a 18. század végén kijelentette, hogy mást nem is lehet elvárni egy olyan néptől, amely „képi jelekké erőltetné a gondolatokat, a nemzet gondolkodásmódját festett vagy a levegőbe írott, önkényes írásjegyekké változtatja, a meleg kemencén alszik, és reggeltől estig melegen issza a vizet” (HERDER 1978: 181).²⁸ Feltette azt a kérdést is, hogy egy olyan nyelven, mint amilyen a kínai, el lehet-e egyáltalán gondolni valamit? Idézzük megint magát Herdert: „A kínaiak nyelvét illetően minden tudósítás egyetért abban, hogy rendkívüli mértékben hozzájárult e nép mesterként gondolkodásmódjához. [...] E nyelv kevés hanggal sokat mond, és sok vonással egyetlen hangot, sok könyvvel ugyanazt a gondolatot ecseteli” (HERDER 1978: 184). Beláthatjuk: az ilyen nyelv nyilvánvalóan teljesen alkalmatlan a gondolkodásra, primitív nyelveken csakis „mesterként” gondolatokat lehet megfogalmazni. Herdert persze nem különösebben érdekelte, hogy a gondolkodás fogalmát meglehetősen nehéz tisztázni, ma is éles nyelvfilozófiai viták folynak arról, hogy *minden* gondolkodás racionális alapú-e, ő bátran levonta a megfellebbezhetetlen konklúziót:

„a gondolkodás szelleme távol áll az ilyen nemzettől”. Valószínűleg történelmi tényezők is magyarázzák Herder vélekedését a Kelettel szemben. Amikor ő élt, az a nemzetállamok kialakulásának kora volt, a gyarmatosításoké, és ez az európai (és azon belül nemzeti) kultúrfőlény-elmélet több más szerzőknél is előfordul. A franciák ekkor a francia irodalom felsőbbrendűségét hirdetik, az angolok az angol irodalomét stb. Mindenesetre innen már csak egy lépés Lucien Lévy-Bruhl, aki pontosan száz évvel ezelőtt megjelent *A primitív észjárás* című, több mint félszer oldalas könyvében „tudományosan” bebizonyította, hogy a primitív népeknek nemcsak az életmódja, hanem a fogalomalkotása is primitív, ugyanis megrekedt a konkrétumok, az egyedi jelenségek szintjén. Az effajta népek kezdetleges gondolkodása annyira a konkrétumokhoz kötődik, hogy nem képesek semmiféle általánosításra vagy absztrakcióra. 1924-ben megjelent *A primitív kultúra* című könyvében szinte szó szerint ugyanezt mondja Dr. Braun Soma is: „A mai vadember gondolkodása alig lép túl az érzéki észrevételen, nincsenek elvont ismeretei. [...] A vadember másként gondolkodik, mint a kultúrember. [...] A primitív népek nem tudnak elvontan gondolkodni és csak kevesen jutnak el közülük addig a szellemi magasságig, amelyet indukciónak nevez az iskola és amely abban áll, hogy bizonyos számú esetből általános igazságra következtetünk” (BRAUN 1924: 178–179, a kiemelés és a száz évvel ezelőtti helyesírás megtartásával).

Ez így még akkor sem igaz, ha elfogadjuk, hogy „az absztrakció és az absztrakció megértésének képessége későn és nagyon egyenlőtlenül fejlődik ki az emberekben”.²⁹ Lévy-Bruhl a Herderéhez hasonló pökhendi stílusban „bizonyítja be” a nyugati ember szellemi és gondolkodásbeli fölényét az elmaradott, primitív népekkel szemben. Megfigyeléseinek aprólékos leírása és számos konkrét példa ismertetése után fogalmazza meg az alábbiakhoz hasonló „tudományos” megállapításait (itt csak hármat idézünk közülük): „A tapasztalatok világa összességében nem úgy jelenik meg a primitív észjárás számára, mint a mi számunkra”.³⁰ „A primitív észjárás szerint nincsenek véletlenek. Amit mi véletlennek hívunk, az az ő szemükben, éppen ellenkezőleg, misztikus jelentést hordoz”.³¹ „A primitív észjárás erőteljesen misztikus, kevésbé fogalmi. Nagyon élénken érez, de alig analizál, és nem nagyon absztrahál. [...] Másként kifejezve: mivel nem hoz létre elvont általános fogalmakat, nem képes olyan általános értékítéletek megfogalmazására, amelyek egymástól látszólag különböző tárgyak összehasonlítására épülnek. Az ilyen ítéletek intellektuális műveleteket tételeznének fel, olyanokat, amelyek a mi számunkra egyszerűek és szokványosak, de amelyek a primitív észjárásnak nincsenek inyére, és nem is szokott hozzájuk. Úgyszólván ösztönösen elkerüli őket”.³² (LÉVY-BRUHL 1922: 94, 214, 468). Lévy-Bruhl magabiztos kijelentései persze nem előzmény nélküliek: a „primitív” bennszülött őslakosok lenézése nem Hegellel és Herderrel, hanem sokkal előbb, már a 15. század végén, az Újvilág felfedezésével, az indiánok és az őslakosok kiirtásával elkezdődött. „A fehérek azt hangoztatták, hogy az indiánok állatok, az indiánok pedig legfőljebb azt gyanították, hogy istenekkel van dolguk. Mindkét vélemény egyenlő tudatlanságot árult el, de az utóbbi mégis emberhez méltóbb volt” (LÉVI-STRAUSS 1979: 78–79).

A francia felvilágosodás első generációjához tartozó Condorcet szintén Európa szupremáciája felől értelmezte a „primitív népek” gondolkodását: „Megfigyelhető, hogy az olyan népek-nél, amelyek nem éltek át nagy forradalmi változásokat, a civilizáció haladása igen alacsony szinten rekedt meg. [...] mindenütt ott láthatók a tudatlanság és a korlátoltság jelei, amelyek világosan jelzik [e népek] szolgai eredetét. [...] A papok megtartották az eredeti jelképes nyelvet, ezen szóltak a néphez, az azonban képtelen volt felfogni a hallottak igazi értelmét. [...] Az egyszerű emberek emberi alakokat, állatokat, szörnyetegeket láttak ott, ahol a papok csupán valami csillagászati jelenséget vagy az esztendő folyamán végment eseményt akartak ábrázolni” (CONDORCET 1986: 90–91, 95).

A keleti népek gondolkodása valóban olyan primitív, hogy nem képesek sem általánosító értékítéletekre, sem absztrakcióra? Egy ilyen magabiztos kijelentés után az embernek először eláll a szava. De aztán oldalakon keresztül kezdetné sorolni ennek az állításnak a cáfolatait. A keleti gondolkodás, a keleti logika ugyanis bizonyos vonatkozásait tekintve sokkal kifinomultabb, sokkal árnyaltabb, mint a nyugati. Hinnénk-e, hogy egy 4. században élt, Hui-jüan nevű kínai buddhista filozófus (334–416) olyan, Heideggernek is becsületére váló filozófiai kategóriákat vezetett be filozófiai feljegyzéseiben, mint a *ce-zsan*, a „magától való rendeltetés”, „az alaptermészet magától olyansága”? (TÓKEI 1996: 34, 37). A fentebb már említett François Jullien egyik könyvében hosszú fejezeteken át hasonlítja össze a görög logikát és metafizikát a kínaival, Arisztotelészt és Platont Menciuszal és Konfuciuszal (JULLIEN 1989). Következtetéseit érdemes volna megszívlelni a szellemi fölényükre oly büszke nyugati filozófusoknak is. *Útban a nyelvhez* című könyvében a japán filozófussal folytatott híres párbeszédben Heidegger őszinte sajnálattal állapítja meg, hogy sokáig azért beszéltek el egymás mellett, mert „a fogalmi elképzelésmód nagyon is könnyen befészkelte magát minden emberi tapasztalásmódba” (HEIDEGGER 1991: 24). Guki Shuzo japán filozófus (1888–1941), akinek nevét Heidegger is megemlíti híres párbeszédének elején (HEIDEGGER 1991), külön könyvet írt a japán esztétika egyik alapkategóriájáról, az *iki*-ről (SHŪZŌ 2004).³³

Fordítás-e a körülírás?

Egy Robert Macfarlane nevű brit író egyik internetes blogjában azt írja, hogy „a vízfelszínen tükröződő hold látványára a *kawaakari* szót is használhatnánk. Ez a japán kifejezés olyasmit jelent, mint 'sötétségben vagy félhomályban fénylő folyó, fényes vízfelület az árnyékban'. [...] Utalhat a folyóvízben tükröződő holdfényre, de a szürkületben még utoljára felfénylő

napra is”. [...] „Macfarlane úgy gyűjti ezeket a szavakat, mintha versek volnának, amelyek különös módon vegyítik az idegenséget és az otthonosságot: konkrét, magunk elé idézhető képek, melyek azonban nem könnyen definiálhatók. Meglepőek, mégis szakadatlan tekintetet nyitnak a valóságra” – írja egy nemrég megjelent könyv szerzője (RASCH 2022: 142).

Hogy egy szó mit *jelent*, és mire *utalhat*, az a nyelvfilozófia egyik legbonyolultabb, legnehezebben megválaszolható kérdése. De még ennél is bonyolultabb az a kérdés, hogy egy szót minek a leírására vagy felidézésére használhatunk. Mondhatjuk persze, hogy a japán *kawaakari* szó valami olyasmit jelent, mint „sötétségben vagy félhomályban fénylő folyó, fényes vízfelület az árnyékban”. De hogy valamely szó (nekem, az én számomra) „olyasmit jelent” nem azonos azzal, hogy „azt jelenti”, vagyis nem azonos sem a szó nyelvi (saussure-i kifejezéssel élve: *langue*-szintű) jelentésével, sem jeltárgyának leírásával. A Seigo Nakao által szerkesztett *Japanese–English, English–Japanese Dictionary* szerint a *kawaakari* összetett főnév: a *kawa* ’folyót, áramlatot’ jelent, az *akari* jelentése pedig ’fény, csillogás’.³⁴ Szó szerint tehát csak annyit jelent: a folyó(víz) csillogása. Ebből nem derül ki sem az, hogy milyen folyó vízeről van szó, sem az, hogy a holdfénytől, a lemenő nap fényétől vagy valami mástól csillog-e a víz. Amit tehát Macfarlane leír, az nem a szó *jelentése*, hanem egy kép, egy *sztuáció leírása*, nyelvi (ha úgy tetszik, költői) megfogalmazása. A blogger lát, elképzel vagy felidéz valamit, és egy olyan szó után kutat a tudatában vagy emlékeiben, amely ezt a vizuális élményt (például a vízen tükröződő telihold képét) megfelelően ki tudja fejezni. Ha nem talál rá egyetlen szót, akkor több szóval írja le: ezeket a poétikus leírásokat, lírai gondolatokat az interneten százazrek olvassák, de néhány éve külön könyvet is írt róluk (MACFARLANE 2016).

A hagyományos szemiotika szerint a szavak „rámutatnak”, utalnak, referálnak a valóság tárgyaira, dolgaira, létezőire. Ez azonban nem pontosan így van: nem a *szavak* utalnak a dolgokra, hanem a beszélő, a nyelvhasználó utal (valamilyen konkrét szituációban) a *szavakkal* a dolgokra. Ahogy Noam Chomsky megfogalmazta: „Nincs olyan tárgy a világon, amely pontosan megfelelne annak, amit mondunk róla, még a legegyszerűbb esetekben sem, és nem is gondolhatja senki, hogy létezik ilyen tárgy. Az *emberek* használnak fel szavakat arra, hogy összetett módon utaljanak a dolgokra, érdekeiket és a körülményeket tükrözve, de nem a *szavak* utalnak a dolgokra; nincs szó-dolog viszony[...] sem valamiféle összetettebb szó-dolog-személy viszony[...].” (CHOMSKY 1996: 52).³⁵

A fordítás más, mint a nyelvészet. Ha műfordításról beszélünk, és a „fordítás” fogalmát a lehető legmesszebbre kitágítjuk, akkor a *kawaakari* szót természetesen – szerzőtől, műtől, kontextustól, műfajtól függően – *fordíthatjuk* akár „folyóvízben tükröződő holdfénynek”, „a szürkületben még utoljára felragyogó napnak”, „sötétségben vagy félhomályban fénylő folyónak” és még sok másnak is. Egy *szóról* bárkinek bármi eszébe juthat, egyetlen *szóról* bármikor bárki írhat akár egy több mondatból álló szöveget is. De ez a leírás nem *fordítása* a szónak! Tudjuk, hogy vannak olyan szavak is, amelyek más nyelvekre lefordíthatatlanok. „Bizonyos élmények, látásmódok vagy események nem is léteznének, ha egy nyelvben nem volnának meg a kifejezésükhöz szükséges szavak – ez egy meglehetősen vitatott feltevés. Vannak olyan szavak, amelyek annyira specifikusan kötődnek egy általuk leírt dologhoz (és ez a dolog annyira specifikusan kötődik helyi adottságokhoz vagy kulturális szokásokhoz), hogy képtelenség egy az egyben megtalálni a megfelelőjüket egy másik nyelvben” (RASCH 2022: 143). Macfarlane szerint az olyan szavakat, mint a *kawaakari* nem lehet anélkül lefordítani, hogy ne hagynánk ki valamit, ezért „ilyenkor segítő mondatokra, példákra, képekre van szükség a jelentés átadásához”. Fel is teszi a kérdést: „Miért ne élhetne egy fordítás több szóval, ha egyszer nincs egyetlen megfelelő kifejezés? [...] A lefordíthatatlanság fogalma annyit tesz, hogy nincs két egyforma hely a világon” (vö. RASCH 2022: 143). Az utolsó, erősen wittgensteini kicsengésű mondat könnyen tovább vihető: nemcsak helyből, hanem *semmitől* nincs két teljesen egyforma a világon. Éppen ezért van szükség a fordításra. Ha bármiből lenne két *teljesen egyforma* a világon, akkor nem kellene őket egymásra lefordítani. De a forrásnyelvi *szóra* a fordítónak valamilyen módon cél-nyelvi *szót* kell találnia, nem írhatja körül minden egyes előfordulásakor. A kontrasztív nyelvészet már régen kimutatta, hogy két különböző nyelvben egy szó nem feleltethető meg pontosan egymásnak az *összes* jelentésükben és konnotációiban. A fogalmak pedig, amelyek kifejezéséhez, közléséhez mégiscsak valamilyen *nyelvre* van szükség, még annyira sem fordíthatók le, mint a szavak, ugyanis szubjektumhoz, időhöz, térhez, nyelvhez, kultúrához, társadalomhoz és még sok más – sokszor megfogalmazhatatlan, irracionális – tényezőhöz kötődnek.

Azt viszont a nyelvfilozófiai kutatások is igazolták, hogy a fogalmaink nyelvspecifikusak: az anyanyelv elsajátítása során alakulnak ki, később folyamatosan árnyalódnak, finomodnak, de mindig valamely nyelv (az esetek nagy részében az anyanyelv) szavaihoz vannak mintegy lehorgonyozva („*anchored*”, „*ancrées*”), egy nyelv valamely konkrét szavában, terminusában fejeződnek ki. Ezért a fogalmakkal kapcsolatos fordítási nehézségek fokozottabban jelennek meg a különböző társadalomtudományi (filozófiai, vallási, politikai, ideológiai stb.) szövegek fordítása során, mint a fordító számára nagyobb szabadságot biztosító műfordításban.

Fordíthatók-e a fogalmak?

Erre a kérdésre röviden is válaszolhatunk. A fogalmak *nem* fordíthatók egyik nyelvről a másikra. Sem a kínai *wu wei*, sem a francia *grâce*, sem a magyar *kiszolgáltatottság* szó *fogalma* nem fordítható le közvetlenül egyik nyelvről a másikra. A fordító ugyanis soha nem fogalmakat, hanem mindig – különböző szövegekben, kontextusokban megjelenő – *szavakat* fordít. Ezek a szavak eltérő, sokszor egymástól nagyon távol eső fogalmi rendszerekhez tartoz-

nak, innen nyírik el jelentésük egy részét. Ezért eredeti kontextusukból kiszakítva jelentésük általában megváltozik, és ez ellen a fordítók sem tehetnek semmit. Kénytelen-kelletlen bele-törődnek abba, hogy a szót talán többé-kevésbé, jól vagy rosszul visszaadhatják a célnyelven, de a *fogalmat*, a kulturális, történelmi, szociális, vallási stb. konnotációkat nem menthetik át egyik szövegből a másikba. Ez nem is a fordítók, hanem az elő- és utószóírók, kommentátorok, szövegmagyarázók, filozófusok és más szakemberek feladata. Gondoljuk csak el: mit csinálna egy kínai vagy japán fordító, ha egy magyar szövegben például a szóval találkozna, hogy „tetemrehívás”? Hogyan fordítaná le ezt a szót kínaira vagy japánra? Valószínűleg ő is azt az utat követné, mint amit mi jártunk be a *wu wei*-jel kapcsolatban. A kétnyelvű szótárakban nem fogja megtalálni, ezért az értelmező szótárakhoz kell fordulnia. A *Magyar nyelv történeti-etimológiai szótár*ában benne is van, jelentését a szótár nagyjából ugyanúgy magyarázza el (más szavakkal, más fogalmak segítségével), mint ahogy nekünk, nyugati olvasóknak magyarázzák meg a lexikonok és a filozófiai bevezetések a *wu wei*-t. A fordítónak nyilvánvalóan csak akkor van esélye lefordítani vagy körülírni ezt a szót, ha előzőleg megértette a fogalmát. Ha ezt elmulasztja, akkor könnyen úgy járhat, mint a cikkünk elején említett írástudó. De a siker még ebben az esetben is legalábbis kétséges. Ugyanis minél jobban, minél mélyebben, minél több oldalról körüljárva érti meg a fogalmat, annál nehezebben fogja tudni lefordítani. Rádöbben, hogy pontos célnyelvi megfelelőt sehogy nem fog tudni találni rá, az eredeti fogalom jelentéstartalmából valami mindig „kimarad” a fordításban, és a célnyelvi konnotációkat sem lehet kiküszöbölni. Előbb-utóbb belefárad, feladja a hiábavaló küzdelmet, és végül – erre számtalan példát láttunk már – megtartja a forrásnyelvi szót eredeti formájában, küszködjön vele tovább az olvasó, a befogadó. A *wu wei*-nek talán nem a legpontosabb fordítása a *wu wei*? Ebbe biztosan nem fog senki belekötni, mert nem is lehet. Különben is, majd bolond lesz végigcsinálni azt az öt műveletet, amelyet egy Jean François Billeter nevű francia sinológus, Csuang-ce műveinek francia fordítója ajánl a kínai filozófiai szövegek fordítóinak figyelmébe (BILLETIER 2006: 213–234).³⁶ Neki erre nincs ideje, de kedve sincs hozzá, túl sok vele a macera.

IRODALOM

- AMES, Roger T. & ROSEMONT, Henry, Jr. 1998. *The Analects of Confucius: A Philosophical Translation*. The Ballantine Publishing Group, New York
- BARY, Theodore de – BLOOM, Irene (comp.) 1999. *Sources of Chinese Tradition*. Volume I.: From Earliest Times to 1600. Second edition (First edition: 1960). Columbia University Press, New York
- BILLETER, Jean Francois 2006. *Études sur Tchuang-tseu*. Éditions Allia, Paris
- BOR, Jan – PETERSMA, Errit (szerk.) 2010. *Képes filozófiatörténet. A gondolat képzelőereje*. Ford. BALOGH Tamás, HORVÁTH Viktor, FENYVES Miklós, VARRÓ Zsuzsanna. Typotex, Budapest
- BRAUN Soma dr. 1924. *A primitív kultúra. Bevezetés az őseemberrel foglalkozó tudományba*. A Népszava-Könyvkereskedés kiadása, Budapest
- CHOMSKY, Noam 1996. *Powers and Prospects*. South End Press, Boston
- CONDORCET, Marie Jean Antoine Nicolas de 1986 (1794). *Az emberi szellem fejlődésének vázlatos története*. Ford. PÖDÖR László. Gondolat Kiadó, Budapest
- CONFUCIUS 1979. *The Analects (Lun yü)*. Translated with an Introduction by D. C. LAU. Penguin Books, London
- CONFUCIUS 1996. *The Analects*. Translated with Notes by Arthur WALEY. Wordsworth Classics of World Literature, Wordsworth Edition Ltd., Hertfordshire
- FISCHER-SCHREIBER, Ingrid 1996. *The Shambhala Dictionary of Taoism*. Translated by Werner WÜNSCHE. Shambhala, Boston
- FISCHER, Theo 2021. *Wu wei. Die Lebenskunst des Tao*. 18. Auflage. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg
- HEIDEGGER, Martin 1991. *Útban a nyelvhez. Egy japán és egy kérdező párbeszédéből*. Ford. TILLMANN J. A. Helikon Kiadó, Budapest
- HERDER, Johann Gottfried 1978. *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról*. Ford. IMRE Katalin és ROZSNYAI Ervin. Gondolat Kiadó, Budapest
- JULLIEN, François 1989. *Procès ou création. Une introduction à la pensée chinoise*. Éditions du Seuil, Paris
- JULLIEN, François 1995. *The Propensity of Things: Toward a History of Efficacy in China*. Translated by Janet LLOYD. Urzone, Inc., New York
- JULLIEN, François 1996. *Traité de l'efficacité*. Bernard Grasset, Paris
- KONFUZIUS 1982. *Gespräche (Lun-Yü)*. Aus dem chinesischen übersetzt von Ralf MORITZ. Verlag Philipp Reclam jun., Leipzig
- KRAPPE, Alexandre H. 1938. *La genèse des mythes*. Payot, Paris
- LAI, Karyn 2017. *An Introduction to Chinese Philosophy*. Second edition. Cambridge University Press, Cambridge
- LAO-CE 1980 (1958). *Az út és erény könyve (Tao Te King)*. Tőkei Ferenc próza fordítása alapján fordította WEÖRES Sándor. Magyar Helikon, Budapest
- LAO-TZÉ 1977. *Az út és az ige könyve: A Tao Tè King*. HATVANY Bertalan fordítási kísérlete és tanulmánya. Griff Verlag, München

- LAO-TSE 2021 (1961). *Tao-Te-King. Das Buch vom Weg und von der Tugend*. Aus dem Chinesischen übersetzt und herausgegeben von Günther DEBON. Reclam, Stuttgart
- LAOTSE 2022. *Tao te king. Das Buch des alten Meisters vom Sinn und Leben*. Aus dem Chinesischen übersetzt und erläutert von Richard WILHELM. Anaconda Verlag, München
- LÉVI-STRAUSS, Claude 1979 (1955). *Szomorú trópusok*. Ford. ÖRVÖS Lajos. Európa Könyvkiadó, Budapest
- LÉVY-BRÜHL, Lucien 1922. *La mentalité primitive*. Librairie Félix Alcan, Paris
- LITTLEJOHN, Ronnie L. 2022. *Chinese Philosophy and Philosophers. An Introduction*. Second edition. Bloomsbury Academic, London – New York
- LIU, Ying 1996. *Sprache, Verstehen und Übertragung. Hermeneutische Grundlage der philosophischen Übersetzung*. Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main
- LÓWITH, Karl 2020. *Kelet és Nyugat. Írások Japánról*. Ford. FÜLÖP József. Gondolat Kiadó – Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest
- MACFARLANE, Robert 2016. *Landmarks*. Penguin, London
- MASPÉRO, Henri 1979. *Az ókori Kína*. Ford. CSONGOR Barnabás. Gondolat, Budapest
- NAUMAN, St. Elmo Jr. 1979. *Dictionary of Asian Philosophies*. Routledge & Kegan Paul Ltd., London and Henley
- O'LEARY, Joseph S. 2011. *Philosophie occidentale et concepts bouddhistes*. Collection de métaphysique. Presses Universitaires de France, Paris
- ŐRI Sándor 2012. *Konfuciusz bölcseselei. Lun jü*. Golden Goose Kiadó, Budapest
- PAUTHIER M. G. 1948. *Doctrine de Confucius*. Traduit du chinois par M. G. PAUTHIER. Librairie Garnier Frères, Paris
- PRAAG, H. van 1996. *Sagesse de la Chine*. Coll. Marabout université. Éditions Gérard, Paris
- RASCH, Miriam 2022. *Sürlődés. Etika a dataizmus korában*. Ford. ZAKÁNYI Viktor. Typotex, Budapest
- RICHARDS, I. A. 1932. *Mencius on the Mind*. Routledge and Kegan Paul, London
- SÁRI László 2019. *Dilettánsok történelme. Honnan ered Nyugat és Kelet elhibázott viszonya?* Budapest: Corvina
- SHÜZÖ, Kuki 2004. *La structure de l'iki*. Traduit du japonais par Camille Loivier. Coll. Libelles. Presses Universitaires de France, Paris
- SLINGERLAND, Edward 2003. *Effortless Action. Wu-wei as Conceptual Metaphor and Spiritual Ideal in Early China*. Oxford University Press, Inc., Oxford
- STERCKX, Roel [Joseph Needham] 2020. *Chinese Thought from Confucius to Cook Ding*. Penguin Random House, London
- SUN, Yu-Jun 2011. „L'intraduisible et l'incommunicable dans la traduction de la pensée chinoise en langues occidentales”. In: SERVAIS, Paul (éd.): *La traduction entre Orient et Occident. Modalités, difficultés et enjeux*. Harmattan – Academia, 55–75., Louvain-la-Neuve
- SZÉKELY János 1995. *A valódi világ*. Osiris – Századvég, Budapest
- TÓKEI Ferenc 1974. *Sinológiai műhely*. Magvető Könyvkiadó, Budapest
- TÓKEI Ferenc (szerk.) 1980 (1962). *Kínai filozófia, I. kötet*. 2. kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest
- TÓKEI Ferenc (szerk.) 1996. *Kínai buddhista filozófia*. Orientalisztikai Munka-közösség – Balassi Kiadó, Budapest
- VASZILJEV, Leonyid Sz. 1977. *Kultuszok, vallások és hagyományok Kínában*. Ford. KOVÁCS Zoltán. Gondolat, Budapest
- VIVEIROS de CASTRO, Eduardo 2015. *Métaphysiques cannibales. Lignes d'anthropologie post-structurale*. Presses Universitaires de France, Paris
- WAGNER, Rudolf G. 2003. *A Chinese Reading of the Daodejing*. State University of New York Press, Albany
- WATTS, Alan 2021. *A zen útja*. Ford. KEPES János. Ursus-Libris, Budapest
- WONG, Eva 1997. *The Shambhala Guide to Taoism*. Shambhala Publication, Inc., Boston & London
- YU-LAN, Fung 1976 (1948). *A Short History of Chinese Philosophy*. Edited by Derk BODDE. The Free Press, New York
- YU-LAN, Fung 1983. *A History of Chinese Philosophy*, vols. 1–2. Translated by Derk BODDE. Princeton University Press, Princeton

1 Köszönetet mondok Takó Ferencnek a tanulmány megírásában nyújtott szakmai segítségéért.

2 KŐSZEGI Lajos: *Ne légy távol! Esszétöredékek*. Veszprém, medium, é. n.

3 Helyesírását tekintve hol két külön szóban (*wu wei*), hol egybeírva (*wuwei*), hol kötőjeles változatban (*wu-wei*) jelenik meg ez a szó, a magyar nyelvű szakirodalomban és a fordításokban olykor *v*-vel és *j*-vel írva is előfordul (*vu vej*). Ebben a tanulmányban – az idézetek kivételével, amelyekben mindig megtartjuk az eredeti helyesírást – mi a *w*-vel, két külön szóban írt változatot fogjuk alkalmazni.

- 4 „... a *wu* jelentése 'nem', a *vej* pedig 'cselekvést', 'csinálást', 'tevést', 'törekvést', 'erőfeszítést' vagy 'foglalatosságot' jelent” (WATTS 2021: 41). „The concept *wu wei* means something like effortless action, non-action, minimal intervention or passive achievement.” „A *wu wei* fogalma olyasmint jelent, mint erőfeszítés nélküli cselekvés, nem-cselekvés, minimális beavatkozás vagy passzív teljesítmény.” (STERCKX 2020: 119). „Wörtlich übersetzt bedeutet es in etwa 'Nichtstun', 'Nichtshandeln.'” „Szó szerint lefordítva valami olyasmint jelent, mint 'semmit nem tenni', 'semmit nem cselekedni.’” (FISCHER 2021: 12).
- 5 „C'est une attitude d'être sans idée préconçue, sans aucune prétention et sans but lorsqu'on entreprend une action, une attitude d'extrême concentration où disparaissent les notions de gain et de perte, ce qui rend l'esprit pur et unique. Il s'agit de perdre la notion du monde extérieur et de suivre son esprit qui est alors uni à l'ordre cosmique. Et c'est seulement dans cet esprit que l'on peut accomplir les œuvres les plus parfaites” (SUN 2011: 56).
- 6 „[Actuellement], l'Occident se trouve dans une phase d'introspection de son système épistémologique. Nous sommes donc en présence d'un climat qui favorise la rencontre entre le Taoïsme et le bouddhisme Zen d'une part et les Occidentaux d'autre part” (SUN 2011: 70).
- 7 Az előszót Alan Watts 1956-ban írta, de megállapításai ma is ugyanúgy (vagy talán még inkább) érvényesek.
- 8 Karl Löwith (1897–1973) német fenomenológus és történelemfilozófus, Heidegger és Husserl tanítványa 1936-ban látogatott először Japánba, ahová később többször is visszatért, sőt hosszabb időn át élt is ott. Az 1930-as, '40-es években számos cikkben és tanulmányban foglalkozott a keleti és nyugati filozófia, mentalitás, szokások, élet- és gondolkodásmód összehasonlításával. Egyik, nyolcvan évvel ezelőtt megjelent írásának végén a japánok halálérfogásáról értekezve néhány konkrét példa említése után azt írja, hogy mi, nyugatiak ezeket igazán megérteni soha nem leszünk képesek, mert a japánok halálérfogásának „megértéséhez nincsenek megfelelő fogalmaink” (LÖWITH 2020: 33). Ne felejtjük el, hogy maga a *fogalom* szó is nyugati „találmány”.
- 9 „*Wu-wei*: Chin., lit. 'non-doing'; unmotivated, unintentional action, [...] designating nonintervention in the natural course of things; spontaneous action that, being completely devoid of premeditation and intention, is wholly appropriate to a given situation” (FISCHER-SCHREIBER 1996: 210).
- 10 „WU-WEI: Chinese term for 'taking no unnatural action' (rather than simply 'inaction'). In Buddhist usage, 'not produced from causes'” (NAUMAN 1979: 352).
- 11 A magyar nyelvű szakirodalomban és műfordításokban inkább a *te* változat fordul elő (vö. *Tao Te King*).
- 12 „Parce qu'on liait l'efficacité à l'action, on s'est trouvé enclin à interpréter son non-agir comme le simple envers de notre agir héroïque, donc en retournant celui-ci dans le sens du renoncement et de la passivité (l'Occident « actif » rêvant en Orient son repos...)” (JULLIEN 1996: 106).
- 13 „One of the most famous ideas of Taoism, and also the source of a lot of misunderstanding, is *wu-wei*. This word, used in describing the sage and often translated as nonaction, gives the impression that the Taoist sages 'did nothing'. This is inaccurate, and could not be used to describe all Taoists. *Wu-wei* has different meanings for different Taoist philosophers. [...] *Wu-wei* in the *Tao-te ching* is 'going with the principles of the Tao', and the path of the Tao is a benevolent one. Thus, *wu-wei* in the *Tao-te ching* is not 'doing nothing'; it is not even the noninterference advocated in the *Chuang-tzu*. In the *Tao-te ching*, *wu-wei* means not using force. The sagely ruler who cares for his subjects in a nonintrusive way also practices *wu-wei*. Far from doing nothing, the Taoist sage of the *Tao-te ching* is an active member of society and is fit to be a king” (WONG 1997: 24–25).
- 14 „*Wou-wei* constitue la clef de voûte de la philosophie taoïste. Littéralement, *wou-wei* signifie: « ne pas agir ». Mais ce n'est là que le seul aspect négatif de l'idée. En fait, le *wou-wei* enseigné par Lao-tseu signifie « agir par le non agir ». [...] Par *wou-wei*, Lao-tseu entend qu'il ne faut rien forcer. Il y a des gens qui poussent les portes qu'ils devraient tirer, et qui tirent celles qu'on doit pousser. *Wou-wei* signifie: « tirer et ne pas pousser », « pousser et ne pas tirer » (PRAAG 1966: 198–199).
- 15 „*Wu-wei* means effortless, spontaneous, non-intentional, nondeliberative movement” (LITTLEJOHN 2022: 20). A legfontosabb szó ebben a definícióban az „erőfeszítés nélküli” (*effortless*), mert ez a dolog lényege. A témával foglalkozó, eddigi legalaposabb mű (SLINGERLAND 2003) szerzője már könyvének címében utal arra, hogy nem tétlenségről, passzivitásról, hanem cselekvésről van szó, amelyet azonban erőfeszítés nélkül kell végeznünk. Egy angol nyelvű kínai filozófiatörténet szerzője szerint mindenfajta tevékenységet csak addig érdemes végezni, ameddig örömet találunk benne, mert a „túl buzgóság” (*over-doing*) rosszabb, mint ha semmit nem csináltunk volna (YU-LAN 1976: 100–101). Állításának illusztrálására érdekes kínai tanmesét idéz.
- 16 Sajnos a szerző által megadott kínai írásjegyeket itt kénytelenek vagyunk mellőzni. Az idézet Weöres Sándor fordításában így hangzik: „Az út örök és tétlen, / mégis mindent végbevisz észrevétlen” (LAO-CE 1980: 46). Hatvany Bertalanéban: „Tétlen mindég az út, / de minden tett az Úté” (LAO-TZÉ 1977: 86). A két legújabb kiadású német fordításban: „Der Weg ist ewig ohne Tun; / aber nichts, das ungetan bliebe.” (LAO-TSE 2021: 45); és „Der SINN ist ewig ohne Handeln, / und nichts bleibt unwirksam” (LAOTSE 2022: 49).
- 17 „On pourrait appeler ces notions des métaconcepts, car elles marquent les limites et le statut du concept comme tel et elles déterminent le style et l'orientation de la pensée d'une manière qui peut faire chanceler les présupposés d'une philosophie trop sûre de sa rationalité et de son accès à l'être”. [...] „... les non-concepts appréhendent « le domaine aconceptuel ou supraconceptuel qu'est celui de la non-pensée ou du silence »” (O'LEARY 2011: 2).
- 18 „Chinese philosophers for the most part have not regarded knowledge as something valuable in itself, and so have not sought knowledge for the sake of knowledge; and even in the case of knowledge of a practical sort that might have a direct bearing upon human happiness, Chinese philosophers have preferred to apply this knowledge to actual conduct that would lead directly to this happiness, rather than to hold what they considered to be empty discussions about it” (YU-LAN 1983: 2).
- 19 L. erről részletesebben: JULLIEN 1989: 40–44.
- 20 Például az 57. fejezetet, ahol ilyen sorokat találunk: „Tétlenség hódítja meg a világot. [...] Ezért így szól a bölcs: 'Ha nem cselekszem, megnyugszik a nép'” (Weöres Sándor). „De csak ki tétlenségében tevékeny, / csak az nyer meg mindent az Ég alatt. [...] Így szól a bölcs: ha munkám 'nem-cselekvés' / népem magától is megigazul [...] amíg csak a tétlenségem tevékeny, / magától is jó népemnek sora.” (Hatvany Bertalan). Ez a „tevékeny tétlenség” jelzős szerkezet – a benne rejlő nyilvánvaló *contradictio in adiecto* ellenére – jobban kifejezi a *wu wei* lényegét, mint a „tétlenség”.
- 21 Talán alkalmasabb magyar megfelelő lenne a „higgadság”, a „visszafogottság” vagy az „önmérséklet” (ld. erről SÁRI 2019: 106–164).
- 22 „Wu wei – das bedeutet, aus dem inneren Zentrum handeln, im Einklang mit dem Fluss des Lebens sein, im Hier und Jetzt leben. Für den modernen Menschen mit seinem hektischen Alltag und dem Stress im Beruf scheint das

- ein uneirrechbares Ziel. Doch die chinesischen Weisen haben einen einfachen und ungeheuer praxisorientierten Weg entwickelt, das Leben in seiner ganzen Vielfalt anzunehmen und zu genießen. Wenn Sie ihm folgen, wird Sie nichts mehr aus der Bahn werfen.“ Ízelítőül néhány fejezetcím a könyvből: A semmittevés művészete. Szabadulj meg a kötöttségeidtől. A Tao életvezetése. Pozitív gondolkodás helyett inkább Tao. A belső párbeszéd és a Ji Csing. Szerelem és partneri viszony. Az ellazulás művészete. Mi a Tao? A spiritualitás a Tao-ban. Gyakorlatok a mindennapokra stb. A szöveg színvonala többé-kevésbé megegyezik a *Malacka és a tao*, *Micimackó és a tao*, *A tao és a szex*, *A kisbaba taója*, *Tao a mindennapokban* és a többi, hasonló című infantilis népszerűsítő könyv színvonalával.
- 23 Tőkei Ferenc egy megjegyzést is fűz az idézett szöveghez: „A 'tétlenség' (*wu-wei*) elve később igen nagy szerepet játszik a taoista filozófiában. Itt csupán annyit jelent, hogy Sun kiváló miniszterekre bízta az ügyek intézését s ő maga csak erkölcsi példát mutatott nekik” (TŐKEI 1980: 172). Egy másik könyvében ezt írja: „A taoizmus legáltalánosabb meghatározása ez lehetne: a közélettől való visszavonulás ideológiája” (TŐKEI 1974: 294).
 - 24 A Csou királyok udvaráról van szó, hatalmuk virágkorában, a Kr. e. 9. és 8. század határán (A. S.)
 - 25 A fordító két jegyzetet fűz az idézett szövegrészhez. Az egyiket a 'ruled by inactivity' után, ahol azt a meghökkentő magyarázatot fűzi hozzá, hogy a „tétlenség révén való uralkodás” a *wu-wei*, amelyet a taoisták alkalmaznak az önhipnózis mozdulatlanúságára [‘applied by the Taoists to the immobility of the self-hynosis’] (CONFUCIUS 1996: 102). Nyilvánvalóan a *wu-wei* teljes félreértéséről van szó.
 - 26 „Can we, in attempting to understand and translate a work which belongs to a very different tradition from our own, do more than read our own conceptions into it? [...] To put it more precisely, can we maintain two systems of thinking in our minds without reciprocal infection and yet in some way mediate between them?” (RICHARDS 1932: 86-87).
 - 27 „The danger of imposing his own categories on the thought of other cultures is one which no investigator can finally escape. The most fundamental of such categories are those implicit in the structure of the language in which we think...” (AMES & ROSEMONT 1979: 282).
 - 28 Az ehhez hasonló otrombaságokról, a még ma is meglévő nagyképű lekezelésnek az okairól és történelmi körülményeiről Sári László részletesen ír *Dilettánsok történelme* című kitűnő könyvében, ahol szó szerint idézi is a legismertebb német idealisták – főleg Herder és Hegel – műveiből vett kijelentéseket a nyugati filozófusok által alacsonyabb rendűnek tekintett kínai életmódról, társadalmi berendezkedésről, kultúráról, szokásokról stb. (vö. SÁRI 2019: 182–187).
 - 29 „La faculté d’abstraire et de comprendre l’abstraction se développe tard et très inégalement chez les hommes” (KRAPPE 1938: 253).
 - 30 „Le monde de l’expérience, dans son ensemble, ne se présente pas à la mentalité primitive comme à nous” (LÉVY-BRUHL 1922: 94).
 - 31 „Pour la mentalité primitive, il n’y a pas de hasard. Ce que nous appelons fortuit, est, au contraire, à leurs yeux, chargé d’une signification mystique” (LÉVY-BRUHL 1922: 214).
 - 32 „La mentalité primitive, intensément mystique, est peu conceptuelle. Elle sent très vivement, mais elle n’analyse guère, et elle n’abstrait pas davantage. [...] En d’autres termes, pas plus qu’elle ne construit de concepts généraux abstraits, elle ne formule de jugements de valeur généraux fondés sur la comparaison positive d’objets en apparence très dissemblables. Des jugements de ce genre impliqueraient des opérations intellectuelles, pour nous toutes simples et familières, mais dont la mentalité primitive n’a ni le goût ni l’habitude. Elle les évite, pour ainsi dire, instinctivement” (LÉVY-BRUHL 1922: 468).
 - 33 Az utóbbi évtizedekben széles körű nemzetközi kutatások kezdődtek „a fogalmi képzetek új antropológiai elméletének kidolgozása céljából, amely a minden emberi és nem emberi közösség életében inherens módon meglévő kreativitásra és reflexivitásra épül” [„... le projet d’élaboration d’une théorie anthropologique de l’imagination conceptuelle, sensible à la créativité et à la réflexivité inhérentes à la vie de tout collectif, humain et non humain”] (VIVEIROS de CASTRO 2015: 12).
 - 34 Seigo NAKAO (ed.): *Japanese–English, English–Japanese Dictionary* (Random House, New York, 1997): *kawa* = stream; river, *akari* = light. A japán kiadású *Nouveau dictionnaire pratique japonais–français* szerint a *kawa* főnév jelentései: 'rivière, cours d'eau, fleuve'; az *akari* pedig 'lumière'.
 - 35 „There need be no objects in the world that correspond to what we are talking about, even in the simplest cases, nor does anyone believe that there are. *People* use words to refer to things in complex ways, reflecting interests and circumstances, but the *words* do not refer; there is no word-thing relation... nor a more complex word-thing-person relation...” (CHOMSKY 1996: 52, kiemelések az eredetiben).
 - 36 Jean François Billeter nevű francia egyetemi oktató azért fogalmazta meg ezeket a fordítási műveleteket, mert kínai szakos hallgatóitól folyamatosan csupa átgondolatlan, felületes, feliből-harmadából megcsinált, „odakent”, nyelvtileg csapnivaló francia fordításszöveget kapott. Amikor megpróbálta elmagyarázni nekik, melyek a „jó” fordítás ismérvei, a hallgatók értetlenül bámultak rá. Ezért saját fordítói tapasztalataiból kiindulva összeállított számukra egy öt műveletből álló módszertant, amelyet könyvének végén, „A fordítás közléről” [„La traduction vue de près”] című fejezetben részletesen, konkrét példákkal szemléltetve ismertet (Billeter 2006: 213–234), részletes bemutatásukra itt nincs lehetőségünk.

Boda Edit

(1975):

költő, író, műfordító,
amatőr képzőművész.
Magyar nyelv és irodalom,
illetve angol szakot
végzett a kolozsvári
Babeş-Bolyai Tudomány-
egyetemen (1997), majd
ugyanott magiszteri
fokozatot szerzett (1998).
Szakdolgozata témája:
*Hit és megismerés Dsida
Jenő költészetében*. Köny-
vei: *Kamuflázs* (versek,
2004); *Dal születésre és
halálra* (versek, 2008);
Apokrif töredék (versek,
2011); *A boszorkányt is
megsajnálom* (versek,
mesék, illusztrációk,
2013); *Ametiszt Bagoly
Társaság* (rövidprózák,
2018); *Egy kagylónyúl
költeményeiből* (versek
és egy mese, illusztrá-
ciók, 2018); *Mint valami
szigetek* (versek, 2019);
Fénycsapda (versek,
2021).
Fordításában megjelent
Max Blecher *Heges szívek*
című regénye (2018).

BODA EDIT*Mi végre*

Falevelek dallama csapódik a vályogfalaknak,
a föld furulyái szólnak.
Hasadt fatörzsek sebein át idelopózik
Dózsa égett húsának szaga.
Tégy a résekre ablakot,
még jobb, ha téglát vagy betont.
Megaláztatás kuporog a telkek végében,
majsolt falatjából
sárgán szivárog az emberi lélek.
Gólya lábszárába csíp a fácánkakas,
békák szemgolyóján kígyó nyelve tükröződik.
Zakatol a vonat. Zúg a repülőgép.
Szöggel átütött kézzel integetne a jobbágy:
aszálytól remegő kertek, kövessetek.

Az elárvult fészek

Eltűnt nyarak pihéi
hideg késélen dideregnek.
Nincs arra járás. Volt-madárbögyből
tördiadal. Jégmezőnek.

Dallamverés

Dorombon játszott a sötét, mikor megszülettem,
majd a hangszert vízbe hajította.
Azóta keresem a dallamot,
mit rajtam kívül csak az ég alján akadt hold hallott.
Suhogó mohamadarak járnak erre,
pityergésük visszhangzik
a berkenyetemplomok tornyán villanó őszben.
A pince elé meszesgödöröt ásott apám,
úgy félek arra járni.
Hullnak az érett komlóvirágok.
Iszkoló sün a holdfogyatkozásban.

Szakrális defekt

Sámánjának hittem magamat,
de csak hétéltű sántája vagyok.

ZALÁN TIBOR

Felezőszonettek

2023

/3

Jégkristályok

Nyilván lehet annyit inni hogy elduguljon a lélek de nem lehet kihagyni ami az üveg mélyén maradt Valójában veszteglés ez Aki csontvázakon lépdél ügyel az útjára s arra ne törje össze egyiket se Akkor húsában az alkohol hideg kristályai felragyognak Csak a Dunán sodródó üres matracot nézte

Csak a vízen sodródó üres matracot látta Húsában a pálinka őrtüzei lobogtak Amikor csontvázakon át lépdél ügyel hogy ne tapossa szét őket Ilyenkor valójában az üveg mélyén vesztegel a lélek És maradt is ott a kihagyhatatlanban Bár nyilván nem lehet annyit inni hogy elduguljon fölfelé a lét

Között

Ezért az életműért nem érdemes halálra innia magát mondta valaki Mindegy hogy ki És hogy miért a háta mögött Csak nézett maga elé és arra gondolt hogy igaza is lehet Ezért az életért valóban nem érdemes De ha se az élet se a halál nem érdekli még mindig ott a mű amiben túlélheti magát

Elvileg ott a mű amelyben magán túl élhet valahogy még akkor is ha sem az élés sem a halás nem érdekli Sem az mit miért érdemes Igaza lehet nézett maga elé annak ha a háta mögött valamikor valakinek azt mondta hogy ezért az életműért nem érdemes halálra innia magát Így Élet mű között

Egy felejthető film felejthetetlen dialógusa

Walter mik lennének az álmaink nélkül Gazdagok
hallja mert úgy néz tévét hogy nem látja az ócska film merre pereg el képernyőről a semmibe
De ez most beakad neki mint a horog a hal szájába s rángatni kezdi valami idegen part felé ahol álomtájakon álomházak között várakozik rá mosolyogva a halál

Nagy horgász a halál Álomházak között vár rá érzi ahogy rángatja idegen partok felé szájában éles fájdalmat okoznak az ízek most riadt hal mely váratlanul horogra akadt és ócska filmen készül a semmibe peregni akár ha tévén nézné saját szétszórását
Álmaid nélkül gazdag lehetnél szegény Walter

Zalán Tibor

(Szolnok, 1954):
író. Legutóbb megjelent kötete: *Reménytelenek* (2023).

Zalán Tibor
Reménytelenek című hangjátékkötetéről kritikát közlünk jelen lapszámunkban.

A szerző portréját Méhes Károly készítette.

Biró Erika

(Békéscsaba, 1987):
az egri főiskolán tanult
sokszorosító grafikát és
angolt, majd a Szegedi
Tudományegyetemen
szerzett rajz- és angoltanári
diplomát. Az angol
nyelv szerelmeseként
közel négy évet töltött
Londonban, jelenleg Bu-
dapesten él, angoltanárné-
ként dolgozik egy alter-
natív általános iskolában.
A FISZ líraműhelyeinek
rendszeres résztvevője. Többek között a
Műútban, a *Bárkában*,
és a *Prae* folyóiratban
jelentek meg versei

BIRÓ ERIKA

Boszorkánylepké

a szarkavár feltáratlan területén
ülünk a portának háttal
nem szabad cigizni
alig látszunk
a táj is alig
mögöttünk kék vizű bányató
egy lovaspálya felülről
kantáron vezetett lovak
még nem tudjuk
hogyan nem találjuk meg a kilátót
a forrás vize elapadt
másikat keresünk
a kézfejemre
boszorkánylepkék kéredzkednek
hiába sárga gyűrűs potrohuk
a kavicsgátak között
sziklát másznál
túl hamar elérjük a suvadást
kerülővel indulunk
a fehérpettyes rétre
májusfát lelni júniusban

Játék

Megette a vacsorát a zenészek elől.
A lagziról ezt mesélik évekig,
nem a fogpiszkáló hegyén a vért.
Nappali horkolás, az elsötétített
szobára nehezedő lehelet,
csoszogás a műhelyig.
Régen, mikor sokat nógatott,
görcsöket kötöttél a fűszálakra,
és játéknak hívtad.
Megöregedett azóta,
odasúgod a süketnek,
hogyan emlékszel,
arca felé indul a keze,
lehajtott fejjel figyelsz.
Nem változtat semmin, de
amikor ő lehajtja fejét, te felemeled.

Zúgás

Ahogy sétál, minden második
deszkát érint a kerítésen, közben
eszébe jut a három hónap
a két mondat között.
Az önkéntes csend,
hogyan előretekerte volna.
Lassan málló csontok
a felszántott út tövében,
az erdő alatt pocsolya.
Este a kocsiszínbe megy,
a legközelebbi helyre,
ahonnan még látja a napot.
Két eső közötti szünet, rendíthetetlen
esernyők egy aluljáróban.
Mire minden csepp elpárolog,
a csendre másképp emlékszik.
Tompán éjfél zúgása,
nyomás a dobhártyán.
Néha megszakad.
Napközben nem hallani.

ALEŠ ŠTEGER

Tanúságtétel

Aleš Šteger

(1973, Ptuj):
költő, író, műfordító, kritikus, szerkesztő. Német nyelv és irodalomból, valamint összehasonlító irodalomtudományból diplomázott 2003-ban a ljubljana-i Bölcsészettudományi Karon. Eddig nyolc verseskötete jelent meg: *Šahovnice ur* (*Sakk-tábla órák*, 1995); *Kašmir*, 1997; *Protuberance*, 2002; *Knjiga reči* (*A dolgok könyve*, 2005); *Knjiga teles* (*Testek könyve*, 2010); *Arhiv* (*Archívum*, válogatott versek, 2013); *Nad nebom pod zemljo* (*Az ég felett, a föld alatt*, 2015); *Pričevanje* (*Tanúságtétel*, 2020); a lapszámunkban közölt versek ez utóbbi kötetből származnak. Verseit korábban a *Fosszília*, a *Jelenkor* és a *Korunk* folyóiratokban olvashattuk magyarul. 2006-ban a veszprémi BabelPress Bt. kiadásában jelent meg *Protuberancia* című kötete Orcsik Roland fordításában. Hat prózakötete jelent meg. Útíregénye perui élményeiről számol be: *Včasih je januar sredi poletja* (*Van úgy, hogy a nyár közepén van január*, 1999). Legutóbbi novelláskötete 2022-ben jelent meg (*Bogovi se nam smeji* – *Rajtuk nevetnek az istenek*). Šteger verseinek nemcsak saját hazájában, de külföldön is nagy olvasói és kritikai visszhangjuk van. Kötetei 18 nyelven jelentek meg. A Medanai Nemzetközi Költőfesztivál egyik alapítója, 1996–2004 között szervezője, a fesztivál résztvevőinek műveit tartalmazó antológia szerkesztője. Jelenleg a fesztivál *Dnevi poezije in vina* néven ismert, és székhelye Ptujba került át. Verseinek nyelvi összetettsége a különféle művészeti ágak kölcsönhatását metaforizálja.

Ez a tanúságtétel könyve, egy különleges tudatállapotban íródott.

2018 júniusában történt. Nem tudom, miért, ám reménykedtem. Ösztönszerűen. Feleségemben, félelmeimben, a két sámánban (így nevezték magukat), akik a bensőnkbe történő utazásunkat vezették. A fiatal Quilben és az idősebb Gayban, az egykori perui üzletemberben, aki súlyos betegségét és depresszióját úgy élte túl, hogy az Amazonas őserdeiben élt 10 évet. Én 45 éves voltam ekkor. Az élet szépségében már bőven volt részem. Életem utóbbi éveiben egy belső krízissel kellett szembesülnöm, frusztrációkkal és szeretett embertársaim halálával.

Reménykedtem.
Készen álltam.
De mire?

Egy gesztenyefa alatt heverészek,
A muslincák táncát szemlélem.
Mintha egy kifeszített háló
Lenne köztük, mit senki se szőtt,
Fonalak, miket senki se vezérel.
Most feljebb kerül az egyik, majd a másik.
A helyzet örei ők és vele együtt
A térnek, mit nekem készít
Egynapos létük.
Jóllehet lassan költözködnék
A korhadó faasztal fölül felettem át
A másik oldalamon lévő kőhalom fölé.
Szabadságuk olyan,
Akár a létezésem.
Felet üt a váróra.
A gesztenyelomb levelei meg-megremegnek,
– Egy zongorista ujjai –, rajtuk át
egy délutáni öröklét szonátáját fújja a szél.
Tüneményesen, ahogy megjelentek,
A muslincák el is tűnnek.
És jómagam is békülékenyen
Saját búcsúzásom arcába nézek.

A látvány: holt társát vonszolja egy hangya.
Együtt alkotják azt, amit életnek nevezel.
Annyira vagy élő, amennyire halott.
De mégsem élő-halott. A holtakkal feléledt.
Mindennel, 'mi voltál.
Mindennel, 'mi elől menekültél.
A mozgás szintisza mozdulatlansága.
Holt hangya az élő mozgatója.

Ha nem szeretnéd, hogy rád szálljanak a legyek, kérd meg őket.
Ha nem tudod, hogyan tovább, ugorj fejest a nemtudásba.

Átérszed, a föld mint pátyolgat?
Ahogy egy szigorú, megfontolt gyengédség elringat.
Valaki már évezredekkel előtted átérezte.

Valaki érezni fogja, amikor utánad se betűk,
Se hamvak nem maradnak.
Neved a képzelet szüleménye.
Mindaz, ami gondolattal előidézhető,
Ami eszünkbe ötlük, létező.
Ez az átmenet a lételemed.
Lehet, hogy ez lenne a fő feladatod,
Hogy a nem-létezőt létezőre fordítod,
Hogy olyasvalakit szolgálj majdan,
Aki után se betűk, se hamvak
Nem maradnak.
Maga van csak a nagy szerelem, és körülölel.
Tekintélyes a szerelem?
Csekélynyi a szerelem?
Ne a gondolat vezéreljen, szeress.

A scheinburgi várral szemben hatalmas ajtó áll, többnyire
sarkig kitarva, egy tágas udvarra tárulkozik.
Felette a felirat: *PRÁPARATOR*.

Pár lépéssel arrébb egy másik preparátornak is van szalonja ebben az álmos kisvárosban.
A szalonban szarvasok és rókák, sólymok és uszkárok mozdulatlan
teste. A bejárat előtt kiaggatott újságcikkek hirdetik a mestert.
Az egyikben ez áll: *Már gyerekkorában mindenfajta állatot szeretett.*

Scheinburg várának a mai hivatalos elnevezése a béke vára.
Hullámzó tájak, erdők és gabonamezők szegélyezik.
Mögötte más falvak és más scheinburgiak.

A sámán így szól: *Mindannyian bajnokok vagytok. Ti mind a szív bajnokai vagytok.*

Összeölelkezünk. Egymást öleljük. Aprócska fénymagok vagyunk,
egyek, és a vár gabonarakárjának egyedüli, különös konstellációi, valahol, de
mégis mindenütt jelen e világban.

A világ visszatér,
Visszatér az ismerős utca,
Vele együtt egy csomó feladat.

Visszatér a vágy:
A sikeresebb lét álnok hazugsága.
Mindennapjaink tákolmánya.

A világ visszatér,
A fagyjárások is visszatérnek
És más egyéb végtelenségek.

Még mindig fülemben csengenek
A sámáni ígék:
Mindez nem turista-füves ámítás,
Csillagokba látás,
Bolygók robbanását, hogy csodálják,
Vagy Disneyland-élmény hajszolás.

A várudvar mellékhelyiségében
Találkozom Gayjal, a sámánnal.
Fél órája mindegyikünkkel óriási

Dušan Fišer festőmű-
vésszel közös kiállítást
szerveztek a vizuális
művészetek téma-
körében, *V tvari – Az
anyagban* címmel. Uroš
Rojko és Peter S. Gruber
zeneszerzőkkel hozott
létre közös projekteket,
Cum grano salis és *Kamen
[Kő]* címmel. 2012 óta
évente egyszer a *Hely-
színen íródik (Na kraju
zapisano)* című esszé-
jellegű performanszait
a világ különböző
pontjain valósítja meg.
Az elsőt Ljubljanában,
a másodikat Japán-
ban, Fukushima-ban, a
harmadikat Mexikóvá-
rosban rendezték meg,
ezt követte Belgrád
(Szerbia), Kochi (India),
Solovki (Oroszország),
Sanghaj (Kína), Bautzen/
Budyšin (Németország),
Costa da morte/Santiago
de Compostela (Spanyol-
ország) és a Magellán-
szoros (Chile). A projekt
keretében készült
szövegekből részletek
is olvashatók a szerző
weboldalán: [http://
alessteger.com/project/
experimental-writing/](http://alessteger.com/project/experimental-writing/)
Díjai és elismerései: A
Szlovén Könyvfesztivál
elsőköteteseke díja (1996),
Veronika-díj (1998),
Rožanc-díj (2007), Költői
jogar-díj (Macedónia,
2006), Best translated
book award (USA, 2011),
AATSEL-díj (USA, 2011),
Horst Bienek Prize for
Poetry (2016), Ptuj város-
ának nagy olajlámpása
(2017), Pretnar-díj (2021),
Alfred Kolleritsch-díj
(Graz, Ausztria, 2021).

A szerző portréját
Mankica Kranjec
készítette.

Mennyiségű dohányfüstöt lélegeztetett,
Így készített fel minket az útra,
Miközben többször is hánytam.
Valaki lehúzza a vizet,
Ő pedig átölel engem,
Mélyen a szívembe néz
És így szól:
Semmi különös.
A gyógyulás érdekében
Egy kicsit szenvedni is illik.
Érted?

Mi szél hozott ide titeket?
Lehetnétek egy török vagy montenegrói tengerparton.
Gúnyolódás a mentsváratok.
Szemetekben a sámán egy kuruzsló,
Gyógynövényes ámitó.
Féltek a nyitottság útjára lépni.
Mily görcsösen késsel és
Villával szurkáljátok a világot.
Azzal hencegetek, hogy napi 15–16 órát gürcöltök.
Hogy a konkurencia az életetekre tör.
Ti magatok fogadtátok el,
Saját magatok választottátok,
Minden egyes falattal,
Minden egyes gúnnal.
Mindezek ellenére kitartotok.
A ti küzdelmetek az én küzdelmem.
Magamra ismeretek bennetek.
Hogyan ébreszthetnélek fel titeket büntetlenül?
Hogyan lehet apává, gyermekké válni, ha eltévelyedtek?
Veletek ténfergek.
Ne féljete. Nincs mit félni.
Szemetekben ott fészkel az önös fontosság érzete.
Látom, bizony ott látom a felsőbbrendűség érzetét
szemeitekben, melyek nem látják, amit én látok.
Ezért se vagyok se felettetek, se alattatok.
Tegyétek félre az élet-fedezetet. Indulás.
Együtt indulunk, jóllakottan az éhínségen át.

Mily hideg és üres
A gondolatok veleje.

Formátlan üresség a léte.
Csupasz időtlenség a lényege.

Maga a tér hatja át, de nem ez.
Semmiféle én, mi arra szálldogál.

Sem itt, sem ott.
Mindenhol a sehol, egyszerre és sose.

Mily végtelenül hideg,
Mily végtelenül üres

Az emberszívnek
A gondolatok veleje.

Azután, hogy Scheinburg várának
Pincealagsorában a sámán szétosztotta
A királyi gyógyfüvekből készült főzetet,
Melyek csak az Amazonas őserdeiben teremnek,
A földre feküdtünk.
A hangszórókból madárhang harsogott.
A füvek megemeltek,
A szabadba vittek, ki
A kastély kovácsoltvas kapuja elé.
Itt tegnap még az ördög érezte hatalmát,
A parasztság ide cipelte évszázadokon át a tizedet
És 300 évvel ezelőtt még megszokott volt a nyakazás.
Vittek kifele, egy másik erdőbe, Bensőm erdejébe.
Ott is voltak madarak.
A sötétben gubbasztottak.
Dalolni tanítottak.

Amikor egy apa a hangját hallatja,
Teljes tekintélyével és erejével,
Nem is nehéz meghallani.

Hasonlóan, ha egy anya megemeli a hangját,
Az ősök hívása hallik, egy tigrisüvöltés.
A háborúban nem nehéz békére vágyani.

Most először repesgeti szárnyát a pillangó.
Most első ízben csivitel a fecske.
Most ez az első eső áztatta alkalom az éj közepette.

Pár apróságot már megtanulhattál.
Hunyd le szemed s arra indulj,
Ahova sehonnan se lehet eljutni.

Lukács Zsolt

(Nagykanizsa, 1971):
az esztergomi Temesvári
Pelbárt Ferences Gimnáziumban érettségizett
1989-ben. Ljubljanában, a
Bölcsészettudományi Kar
szlovén–összehasonlító
irodalomtudomány szakán
diplomázott 2010-ben.
Diplomamunkái: *József
Attila: az irodalom és a
fikció között* (a *Szabad öt-
letek* jegyzékének fordítása
és elemzése); valamint:
*Tomaž Šalamun és a misz-
tikus tapasztalat*. Eddig
tizenhat műfordításkötete
jelent meg, a legutóbbi
2015-ben (Tomaž
Šalamun: *Ballada Metka
Krašovechez*, magánkiadás,
Nagykanizsa).

Fordította Lukács Zsolt

GUBICZA GÁBOR

Vagon

2023

/3

Gubicza Gábor

(Tata, 1991):
Tatabányán él, a PPKE
magyar alapszakának
levelező tagozatos
hallgatója. Prózaszöve-
geit közölte az *Irodalmi
Jelen*, az *Apokrif* és az
Ezredvég folyóirat.

Többé nem maradhatok a városban.
Körül vagyok véve a saját darabjaimmal. Mások darabjaival. Régi nőkével, akik kikez-
dett emlékeként léteznek csupán. Illetve bizonyos távolságokban, amiket már nem fogunk
egymásért megtenni, sem ők, sem én. A méhük összeszárad, vagy másnak magvait érleli
új, üres életté.

Körül vagyok véve a falakkal. Felhúzták őket, felhúzták mindet. Építeni, csupán erre volt
gondjuk. Hogy minek és mit, már más kérdés. Álljanak a falak, a többi ráér. Hogy börtönnek,
labirintusnak falai lesznek? Egy erődítménynek a falai, melyen mindannyian kívül rekedünk?
Elég utólag bánni ezeken a részleteken, gondolták ők, ha gondoltak valamit.

A napok összeszűkülnek, egymásra halmozódnak, leküzdhetetlen réteggé telepednek a
lakás felületeire. Akiket ismertem, távoztak. Nyomaik felteltek kozmikus porral.

A városban többé nincs maradásom.

Estékként fények gyulladnak, látom őket az ablakon keresztül. És hallok a hangokat: a
távoli autópálya szüntelen zúgását, az idegenek kocsmafalakon átszűrt nevetését.

A kanapén fekszem. A villanyt sem kapcsolom fel. Az eshetőségeket kizártam. Hogy akad-
hat még valami az események azon egymásba záruló tömegében, amit városnak nevezünk, és
amiben megkapaszkodhatom. Hogy érkezhetsz valami, ami utólag jelentéssel ruházza fel eddigi
meddő tartózkodásomat. Hogy az emberek összefüggő, zárt mozgása egy ponton fellazulhat,
és én ott, ha nem is bizonyos cél vagy értelem, de legalább egy közös tévedésben való részvétel
reményében beléphetek. Nem maradt tehát ábránd.

*

Halántékom az ablak üvegén. A vonat magas pályán halad. Alant szétbomlik a város, for-
dul, múlik.

Hideget bontok, az ülésbe ernyedek. A vagonban csak egy másik férfi ül. Szemei csukva,
arca hamuszürke. Mintha valaki más arcát viselné sajátja felett vagy helyett. Valakiét, akit –
egyre messzebb mögöttünk – már rideg fémtálcára fektettek. Csukott szemmel sört nyit ő is.
Időnként az archoz emeli a dobozt, magára csorgat egy-egy kortyot.

A táj kitágul. Sárszínű marhák gőzölögnek a hajnalba rögzítve. Oldaluk látszik. Taglónak
szánt, széles homlokuk, majd oldaluk megint. A vonat megáll, alakok ereszkednek róla a ma-
gas fűbe. Korai utasok. Visszafelé tartanak a városból, vissza a nyirkos, homályos világokba,
ahol az égve felejtett lámpák fényét felfalja a köd, és láncra vert kutyák ugatnak az ablaktalan
házak tövéből.

A vagon zökken egyet, továbbindulunk. Mellettem szatyor. Benne a ruháim, pár doboz sör.
A legtávolabbi pontba igyekszem, ahol az alatt futó sín pár szükségszerűen önmagába tér
vissza.

*

A sín pár két irányba fut innen, hogy valahol, a lehető legtávolabb, újra önmagába érjen. Ott
sincs semmi. Addig sincs. Falvak csupán és más városok, ahol a vonat megáll, ahol a kocsik
ajtaja ugyanarra a négyszögletű, súlyos rendre nyílik, mint ami itt uralkodik. Nincs kilépés
ebből a rendből. Mert szétterül a világ felszínén. És ami mozdul, ami történhet, az mind be van
zárván, előre be van zárva ennek a rendnek az ásványi szerkezetébe.

A rozsdás lassan megemészteti ezt az állomást.

Halk, vágytalan erőszak honol a város élei között. Pusztulás, mely elnyúló folyamatként
van jelen, végállapotként való bekövetkezése mindig hátrébb és visszább húzódik egy el
nem érkező jövőbe.

Elmenni innen nem lehet. Mert nincs máshol. Ez a nyomortelep van, ez a kopott, mozdu-
latlan gép, mely lassan önmagává darálja csontjainkat. Ez a gettó van, pörög, száguld az üres
kozmoszban, nem érkezik meg sehová. Az állomás mállik. Vasból emelt váza hajladozik, nyi-
korog a szélben. Színeit rég lenyalogatta a Nap kegyetlen fénye.

Vonatok jöttek és mentek, és én ezen az állomáson álltam tíz évig, mert elfelejtettem, tá-
vozni vagy érkezni készültem, és lábaim póznákká szikkadtak, azokon álltam egyhelyben,
megfeszítve immár a mozgulás lehetőségétől is. Zöld és piros mohák telepedtek szakállamba
tavasszal, hogy telente újra és újra kifagyjanak onnan.

Ott álltam, egy ideig néztek, és talán gondoltak is rá, akik a vonalon gyakorta utaztak, hogy
nincs rendben, igazán nincs rendben valami, de ahogyan egyre kevésbé lettem ember, úgy ők
is egyre kevésbé néztek felém.

Már egyáltalán nem vagyok az. A nyirkos napok együvé fakítottak, az őszi végi, fémese esők
együvé mostak a peron kockaköveivel, és megtördeltek a fagyok, szilánkjaim ezerszer ázott és
újrászáradt halomban körülöttem, hogy aki rám néz, nem lát már egyebet, csak egy meghatá-
rozhatatlan tárgyat a pálya végén, cseppet sem kirívót a váró betört ablakú épülete, a cserjékkel
átnőtt drótkerítések, a megdőlt és halott betonoszlopok, a temérdek rozsdás közül. Nem a többi

rom közül. A legutolsót – láttam – ketten szedték le a vonatról. Egyik a lábait fogta, a másik hátulról karolta át. Odafektették a kövekre. Már nem élt. Sörösdobozt szorongatott, melyet merev kezével együtt időnként arcához emelt az elhaladó szerelvények huzata. Később a kar, melyhez a doboz tartozott, elfáradt. Letört, a sínek közé gurult.

Bakelitszagú lesz itt az ember. Háromhavonta száraz salak pereg elő belőlem. Ellenállás nélkül. Az arcomon kicsapódó harmatokból, az orromon és számon belélegzett ólmos porból és a köszén füstjéből emészttem össze.

Egyszer majd erre dob egy csikket valaki, késő éjjel vagy kora hajnalban. Az a szél egymást erő lökéseiben végigsodródik a peronon, a kövekhez ütközve szikrákat vet. Meggyújt engem, és rövid, gyenge tűzzel égek hamuvá. És a takarító – arca vörös kráterek és fehér szőrszálak kiszáradt összevisszasága – felsöpör majd egy nyeles szemeteslapátba. Bádogból lesz a lapát és a seprű koszlott cirokból összekötve. Hagyom, hogy hátracipeljen az állomásépület mögé, egy letaposott kerítéssel határolt részre, melynek közepén egy halom törmelék sző át az unott, tudatlan élet, tövises és olajzöld gazokként. Ott leszór majd, ennek a halomnak a tetejére szór. Tán oda is köp.

Akkor már csak várnom kell.

Fehér nappalok és fekete éjszakák örökkévalóságai követik egymást, míg heverek súlytalanul, nem érzékelvén többé időt vagy irányokat semmi szervvel. Várok sokáig, míg teljesen ki nem pihenem magam. Egészen az utolsó napig.

Akkor felállok. Vöröslő koraest lesz. A nyugati épületek fekete szögletei már megszurdal-ták a Napot. Az ontja vérét és meleg szél fúj felőle. Átbújok a kerítés egy lyukán, leereszkedem a töltésen. Látni a kocsmát. Kint két asztal, azoknál ül, meg odabent, aki még maradt, megvárni a végét. Ott az állomás-mester, egy-egy múltbéli utas. Összegyűrdtek és alaposan megfakul-tak. Lassan, szárazon lélegeznek. Előttük pohár vagy üveg. Biccenek, ahogyan közéjük érek. Aztán be a nyitott ajtón.

A pultban a régi nő. Most már pozdorjából van. Minden mozdulattal finom porfelhők válnak ki bőréből, beléflagyni a kocsmá terébe, bele a gyenge fény sugaraiba. A televízió az üvegekkel ritkásan rakott polcok felett, a sarokban. Fekete és fehér szemcsékkel sistereg.

A pultra rozsdakorongokat ejtek. Zajtalanul esnek a műanyag perselybe. A nő egy darabig ujjával turkál közöttük, majd egy mozdulattal az összeset a kasszába söpri. Megfordul, poharat vesz le a polcra, a pultra teszi. Megfordul, üveget vesz le a polcra, tölt belőle a pohárba. Visszateszi az üveget, arcát a képernyő sugárzásában fürdetve megmerevedik. Kimegyek. Az egyik széket nyugatnak fordítom, ráülök. Kortyolok a pohárból, és végleg besötétedik.

*

A kalauz egy ideje a másik férfi előtt áll. Szólongatja. Az nem reagál. Csak a karját emeli meg időnként, mintha a vonat döccenéseit közelítenék szürke szájához a kezét, benne a félig ürült sörösdobozt. A kalauz egyre hangosabb. A jegyet kéri.

– Nem hiszem, hogy él – mondom neki.

– Hogy nem él? – kérdezi.

Megvonom a vállam. A kalauz az utasra néz, elpusztult arcára. Aztán felém fordul, a fejét vakarja.

– Nézze meg, lélegzik-e – tanácsolom.

A kalauz a hunyt szemű utas orra alá tartja kinyújtott mutatóujját.

– Nem érzek semmit.

– Mondom, nem él.

– Attól még kell neki jegy.

– Lehet, hogy a zsebében van. Nézze meg.

– Nincs jogom átkutatni. Le kell szállnia. A következő állomáson.

– Megveszem a jegyét.

– Ne hülyéskedjen.

Leül a férfi mellé. Lábait szélesre tárva, hogy combja a másikéhoz ér. Előre dől, kezébe temeti az arcát. Mindhárman hallgatunk.

*

A vonat lassít.

– Jöjjön, segítsen – szól a kalauz, felemelkedik ültéből.

– Én?

– Maga.

Lehajol, bokáinál ragadja meg a férfit, lehúzza az ülésről.

– Karolja át – mondja.

Engedelmeskedem.

– Csak úgy ott fogjuk hagyni? – kérdezem.

– Igen.

– És ha valami baja lesz?

– Nem él, maga mondta. Mi baja lehetne?

– Igaz. És ha mégis él?

– Nem lélegzik.

– De issza a sört.

– Az csak valami reflex.

A kerekek súlyosan csikordulnak, a vonat megáll. Felcsattannak az ajtók. Lebotladozunk a rövid lépcsőkön, a férfit a peron kövezetére fektetjük.

– Szálljon vissza, indulunk – mondja a kalauz.

Visszaülök a helyemre. A poros ablakon keresztül a férfit látom. Hanyatt hever. Felemeli karját, a sör maradékát a holsápadt arcra önti.

A kalauz sípjába fúj, int, visszaszáll.

– Remélem, magánál van jegy – mondja, mikor újra mellém ér az ülések között.

A vonat elindul.

*

Takarító söpri a csikkeket. Lassú. Mire a peron végére ér, újra megtelik minden szeméttel. Megfordul hát, indul vissza. Ami lapátjára gyűlt, egy mozdulattal a sínek közé hajtja.

Nem ült vonaton soha. Az állomást ismeri és kis házát, amelynek kertje közvetlenül a vágányokban zárul. Elvadult csirkék élnek ebben a kertben. A tyúkólat régi lécek, deszkák romhalmazává rázta a teherkocsik dübörgése. A ház falairól lerepedt a vakolat. Darabjai a magas fűben foszlanak. Akár a levedlett bőr.

A villany ki-kihagy a szobában.

Időnként emberek pusztulnak el a peronon. Lefekszenek, esetleg mások fektetik őket a hullámokba gyűrődő, májszínű térkőre. Vannak, akik egyszerűen megállnak, úgy lesz végük. A takarító sokáig nem nyúl hozzájuk. Megvárja, míg kiszárítja őket az idő, és maguktól szétporladnak. Csak akkor söpri össze őket. Fel a lapátra. Maradványaikat, ellenben a többi szeméttel, nem a talpfák közé szórja. Felbotorkál a gyaloghíd lépcsőin, majd le a túloldalon. A kertben önti ki a hamvakat, a megfeketült fadarabok, repedt téglák közé.

*

– Az volt ám a figura. Folyvást az óceánról beszélt. Hogy a part félórára innét. Szépségek lépkednek a ragyogó homokban. Egészen vékony a bokájuk, azt simogatja a sós hullámmászás. Napszemüveget viselnek, széles kalapot, de neki majd leveszik, bizony, ha ő is a parton áll.

Sose indult el. A vonatok jöttek és mentek, ő meg csak ült a nagycsarnokban, a büfénél. Előtte pohár. Volt, hogy napokig ugyanaz a pohár. Nem bírt elindulni. Mert tudta, hogy nincs ott semmi. De haza sem ment. Nem mehetett. Nem lehet az otthont elviselni, ha az ember egyszer már a fejébe vette az óceánt.

– Hát ha tényleg elhitte azt a partot?

– Dehogyan hitte.

– Honnét tudod?

– Oda van festve a térkép a nagycsarnok falára. Azzal szemben ült, azt nézte, mikor ivott.

– Valóban figura lehetett.

– Az. Áldás az emléken. Egy dal volt, azt nagyon szerette. Azt mondta, a parton azt hallani csak, arra ring lágyan a lányok teste. Mónik! – kiált a pultban álló nőnek. – Válts nekem érmét!

– Minek? – kérdi a nő.

– Beteszem az öreg számát a gépbe.

– Milyen öregét?

– A számát. A Sádiléjt.

– Csak ne igyatok többet – mondja Mónik, és kinyitja a kasszát.

*

A büfé lemezekből összetákolts építmény az állomás magas csarnokán belül. Ott ült, szandállal sorvadt lábain. Az inge – rajta pálmafák, szeldelt levelek – kigombolva a mellén. Télen is, mikor a túlfutó csarnok üvegfalain túli valóságba már mélyen beleharapott a fagy. A szatyrában egy törölköző volt, meg egy össze-vissza tördelt szalmakalap maradványai.

– Óceán van ott – bökött fejével nyugat felé – két megálló ide a part.

Hagyta, hogy egy ideig a csuklóját rángassam, mielőtt fojtogatni kezdett. Gyerek voltam. Anyám küldött hozzá, és én reméltem, egyszer hazatér velem.

– Ne sírj – mondta, elengedett.

– Nem kapok levegőt – szipogtam a nyakamat masszírozva.

– Vegyél – válaszolta. – Add ide, amit anyád küldött.

Az egyik zsebemből marék aprópénzt kotortam elő, elé tettem az asztalra. A másiktól egy csomag elemet. Ezt maga vette el. A kezébe köpte fél fogsorát, annak lepattogzott élével hasogatta szét a műanyag fóliát.

– Cseréld ki te. Nekem remeg a kezem – szólt, mikor visszatette szájába az állkapcsot. Oda-adott két elemet, a többi a szatyorba dobta. Elvettem az asztalról a zsebrádiót, lepattintottam a hátulját. A régi elemeket kivettem – ezeket kikapta kezemből, és messzire, a csarnok egy homályosabb szeglete felé hajtotta – az újakat betettem. Visszaillesztettem a burkolatot.

– Közelre rakd – utasított. Óvatosan a pohár mellé állítottam a készüléket. Összekarcolt, tompa dalt játszott a rádió, mindig ugyanazt.

– A parton lány asszonyok járnak – kezdett bele, ahogy a dal lassanként átmelegítette az agyát – mezétláb. A homokban. Napágyakba fekszenek. Hideg gyümölcsöt esznek. Barackot,

sárgadinnyét, ilyesmit. Mindent előre felkockázva. Barna a bőrük, fehér az a kevés ruha, amit viselnek. Odamegyek. Itt hagylak téged anyáddal. Csak megiszom még ezt. – Ujjait, melyeknek nyoma még ott vöröslött a torkomon, most a pohár köré fonta.

Soha nem kelt fel az asztaltól. Onnan vitték el végül, mikor a mája feladta a játékot.

*

Leszáll, int a mozdony felé, felszáll megint. Sípjának szavára a vonat indul tovább.

Már nem köszön. Köszönt eleget. Minden nap ugyanaz a nap, minden utas ugyanaz az utas. Minek ismételné hát magát? Csak a jegyeket kéri. Mert a jegyét önszántából senki nem venné elő.

Az apja miatt lett ellenőr. Hogy lássa: nincs az, amiről az apja beszélt.

Nincs tenger. Nincs óceán.

Csak az egymáshoz hézag nélkül illeszkedő, összeférhetetlen országok határai szabdalják a kontinens jellegtelen kiterjedését, és az utak váratlanul megszakadó vonalai. Épp úgy, mint a pályaudvar csarnokának falára mázolt, hatalmas térképen. A felejtés lánctalpai nyomtatták a domborzatot erre a világra.

Nincs semmiféle part.

Az ország van, bezárva a többi ország közé. Kizsigerelt mezők és falvak mozaikja. Lassan az egészet benövi a bozót, a rozsda. Ami épület, ami város még emelkedik benne, az maga a rák.

Ha a kocsik végéig ér, leül. Halántékát az ablak hideg üvegére hajtja.

Odakint fák, évek haladnak visszafelé.

*

A jegyvizsgáló a kocsiba lép, lábait szétvetve áll az ajtó előtt. Megköszörüli torkát.

– Össze fogunk ütközni – mondja.

Az utasok rámerednek, vagy zavartan egymásra néznek.

– Mivel? – kérdi végül az egyik.

– Egy másik vonattal.

Erre mindannyian mozgolódni kezdenek üléseikben, szavaik összemosódnak, elfojtják egymást, értelme csupán pár, ismétlődő elemnek vehető ki a fokozódó zajból. A fékeket emlegetik, a biztosítóberendezést, valamiféle meghibásodást.

– Minden kifogástalanul működik, szerelvényünk a mozdonyvezető irányítása alatt áll – üvölti túl őket a kalauz, mire a zaj elhal.

– Akkor miért ütköznénk össze a másik vonattal? – kérdi az előbbi utas a beálló csendben.

– Forgalmi okok miatt.

– Az mégis mit jelent?

– A menetrend szerint a két szerelvény azonos időpontban azonos helyen fog tartózkodni.

Ez pedig csak úgy lehetséges, ha összeütközünk vele.

– Menetrend? De hiszen késünk! Órákat késünk! – kiált egy nő, felemelkedve üléséből.

– A maga időszámítása szerint talán késünk, asszonyom. De biztosíthatom, a vasúttársaság álláspontja szerint tartjuk a pontos menetrendet.

– Alljunk meg! Alljon meg a vonat! – sikítanak, üvöltenek fel egyszerre az utasok.

– Kérem, őrizték meg a nyugalmukat. Megállunk.

– Hiszen most mondta, hogy össze fogunk ütközni! – fakad ki a nő.

– Meg fogunk állni.

– Mi? – kérdi a nő.

– Mielőtt összeütközünk, még lesz egy megálló.

– Miért nem ezzel kezdte?

– Ezzel folytattam volna, ha nem szakítanak félbe. Ott leszállhatnak. Megvárhatják a következő járatot.

Az utasok felsóhajtanak, a nő visszaül a helyére. Egy percnyi nyugalmat követően azonban egyazon aggodalom üt ki mindannyiuk arcán.

– És az mégis mikor jön? – kérdi valamelyikük.

– Menetrend szerint – válaszol a kalauz

– Mikor?! – ismétlődik a kérdés.

– A menetrend bizonyára módosul, a következő járat csak az ütközés okozta pályakárok helyreállítását követően érkezik.

– Mit jelent ez? Mennyi időt jelent?

Az ellenőr hallgat.

– Válaszoljon! – kiáltják egyre többen.

– Megértésüket és türelmüket a vasúttársaság nevében köszönöm.

*

Összegyűröm a kiürült dobozt, az ablak alá rögzített szemetesbe dobom. Újat bontok.

A kalauz arcát kezeibe hajtva ül a túloldalon.

– Nem kér egyet? – szólítom meg.

Fejét felemeli, rám néz.

– Már nem kell dolgoznia – mondom.

– A következő megállónál még sípolnom kell, és intenem a mozdony felé.

– Az már nem lehet annyira nehéz.
– Nem – mondja, felém nyújtja a kezét.
Kiveszem a szatyorból az utolsó sört.
– Már nem hideg – szólok, átadom neki.
– Ugyan – kibontja, kortyol belőle –, köszönöm.
– Mit gondol, sokan le fognak szállni?
– Nem tudom. Legtöbbjük már fölöslegesen tenné. Hacsak nem idáig szól a jegyük. De senki nincs, akinek a jegye pont idáig szólna.
– Ha leszállnak, mégiscsak életben maradnak.
– Maga leszáll?
– Nem hiszem.
– Talán még megérné a következő járatot. Hiszen fiatal ember. Hatvan, talán ötven éven belül helyreállítják majd a pályákat, és a járatok újraindulnak.
– Mit csinálnék addig?
– Igaza van. Merre tartott?
– Nem tudom. Messzire. Maga?
– Egy ellenőr nem gondolkodik ilyesmiben. A világ elmozdulása nekem csupán annyiban bír jelentőséggel, amennyiben a vonathoz, mint tulajdonság, hozzátartozik.
– Valamerre biztosan haladt maga is.
– Csak oda és vissza.
– Nem akart eljutni sehová?
– Amiről meg kellett bizonyosodnom, arról megbizonyosodtam. És most vége lesz. Fogja meg – a dobozt visszanyújtja felém –, szeretném még utoljára végigjárni a vonatot. Visszajövök.
– Rendben – mondom, elveszem a sört.
– Addig fontolja meg. Talán mégis leszállhatna. Talán magának mégis érdemes. Élhetne tovább – feláll, a következő kocsiba nyíló ajtó felé indul.

*

A két szerelvény egymásba gyűrve, hosszan hever a töltés mentén. Üvegszilánk csillog a kövek közt.

Egyik lábam leszakadt. A kocsik roncsolt elemei alól más, szintén leszakadt tagok omlanak elő. Csupasz, sápadt karok. Kezek, tenyérrel az ég felé. Nem részei többé senkinek.

A jegyvizsgáló ott van körülöttem. Darabokra tépte az ütközés. Kék uniformisának maradványairól ismerem fel, ami hozzá tartozott. Feje tőlem karnyújtásnyira. Lesimítom a szemeit.

Mindent megül az ütközés robaját követő csend. A tájon fuvallat szalad végig, hullámokba borzolja a dombok megsárgult fűvét.

Jönnek a nők. Mintha az iménti széllel sodródának felém. Könnyű illatuk megelőzi őket, szétoldódik a térben. Elmossa a roncsok, a füst szagát. Jönnek, lábuk meztelen. Fehér a kevés ruha, amit rugalmas, barna testükön viselnek.

A töltéshez érve megállnak. Napszemüveg van rajtuk és szalmakalap. Nézik, ami a vagonokból, ami az utasokból maradt.

– Itt – nyögöm, szabad karommal feljűk intek –, élek.

Hozzám szaladnak. Felemelnek, egyikük leszakadt lábamat öleli magához.

Visznek. A sör maradéka még a kezemben, a számhoz emelem. A dombok mögül halk dalam szivárog, és a hullámok sós párája.

Acsai Roland

(1975):

Radnóti-díjas, Zek
Zoltán-díjas, Bárka-díjas
költő, író, tanulmányíró,
fordító. Az *Egy a természet*
című pályázat első
helyezettje és a *Somogy*
50 pályázat különdíjasa.
Az év írója ifjúsági könyv
kategóriában, melyet a *Je-*
len című antológia többi
írójával megosztva kapott
meg. 1997 óta publikál az
ország minden folyóira-
tában. Eddig 28 könyve
látott napvilágot, és 70-nél
több regény jelent meg
fordításában. Néhány éve
a kötött formájú versek
felé fordult, és klasszi-
cizálódni kezdett. Sok
természet- és állatverset ír.
Az ifjúsági irodalom is
nagyon hangsúlyos a
művészetében.

ACSAI ROLAND

Az új eső

Esőnek cseppje lóg az ágról,
és néha-néha megremeg.
Minden cseppje más eget tárol:
bolygókat és a felleget.

Szellő jön és az ág megmozdul,
a vízcsepp máris hullni kezd,
s gyúlik helyére újabb akkor,
de úgyis minden egyre megy.

Két napja hullik szakadatlan,
dobolja ezt esőeresz.
Itt állok újra az ablakban,
mert látványa el nem ereszt.

A szürkesség oszolni készül,
a háztető is fényesebb.
Egyszer eláll majd úgyis végül,
minden megint tovább mehet.

Viszek lányomnak gumicsizmát,
hazafelé abban jöhet.
Kipróbálhatja, hogy a tócsák
vajon eléggé mélyek-e?

A szentimentalista szentek
esőről írtak verseket.
Hullnak egymás után a percek:
az új eső is régi lesz.

Egy pocsolyáról

Leültem egy padra a parkban,
és elnéztem egy pocsolyát.
Mi tükröződött vissza abban,
hogyan adhatnám azt tovább?

Egy lámpa, ágak, végtelenség,
a felhők titkos élete,
a száz levélkéz mind egyenként,
egy más világ ígérete.

A felszínén egy toll elúszkált,
belőle egy galamb ivott,
felette árva, vén varjú szállt,
és rekedt hangon káromgott.

A nap süttött futó rigóra,
a pad mégis vizes maradt,
fel kellett állnom gyorsan róla,
a pocsolya meg ott maradt.

De mennyi mindent hagytam így el,
és mennyi minden itthagytott?
A perc felszárad mind a vízzel,
eltűnik, ám mégsem halott.

A messzeségről

A messzi varjúkárogásra
a messzeség felel talán.
A tévében rajzfilmek árja,
ismétlődnek egymás után.

Johanna indul óvodába,
és közben egy dalt énekel.
A csizmába bújik be a lába,
még mindig öltöztetni kell.

Kérdését nem tartja magában,
és önmagunkkal szembesít.
Anyjával autóba szállnak,
míg integetnek kezeink:

akár a kinti fáknak ága,
akár levél a kinti fán.
A messzi varjúkárogásra
a messzeség felel talán.

HAUPTMANN TAMÁS

Hanság

Hauptmann Tamás

(Mosonmagyaróvár, 1981):
újságíró, 2008-ban végzett
a Szegedi Tudományegye-
tem Bölcsészettudományi
Karának magyar bölcsész
és kommunikáció szakain.

Itt Móricz Zsigmond
haditudósítói tevékeny-
ségét kutatta. A volt győri
Béri Balogh Ádám Honvéd
Gimnáziumban érettsé-
gizett. A *Szegedi Egyetem*
című lap munkatársa
(2002–2008), a *Kisalföld*
tudósítója. Jánossomorja
Város Önkormányzatának
kommunikációs referense,
2006-tól a Jánossomorja
Televízió főszerkesztője. A
RizikóFaktor zenekar tagja.
Családjával Jánossomor-
ján él.

Szélvédőm párájából szállnak fel a vadlibák.
Sárszagú ködöket lehel a Hany.
A kormoránfa kiszáradt ágai
Sajgó repedések az égen.
Elkent vakolat a napkorong.
Spaklijával simítja el a tájat
A csend.

Zúzott évezredek ropognak
Kopott nyári gumijam alatt,
Ahogy lassan lehullok a töltés ölébe.
A traktorút vontatókötelei
A Hanság mélye felé húznának,
De tolatásnyira zümmög a főút,
A rohanásáért szaladó világ
Rókalyuk-fanyar karabinere.
A hideg távolban mögöttem
Egy hulladékdepónia ég egykedvűen,
Két éve már.
Pislákoló szemét minden pirkadat.

De előttem, odabent a mélyben,
A zöldek sötétjébe bújva,
Gyantától gyógyult kérgek alatt,
Ugrani lapul a lompos, ős vadon.
Gyúrt hátán ekék tépte hegek.
Vért kavargató, horpadt vájdlingokba
Csorognak, habzanak az öntözőcsatornák.
Agriculture kantárosba bújtatva mégis,
Ugrásra feszülnek hártás lábujjaid,
Hany Istók.
A tőzeg mélyéről még puhán visszarúg a lépted.
A lép hintázó, méla trambulín.
Álmodban csíkok fogócskázna,
Levegőt hörpölő fák lábai között.
Kócsagok fehérlelen az áradózöld réteken.
Szétgurulnak, ahogy a szoba szőnyegén
A savlekötő pirulák.

Erdőt járó kölyökként ritka, ha láttam egyet is.
Ma már több tucat csillan
Kormányba kapaszkodó,
Kesére foltosodó kezeim felett.
De lesz még száz is, századokig.
Feloldják a tájat fekélyesre maró
Gyomorsavat.

Álmos autóm körül kergetőzik a sötétedés,
A töltésen kolompolva poroszkál fel a kód,
A hansági dagály magába nyel,
A végére más semmi nem marad:
Tőzegrostja lenni újra a tájnak.
Tisztítótűzünk vagy örökmécsesünk ez a depónián?
Savunkat felbőfögi a Hany.
A lép alszik az égerek gyökerében,
Szájszegletében fűszál a kor.
Ráérős pákász, kipróbált helyeken
Vár és vár a nád között,
Csak hallgatva az embert,

Aki uralkodását ünnepli odakint,
 A műanyag levegőben állva,
 A szemétrögökön verve gyökeret,
 Mert nem látja, hogy minden, de minden
 Tőzegrostja lesz újra a tájnak,
 És úgy menekül, ahogy én teszek rükvercbe,
 Hiábavalóan lehajtva a napellenzőt...
 Ahonnan rám zuhannak nem várt, fecni emlékek,
 A tükör füvei közül csillanó vízből,
 Ahogy apám a munkában megállt,
 Repedésekkel szentelt kezétől
 Megcsillant a Fertő vize
 A tavaly parlagon hagyott szőlősorok között.
 – Látod, Fiam,
 A természet mindent visszavesz.
 Rendje ez a dolgoknak.

(Nyirkai-Hany, 2019–2023)

Hossala Tamás: Nyirkai-Hany

Hossala Tamás

(Budapest, 1971):
 autonóm fotográfus,
 művészeti terapeuta.
 Témái a szociális
 és társadalmi
 problémák, illetve a
 táj és történelmének
 kapcsolódása, a kapcsolat
 időbeni változása,
 illetve marandósága.
 Évek óta készít fotókat
 a Hanságról egyedi,
 különleges szemlélettel.
Nyirkai-Hany című képe a
 legújabb, *Hullámtér – Ártér*
 elnevezésű sorozatának
 része, amelyről így ír:
 „A fényképek 1979-
 ben lejáró Polaroid typ
 55 filmre készültek,
 melyben az emulzió
 már irányíthatatlanul
 folyik szét a negatívon,
 akárcsak a víz, amely
 időtlenül keresi az
 útját. A filmválasztás
 a táj változásainak
 bemutatásához
 szimbolikusan igazodik,
 annak folyamatos
 mozgását, önmaga
 újrahasznosítását
 reprezentálja. A Duna
 árhullámának elsöprő,
 tisztító dinamikája, a hanyi
 lép önregeneráló, lassú
 lüktetése jelenítődik meg
 előttünk. Földünk, vízünk,
 levegőnk rezgéseit, azok
 kettősségét zsigereinkben
 érezzük a mindennapi
 cselekedeteinkben,
 beszédünkben,
 zenéinkben. Így részeseivé
 válunk mi is a változásnak.”
 Kamera: Argentinum 4x5
 Explorátor II.
<http://www.hossala.hu/cv/>

Both Balázs

(Sopron, 1976):
szociálpedagógusként
diplomázott a Benedek
Elek Pedagógiai Főiskolán.
Verseit, novelláit 1999 óta
közlik országos irodalmi
folyóiratok, antológiák. Őt
verseskötete jelent meg, a
legutóbbi 2022-ben, *Üres
ég alatt* címmel.

BOTH BALÁZS *Képek és erdők*

Délután félbetört az égbolt,
a Nap teste: homályos fényfolt,
majd csillagtalan éj, dermedt sötétség lett –
mintha beteljesednék a végítélet.

Képek és erdők. Sárgaláz, felfutó fény.
Görbe acélrudak, por a házak helyén,
ásító, fogatlan kapun szél süvít át,
és letép kampójáról három sárga hintát.

Futni sincs hova már. A kék hideg
torkára forr lent mindenkinek,
és könnytelen szemekbe zúdul
a jeges por búcsúzóul.

*

Mikor a kozmosz dermedt óceán volt,

és csillagok gázfénye nem ezüstözte még
a kavargó sötétséget, ahol az égbolt
lennvirág-szín vásznait teríti ma szét,
spirálkődök hurkaiban, sűrűjében a semmi-létnek
megfogant egy szó: Legyen –
Az örvénylő kaosz akkor felfénylett,
mozgásba lendült a végtelen.

Az első atom, kilökve a semmi
közegébe, melynek nincs partja, se medre,
lángoló gáz-csillagfűrtjeit megteremni,
tágulva iszonyú méretekre,
ahogy osztódik, hasad, s bolygókat szülnek
a pulzárokból kisülő energiák –
Kozmikus méretű ünnep
fényében áll az újszülött világ.

De nem áll: fékevesztett iramban száguld az anyag,
izzik, hasad, elömlik, robban,
naprendszeres, tejutak
túnnak el gomolygó ködhalmazokban.
Ami van, mintha már maga a pokol:
gázok lövellő fürdője forr
eleven tűzzé szénsötét tavakban,
kéneső-marta hegyek születnek, színültig savas katlan –

A Föld üres volt még és kietlen.
A Teremtő szavai a pusztaságok síkját
fallá emelték nagy, hideg vizekben,
s boltozatul fölé az eget hívták.
S mintha visszhangot sem verve,
hull kútfenékre gyermek markából a kő,
évmillió hullt évmillióra. Elnyelte
mind az Idő.

De idő sem volt még akkor. Mit jelentett volna az év, a nap, az óra?
Születtek és robbantak az égitestek
iszonyú meteorzáporokra –
A fiatal bolygó felszínén
gőz-bundákat tépett szét a fény,
narancsvörös kígyók hömpölyögtek,
s megolvadt megint friss kérge a Földnek.

Kihűl, zsugorodik az anyag, a lávatenger
gyúrt bálvánnyá dermedve ásít,
Pőfög még egyet-egyet, a teste merő sebhely.
Gyomrában vasérc, lába csupa gránit.
Gigászok égbenyúló alakja mindenütt:
moccanatlan, félig épült-rombolt emlék.
Őrzik örökre kijelölt helyük,
így érik egymást hajnalok, naplementék.

Reke Balázs

(Szolnok, 1989):
a Szegedi Tudományegye-
temen végzett klasszika-
filológia, majd vizuális
kultúratudomány/filmkul-
túra szakon. Írásait többek
között az *Eső*, az *Irodalmi
Jelen*, a *Bárka*, a *Pannon
Tükör* és a *Tempevölgy*
közölte. 2022-ben *Túl közel*
című regényét a Napkút
Kiadó jelentette meg.

Az osztályfőnök elővett egy papírt a nagy, kapcsos mappájából, és felolvasta a vizsgálatról szóló információkat. Két nap volt hátra a szűrésig. A 7. A osztályban halk morajlás kezdődött. Már önmagában az a szó, hogy tüdőszűrés, sok volt pár gyereknek. Ugyan, hogyan lehetne leszűrni a tüdőt, meg minek? A legtöbbször ez a kérdés foglalkoztatta.

Zsolti arca furcsa színekben játszott, miközben a tanárnő elsorolta a teendőket, hova kell menni, mit kell vinni, melyik buszra érdemes szállni, hogy ne kelljen sokat kutyagolni a kórházig. A nő fel sem nézett a lapokról, csak olvasott, unott hangon, majd leborította az utolsó oldalt is, és kinyitotta a naplót, hogy beírja az órát.

Zsolti oldalra nézett a két haverjára meg Nórikára. A két srácnak az övéhez hasonló volt az arckifejezése, csak Nórika ült nyugodtan, mosolyogva, és a tollát kattogtatta.

Pár héttel korábban kezdődött az egész. Nem Zsolti találta ki, de nem is tiltakozott ellene. Ha Nórika benne volt, akkor ő is. Az ártatlan arcú, szalmaszöke hajú lány az anyjától lopott pár szál Marlboro Lights-ot, az egyik srác a nagyanyjától egy szál piros Symphoniát, a másik az apja barna Szofiját dézsmálta meg, amikor az este kidőlt, miután hazaért a kocsmai dartsbajnokságról.

Azután azon a pár héttel korábbi napon, tanítás után, így négyen bevették magukat a kanális melletti ligetbe, leültek egy kalászos gazzal benőtt, rég nem használt zsilip betonjára, és elővették a cigarettákat. Az egyik fiú gyújtott rá először, hogy felvágjon Nórika előtt. Ügyetlenkedett kicsit a gyufával, mire felizzította a cigit. Egyik tollából kiszedte a betétet, és ott tartotta a blázt napokig, így egy kevés dohány már kihullott az elejéből, és a fél centiméternyi üres papír gyorsan elhamvadt, majd lehullott, mielőtt a parázs a dohányhoz ért volna. A fiú megszívta, majd hatalmas köhögés közepette továbbadta. Mind szívtak belőle, azután forgatták körbe. Zsolti volt az utolsó, ő Nórikától kapta meg minden kör végén. Ujjbegyei a lány körmét érintették, miközben elvette tőle az egyre fogyó csikket. Nórika szerette rágni a száraz bőrt a körmei mellett, sokszor be is szakította, és apró, véres csíkok sorakoztak körömgája körül, de ez Zsoltit nem zavarta. Átvette tőle a cigit, megszívta, köhögött, és továbbadta. Végül a csikket a csatornába dobták, sziszegve hunyt ki az ujjnyi, poshadt vízben. Mikor elindultak haza, négy málladozó cigarettamaradványt hagytak maguk után, melyek egyre szürkülve lebegtek a sárlében.

A következő két hétben ötször tartották meg a szertartást a rozsdacsipkés zsilipnél. Az utolsó két alkalommal már egyikőjük sem köhögött, miután megszívta és letűdözte a cigit.

A tüdőszűrés kihirdetése utáni szünetben a szekrényeknél találkoztak, majd Nórika intett nekik, hogy menjenek ki az udvarra, ne odabent beszéljenek, mert a falaknak is füle van.

A betonozott udvarra mentek, Nórika felült egy pad háttámlájára, lábaival az ülőrészen taposott. A fiúk körbeállták.

– Ne fossatok, nem lesz gond – legyintett a lány. – A nővérem mondta, hogy csak akkor mutatja ki, hogy cigiztél, ha közvetlenül előtte szívod el. Annyira azért nem vagyunk hülyék. Nem? – kérdezte körbepillantva.

A fiúk bólintottak. Zsolti idegesen zsebre dugta a kezét.

– Nővérem azt mondta, hogy a mentolos cigit ki se mutatja, meg ha valaki nagyon parázik, akkor ki kell menni előtte a levegőre, futni vagy egy órát, és olyan, mintha sosem gyújtottál volna rá. Meg sokat kell rágózni. Simán megússzuk.

A fiúk megvonták a vállukat. Zsolti nem volt nyugodt.

Aznap, miután hazaért az iskolából, ledobta a táskáját, futócuccot vett föl, szólt az anyjának, hogy majd jön, és elindult a gát felé.

Szépen sütött a nap, huszonöt fok körül lehetett, és a kora tavaszi nagy víz már levonulóban volt az ártérről. Mindenfelől sár és iszap szagát hozta a szél. Zsolti felkapaszkodott a gátoldalra. A sűrű, magasra nőtt fű között kitaposott nyomvonal jelezte a feljárót. Kicsit sétált, majd lassan kocogni kezdett. Sorban hagyta el a kilométerköveket, melyeknek fehérre meszelt teteje még éppen kilátszott a gázból. Úgy gondolta, hogy előrefut három kilométert, aztán megfordul, és ha az áradás után már kiszáradt az erdei út, akkor lemegy arra, és a nyárerdőn átvágva fut haza.

Útközben nem találkozott senkivel. A távolban, a vetés közepén egy csapat őz ugrált. Egy ideig azokat figyelte, hogy égő tüdejéről elterelje a figyelmét, aztán a hatalmas, öreg artéri fák lombját, ahogy a szél csavargatta rajtuk a csúcsos levélkoszorúkat. Az erdei út mellett megállt egy pillanatra. Kétoldalt már levonult az árvíz, és csak cserepes földet, és az abból kihajtott gazokat hagyott maga után. A befelé vezető út is száraznak látszott. Zsolti lekanyarodott.

Az erdei út ki volt taposva, járták már az emberek, a bokrok csak néhány helyen hajlottak rá az útra, ahol még nem csapkodták le őket bozótvágóval. Pár száz métert futott befelé, amikor elérte a tavat, mely az árból maradt vissza az erdőben. Fehéren csillogott a napsugár a vízen, és Zsolti látta, hogy jó néhány ember gázol a tóban. Nadrágszáruk fel volt túrva a térdük fölé, egymástól méterekre haladtak, kezükben egy nagy hálóval haladtak a part felé, és egyre szűkítették a kört. Mikor az első a parthoz értek, a közrefogott hálóba rekedt halak verdesésétől már szabályosan forrt a víz. Aztán ketten beléptek a hálóba, és elkezdték partra dobálni a halakat.

Zsolti egy bokor mögé rejtőzött. Úgy érezte, hogy lebénultak a lábai, a veríték jéghidegen gurult végig a gerincén.

A parti fűben hangos puffanással értek földet a pontyok, süllők, csukák. A kisebb fehérhalat visszadobálták a hátuk mögé, a vízbe. Zsolti figyelte, ahogy a partra dobott halak felugranak néhányszor, majd meghemperegnek a porban és a gazban, de nem tudnak visszajutni a vízbe. A kopoltyújuk hevesen emelkedett, majd záródott, látszottak a lilás redők odabent. Sok százan heverték már ott, egyenletesen fuldokoltak. Egy csurom vizes fiú szaladt oda, és elkezdte az oldalt parkoló kocsi platójára feldobálni a halakat. Nem volt idősebb Zsoltinál. Voltak ott akkora pontyok és csukák, melyeket alig bírt el, kínlódva erőltette fel őket a platóra.

Zsolti csendben hátrált el onnan, és amikor már százméternyire volt, olyan gyorsan kezdett futni, mint soha azelőtt. Senki nem érte volna utol. Hazáig tartotta a tempót, majd lihegve rogyott le egy kerti székre. Izzadt még nagyon, de érezte, hogy a szíve egyre kevésbé zakatol mellkasában. A fákra lassan ráboruló alkonyat tompa volt és szürke, a magasra felnőtt, kalászos gazokat lengette a szél. A fűnyírás az ő feladata volt mindig. Tudta, hogy a gép már nem fogja vinni, olyan magasra hagyta megnőni. Megint vacakolhat az életlen, öreg sarlóval.

Másnap nem ment ki futni, viszont megevett két csomag mentolos rágót, amitől éjszaka csikart a hasa, és aludni se tudott nagyon. Az órákat karikás szemmel, félálomban ülte végig. Folyton a tábla felett köröző óramutatókat nézte. Azok mindig lomhán járnak körbe-körbe, de aznap olyan gyorsan tekeregtek, hogy semmi sem állíthatta meg őket. Hamarosan indulni kellett.

A tüdőkórház az egyik külső városrészben volt. Öreg épület, vastag vasrácsos kerítéssel, melyen felhólyagosodott a zöld zománccfesték, a festékpúpok elkezdtek lehullani, és felsejlett alóluk az elrozsdásodott vas. A betonalapzat, melyben az egész pihent, repedezett volt, körülötte mindenhol felütött a gaz.

Az osztály bemasírozott a kórházudvarra, elvonultak a hatalmas fenyők alatt, be a kapun, majd odabent egy asszisztens leültette őket egy folyosón, melyen kesernyés ürülék- és vizeletszag kóválygott, és folyamatosan járkáltak fel-alá a betegek, a kimetszett gégejű, csonttá fogyott férfiak, akiknek műanyag csövek lógtak ki a torkából, a bőrük sárga volt és pergamenszerű, és fogták a kötőscsonkot a nyakukon, miközben szinte hang nélkül köhögtek. Néha eltoltak előttük hordágyakat is. Zsolti már direkt nem nézett rá az ott fekvőkre.

Közben az elsők már bementek az osztályból. Ő a névsor utolsó harmadában volt. Mégis minden gyerek után, aki bement és kijött, úgy érezte, az ő torkában is tátong valami, amitől alig kap levegőt. Tudta, hogy legkésőbb fél óra múlva eljön az ő lelepleződésének a pillanata. A doktor belenéz a gépbe, mely kimutatja azonnal, hogy ő meg a haverjai meg Nórika kint bagóztak a régi zsilipnél, és onnan már nincs visszaút, otthon majd megnézheti magát.

A vetkőzőben már szédelgett, az utána történtekekre nem is nagyon emlékezett, csak arra, hogy sötétség volt odabent, meg egy nagy gép. Mire észhez tért, már mondta is neki az orvos, hogy mehet öltözni, ennyi volt az egész. Az eredményt postázzák. Egy hét. De hogy fogja kibírni azt az egy hetet?

Eltelt a hét, megjöttek az eredmények, melyekben annyi szerepelt, hogy „fertőző gümőkórban nem szenved”. Ezt nem is nagyon értette Zsolti. Még mindig várta a nagy leleplezését.

Az osztályfőnök fogta a papírját, és elrakta egy mappába, a többi tanuló vizsgálati eredményei közé.

Délután, amikor kicsöngettek az utolsó óráról, mindenki gyorsan szétszéledt. Zsolti két haverjának is el kellett mennie, így ketten maradtak Nórikával. A lány egy kistükörben nézegette magát, és rúzszt kent az ajkaira, majd a haját kezdte babrálni.

– Kimegyünk a zsiliphez? – kérdezte, oldalra sem nézve a kistükörből.

– Kimehetünk – mondta Zsolti.

– Helyes, kicsit pangok már – felelte a lány, és összecsattintotta a tükröt.

A környéken nem láttak senkit, kellemes szél kavargott az erdő felől a zsilip irányába. Péntek volt, és mindenki szétszéledt az órák után. Ahogy Nórika mindig mondogatta: „baszszák a rezet valahol”. Ez nagyon tetszett Zsoltinak.

A lány a zsilip betonján ült, matatott a táskájában, Zsolti mellette állt zsebre dugott kézzel.

– Egy szálam van. Anyától csórtam. Mostanában átállt a mentolos Marlboróra. Neked van? – felnézett a fiúra.

Zsolti megrázta a fejét.

– Akkor befejezzük ezt, jó az úgy, ülj le mellém, ne álldogáljál ott.

Zsolti letelepedett mellé, és nézte, ahogy kattogatja az öngyújtó tűzkövét. Az csak szikrákat dobott, és a lángot mindig elfújta a szél. A lány haját is odasodorta, és ráhajtotta a cigarettá szájára. Kisujjával húzta odébb a tincset.

– Segíts! – mondta Zsoltinak. A fiú átvette tőle a gyújtót, Nórika betakarta kezével két oldalról Zsolti öklét, és ebben a szélvédett zugban meggyulladt a láng, és úgy is maradt. A lány megszívta párszor, oldalt kiszökött a füst az arca mellett. – Köszí – mondta. Szívott még néhányat, aztán Zsoltinak nyújtotta a cigarettát. A szűrő végére színes rúzsnyom tapadt. Ahogy a fiú érte nyúlt, ujjai egy pillanatra mintha összesimultak volna.

A fiú beleszívott. Kifújta.

– Kicsit rúzsos lett a szád – nevetett Nórika. – Olyan, mintha smároltunk volna – tette hozzá, és nyúlt a cigiért. – Na ugye, mondtam, hogy meg lehet úszni a szűrést. Nővéremnek igaza volt. Bejöttek a trükkök.

– Igen, simán ment. Nem is izgultam.

– Meg különben is, mit csináltak volna, ha megtudják otthon? Elvernek? – kérdezte a lány, és átadta a cigit.

– Nem hiszem.

– Látnod? Max ordítanak egy kicsit, de néha mindenkivel ordítanak. Kár foglalkozni vele – legyintett Nórika. A lány visszakérte a maradék blázt, szívott belőle még párat, aztán belepöccintette a kanális vizébe, és kicsit hátradőlt.

– Menjünk? – kérdezte Zsolti, csak, hogy mondjon valamit.

– Kicsit még maradhatnánk... egész kellemes most itt – válaszolta a lány, miközben lehunyta a szemét, a nap felé fordult, hogy melengesse az arcát.

Tehetséggondozó Műhely

Maros Márk

(Budapest, 2001):
Az ELTE BTK harmadéves
magyar alapszakos hall-
gatója. Versek, cikkeket
és kritikákat ír. Verseit
többek között az *Irodal-
mi Szemle*, a *Székegyföld*, a
Műhely, az *Irodalmi Jelen*,
a *Magyar Műhely*, a *Csil-
lagszálló*, a *SZIFONline*, a
Tiszatájonline, a *Nincs* és
az *Új Bekezdés* közölte.

Folyóiratunk hosszú évek óta fektet nagy hangsúlyt fiatal tehetségek felkutatására és támogatására. Lapszámainkban rendszeresen jelennek meg olyan szerzők, akik először a *Műhelynek* mutatták meg kézírataikat. 2022-es évfolyamunkban új rovatot indítottunk olyan pályakezdő fiatalok közreműködésével, akik szövegmutatványaikkal bizonyították, hogy a versteremtő tehetség birtokában vannak. A számukra szervezett költészeti szeminárium óráin megkülönböztetett figyelemmel segítjük alkotói fejlődésüket. 2023-as lapszámainkban a Tehetséggondozó Műhely tagjainak újabb munkáit mutatjuk be; ezúttal Maros Márk esszéisztikus nyelvezetű verseit, melyekben az erőteljes gondolatiság izgalmas párbeszédbe lép a látszólag spontán nyelvi események mentén kibontakozó, meglepő képzettársításokkal.

MAROS MÁRK

Az ellenállás határai

Olybá tűnhet, egy focipálya jól kijelölt határa nem hasonlítható a labdához, mely a határt átlépve megzavarja a játékot. Pedig a határ hasonló önkény, saját jelének zsarnoksága, hosszan kitartott sípszó, melynek parancsára a résztvevők magával a játékkal felelnek.

Ennélfogva a lázadás mint szuverén perspektíva nem rögzíthető, az akarat mégis újból és újból röghöz köti, kihasználja önfejű szolgálójának, általa gyakorolja hatalmát és nem ismeri be a tényt, hogy a lázadás nem egyszerűen nézőpont kérdése, hanem maga a nézőpont, amely a semmibe tekint.

Persze érvelhetünk a játékot övező szabályrendszerrel, mint bizonyosságunk virtuális kapaszkodójával, de ahogyan a látszat igénylése egyszerre tagadása annak, úgy sosem a virtuális a reális ellensúlya, hanem azon izmok, amelyek a súlyokat mozgatják. Mindeközben a guruló labdában, mint a játék örökös szimbólumában folyton összeér okozat és célzat, szabadság és béklyó, paidia és ludus.

Másfelől a kontextus, mint panoptikum felügyeli áldozatát. Ismeretes, hogy sárga lapot kap az is, aki gólörömnél leveti mezét, míg tehát az öröm számos esetben dicséretes, addig bizonyos körülmények között hatékonyan szankcionálható. A törvénykezés ez esetben, mintha saját kezére kulcsolt bilincssel éltetné autonómiáját.

Ki jelölhetné ki mindezek ismeretében az ellenállás határait? Az ellenállását, amely sosem határos önmagával, és amely tapinthatatlan körvonalával egyszerre fényezi és hergeli önmagát. Ő a csont, amelyet a kutya vet az ember elé, valamint a paragrafus, amely az embert olvassa. Egy személyben testesíti meg a focistát, aki belerúg a labdába és a játékost, aki képtelen labdába rúgni vele.

Ugyanígy a hatalom sem kiszámíthatóbb a közönség artikulálatlan üdvívalgásánál, hiszen tegyük fel, ha a kör alakban ülők mindegyike behódol a mellette elhelyezkedőnek, úgy megint csak nem kapjuk el a tettest, ellenben bárkiből bűnbakot képezhetünk. Hinni és tagadni, hogy a rendszer megkerülhető, egyaránt annyi, mint sorozatosan kapufára rúgni és megfeledezni a tényről, hogy minden kapus velünk szinkronban mozog.

Az ártatlan cinkosság, amelyet játéknak hívunk, tehát zajlik és zajlani fog. Hiába megannyi megjátszott lábtörés, lefizetett bíró, rossz pillanatban elkövetett csel, a labda megállíthatatlanul suhan tovább, míg a stadion falairól visszaverődő szitokszavak beleolvadnak a hangos ünnepélybe.

A szőnyeg

Mikor a szőnyeget hirtelen szóvá tesszük, akarva-akaratlanul felfedjük a por szemérmét, ezt a néma ünnepélyt, amit a takarás jelent.

Joggal tekinthetünk tehát a szőnyegre a szimbólum ruhájaként, mely megóvja azt az akarat elszánt és jéghideg csábításától.

Ezt követően a száj, amely rányit a gondolatra, szatírrá téve így őt, elnézést sosem kér, csupáncsak diszkréten maga alá söpri tettét.

Amit a hangunk a polcról le tud emelni, ahhoz kezeink sosem férhetnek hozzá, míg lányomaink formáját a szőnyeg idővel eltussolja.

A tenger

Mert persze megindító a tenger, melynél aligha találni megkapóbb motívumot, de mikor a jelentés kiölti nyelvét a jelre, az mindennél beszédesebb.

A figyelem kódében tajtékzó ablakok mögött a megszólalás, mint síkos üveglapok érintkezése, mintha képesek lennénk kimondani egy arcot.

De a legvégső pillanatban a tenger a tüdőre ront nem szabva gátat a hasonlat kitartó sodrásának, hogy partra vesse a megfeleltetés üres palackját.

A tenger befogadja süllyedő áldozatát, míg mi versnek csúfoljuk azt, amely lenyelve önmagát addig fulladozik, míg értelme nem lesz.

A tű

Ha például szalmabálákat képzelünk a gondolatok helyére, a rajtuk való fetrengés egyszerre szétszalazása és felszámolása lényegüknek.

Ez bár látszatra lényegtelen, mikor a kicséptelt törek- és pelyvaszagtól dús, félhomályos csúriben a felajzott parasztleány hímtagját a pendelyétől megfosztott cselédlány hüvelyébe mártja,

ugyanakkor a szálak ebben az esetben is működésbe lépnek. Egyre csak irritálják a hevesen mozgó testrészeket, hozzátapadnak a verejtékező bőrhöz, minthogyha eleve azért létesültek volna, hogy nyomai lehessenek az alkalomnak, erőszaktevői a kiteljesedésnek, miképp a szűzhártya szemszögéből is csak megrontás létezik.

Viszont a kazalban rejtőző tű az akarat számára más, mint a szalmaszál. Utóbbi nem a megértésről, hanem az észlelésről árulkodik, míg előbbi a felismerés szüntelen ígérete, mely anélkül szúr, hogy érintkezne a dologgal, melyre hatást mér.

De vajon változtatna-e bármit a helyzeten,
ha kiderülne, hogy az esemény
egy alacsony költségvetésű, bajor
pornófilm jelenete, vagy pedig a tudat
takarásában megbújó stáb
tovább forgatná akaratát, keresné a tút
a félresikerült pozitúrák rengetegében,
és fel sem merülne az, hogy talán
nincs külön tút és nincs külön szalmaszál,
csak egy kamera, mely saját magára
hajolva rögzíti önmagát.

Lehet persze, hogy az akarat hazug.
Vitapartnerének torzított álláspontjára
veti testét, ekképpen tűzi ki
nevét a mellkasára, és amit mi közről
szeretkezésnek látunk,
valójában erőszakos birkózás.

Ez esetben nem marad más,
mint bebábozódni saját érvelésünk
hibájába, kimerevített képpé téve
a gondolatok szálainak aktusát, és mint
egy régi lejátzó által benyelt szalag,
hinni, hogy megtaláltuk.

CZILCZER OLGA

Parafrázis

Czilczer Olga

(Szegvár, 1940)

zenetanári oklevelét Szegeden szerezte, jelenleg is ott él. Első önálló verskötete, *A függőleges ablaksor* 1982-ben látott napvilágot a Magvető Kiadónál. Írt elbeszélő prózát, drámákat, valamint egy gyermekregényt. Legutóbbi kötete: *Más felületek* (Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2021).

*Mi kék
Az ég!
(Petőfi)*

Mi kék
az ég
vidám
vidék
be is
borul
eső
ha hull

s már zöld
a kék
nyírva
az ég
a zöld
húrján
a fű-
zene
s a fű-
zápor
a hang-
szere

A föld egy mundér csillaga
a mindenségről levásik
az időben idelátszik
hol volt hol nem felhőhada

Szelíd
vidék
erdő
lehet
s a fű
a fa
az is
lehet

*Mi kék
az ég
mi zöld
a föld
száz fény-
sugár
mit egy-
be ölt*

*Czilczer Olga mesterei
Csorba Győző és Rába
György voltak, saját
művészetéről pedig
így vall: „Vers és próza
határán prózaversben
egyensúlyozni:
máig kedvenc költői
foglalkozásom.”*

ezer
a szín
egy a
csoda
az ég
a föld
meny-
asszonya

A mindenségről levásik
a föld egy mundér csillaga
hol volt hol nem idelátszik
az időben felhóhada

Apostoli tragédia

Petőfi Sándor és Madách Imre művéből összeolvasta:

Csuday Csaba

Csuday Csaba PhD

(Kassa, 1944):
költő, prózaíró, a spanyol nyelvű irodalmak kutatója és fordítója. A spanyol Polgári Érdemrend (2004) és a Magyar Érdemrend tisztikeresztje (2014) kitüntetéses. 1974-től a *Nagyvilág* rovatvezetője. 1990 és 1995 között diplomata Madridban. 1996-tól 2011-ig a PPKE oktatója, tanszékvezetője. Nyugalmazott egyetemi docens. A Magyar Írószövetség rendes, az MTA és az MMA köztestületi tagja. Esszékötetje 2014-ben jelent meg a Nap Kiadónál *Fantasztkum, mágia, valóság* címmel. Gyűjteményes verseskötete 2020 novemberében jelent meg a Magyar Naplónál *Jelen, máshol, sehol* címmel. Költeményei szerepeltek a *Magvető Szép versek 2022* című antológiájában.

Mint aki ostorhegyvet fut, indult neki a világnak Szilveszter, s Ádám csak a határszélen ért a nyomába. S midőn immár fölül volt, A csillagoknak milliárdjain, Elért... elért... A mindenség végére tán?

Sz.: Olyan fekete a világ, Mint a kibérlett lelkiismeret. Az ember meghalt benne s él a polgár. A föld lakói elfajultanak, Eltérték tőled, rabszolgák levének... Rabszolgaság, ez a bűnök szülője, A többi ennek apró gyermeke. Ember hajol meg emberek előtt! Ki embertársának fejet hajt, Az, isten, tégedet csufol!

A.: Gyanítom én is. Csak az a vég! – csak azt tudnám feledni! – Mi a hang, hogyha nincs ki értené? Mi a sugár, ha szín nem fogja fel?

Sz.: Lesz jutalmam, s nagy jutalmam lesz. Azt látni majd, hogy embertársaim Rabokból újra emberek levének, Mert én őket, bár vétkesek, Vétkökben is fölötte szeretem. Adj, isten, adj fényt és erőt nekem, Hogy munkálhassak embertársimért!

A.: Érzem, hogy Isten amint elhagyott, Üres kézzel taszítván a magányba, Elhagytam én is. Önmagam levék Enistenemmé, és amit kivivok, Méltán enyém. Erőm ez, s büszkeségem.

Hisz az a lét, ha érdemes leszen Terhére, csak fáradságom gyümölcse. A kéjet, amit egy ital viz ád, Szomjam hevével kell kiérdemelnem. A csók mézének ára ott van – Amely nyomán jár – a lehangolásban. De hogyha a hálának csatja mind Le is hullt rólam, bár szabad levék. Alkotni sorsom és újból lerontni, Tapogatózva amit tervezék – Ahhoz segélyed sem kellett talán, Megbírt volna azt saját erőm.

Sz.: Ki vagy te, férfiú? Lelked ruhája Csillagsugárból szőtt fényes palást, És testedet Koppott rongyok fedik. Családod éhes, éhes vagy magad, S vasárnapod van, Ha lágy kenyér kerül véletlenül Abrosz nélküli asztalodra, S mit a tiédnek s magadnak Nem birsz megszerezni, A nagyvilágot Törekszel boldogítani.

A.: Oh, e zúr között Hová lesz énem zárt egyénisége, Mivé leszesz, testem, melyben szilárd Eszköz gyanánt oly dörén megbízam Nagy terveimben és nagy vágyaimban? Te elkényeztetett gyermek, ki bajt S gyönyört szerezz számomra egyiránt. Néhány marok porrá süllyedsz-e csak, Míg többi lényed víz és tünde lég, Mely még imént piroslott és örült, S legott voltammal a felhőbe gőzölt? Minden szavam, agyamban minden eszme Lényemnek egy-egy részét költi el. Elégek!

Sz.: E homlok egy egész könyv, amibe A földnek minden gondja van beírva; E homlok egy kép, melyre miljom élet Insége és fájdalma van lefestve. (...) alatta a sötét homlokoknak Két fényes szem lobog, Mint két bolyongó üstökös, Mely nem fél senkitől, S melytől mindenki fél. (...)

Mi joggal bánt embert az ember? Különbnek alkotá az isten Az egyik embert, mint a másikat? Igazságosnak hirdetik az istent, Ha igazságos, úgy azt nem tehetné, Úgy minden embert egyformán szeret.

A.: Úrt érzek, mondhatatlan úrt. De mindegy, hisz nem boldogságot esdtem, Dicsőséget csak, s az megnyílt előttem. Csak a tömeg ne sejtse kínomat. – Ha sajnálhatna, nem imádná többé.

Sz.: Becsületes ember leszek. És lázadó?... ha lázadás az, Midőn az ember érzi és kimondja, Hogy ő is ember, mint akárki más, Ugy büszkén mondom: lázadó vagyok. S tudnám csak mindazt, amit érzek, Ugy, amint érzem, kimondani, Föllázadnának milliók velem, S reszketne a világ.

A.: Pokolbeli káprázat, el veled! Hiú törekvés, dőre nagyravágy – Fülembe cseng még: milliók egy miatt. E millióknak kell érvényt szereznem, Szabad államban – másutt nem lehet. Enyészzen az egyén, ha él a köz, Mely egyesekből nagy egészt csinál.

Sz.: Te nem magadnak születél, De a hazának, a világnak.

A.: E gyáva népet meg nem átkozom, Az nem hibás, annak természete, Hogy a nyomor szolgává bélyegezze, S a szolgaság vérengző eszközévé Sülyessze néhány dölyfös pártütőnek. Csak egyedül én voltam a bolond, Hívén, hogy ilyen népnek kell szabadság.

Sz.: Mért bántotok, barátim, engem? Én nem tanúlok a magam javára, Tiértetek tanúlok én; Mit én tudok, higyétek, annak Más fogja venni hasznát, Akárki más, csak én nem.

A.: Mi kár, hogy úgy van! Elveszni nyomorútan, kisszerűen. S szenvedni addig. Oh, ha él az Isten, Letérdel s kezét égnek emeli Ha gondja van ránk, és hatalma rajtunk, Új népet hozzon s új eszmét világra, Amazt, a korcsba jobb vért önteni, Ezt, a nemesbnek hogy köre legyen Magasra törni. Érzem, elkopott mind, Mi a miénk volt – s újat létrehozni Erőnk kevés.

Sz.: Világtörténet! mily csodálatos könyv! Mindenki mást olvas belőle. Egyiknek üdv, másiktak kárhozat, Egyiknek élet, másiktak halál. Egyikhez így szól s kardot ad kezébe: „Eredj és küzdj! nem küzdesz hasztalan, Az emberiségen segítve lesz.” Másikhoz így szól: „tedd le kardodat, Hiába küzdenél, Mindig boldogtalan lesz a világ, Mint ezredévek óta az.”

A.: Ah érzem, érzem, mást is kér a lélek, Mint dagadó párnákon renyhe kéjek; A szív vérének lassu elfolyása Olyan kéj, melynek vajh mi lenne mása?

A szerző portréját Csuday Gábor készítette.

Sz.: A földet is sugárok érelik, de Ezek nem nap sugárai, hanem Az embereknek lelkei. Miden nagy lélek egy ilyen sugár, de Csak a nagy lélek, s ez ritkán terem; Hogyan kívánhatnók tehát, hogy A föld hamar megérjék?... Érzem, hogy én is egy sugár vagyok, Amely segíti a földet megérni.

Á.: Lemondani a küzdés nehéz helyéről Társak híjában ép olyan kicsínyes, Mint szűkkeblűség társt be nem fogadni, Irigylvén részét a pályaberben. – Bár jőne már, bár jőne az idő, Megváltásunk csak akkor fog betelni, Midőn ledűl a gát, mert tiszta minden. – De ilyen napnak jöttét kétleném, Ha az, ki a nagy művet indítá, Nem önmaga lett volna a nagy Isten. –

Sz.: Nagy a földadat, az Idő röpi, s az Élet rövid. – Mi célja a világnak? Boldogság! s erre eszköz? a szabadság! Szabadságért kell küzdenem, Mint küzdtek érte oly sokan, És hogyha kell, elvérzenem, Mint elvérzettek oly sokan!

Á.: Mi itt valóság és mi itten álom?

Sz.: Én más szolgálja nem leszek. Én nem kívánom, hogy előttem Embertársim hajlongjanak, De ne kívánja tőlem más se, hogy Előtte én hajoljak; Nem ismerek nálam kisebbet S nem ismerek nálam nagyobbbat.

Á.: Csatára szálltam szent eszmék után, S találtam átkot hitvány felfogásban, Isten dicsére embert áldozának, S az ember korcs volt, eszmémet betölteni. Nemesbbé vágytam tenni élvezek, S bűn bélyegét süték az élvezetre, Lovag-erényt állíték, s ez döfött Szívembe tört.

Ki vívni tudtam, és lemondni tudtam, Szégyen nélkül elhagyhatom helyem. – Ne lelkesítsen többé semmi is, Mozogjon a világ, amint akar, Kerekeit többé nem igazítom, Egykedvűen nézvéb botlásait.

Mi itt valóság és mi itten álom?

Következő vasárnapon Óróla szólt a prédikáció, Borzadva mondta a hiveknek a pap, Hogy milyen istentagadó ez ember, Istentagadó s lázító! S ha még tovább is túrik őt magoknál, El vannak veszve mind a két világon, Mert amért lázítóval cimborálnak, Legyilkoltatja őket a király, S az istentagadó barátait Halál után az ég be nem fogadja.

Á.: Pirulnom kell, mert rosszabbá levék, Mint a szibillák, kik hívének abban, Amit jósoldak, míg én nem hiszek. De megteszem, hogy leljem kedvedet. Hová teszem, mit bündijul kapok? Hisz nekem nem kell semmi a világon, Csak az éj és tündöklő csillaga, Csak a szférák titkos harmóniája. Tiéd a többi.

Bőszülten hagyta el a nép A templomot, (Az isten és a béke házát) S vadállatként rohant az ifjuhoz, Kit tennap még atyjának nevezett, S reáparancsolt: holnap ilyen tájig Ha itt látják, tüstént agyonverik.

Á.: Kétséges rang-e hát szellem, tudás? Homályos származás-e a sugár, Amelly az égből homlokomra szállt? Hol van nemesség, más ezen kívül? Amit ti úgy neveztek, porlatag Hanyatló báb, mit lelke elhagyott, De az enyém örökifjú, erős.

Sz.: Ez hát a nép, amelyet én imádok, Amelyért élek s halni akarok! Ilyen volt ezredév előtt... De semmi, semmi, ezredév után Majd nem lesz ilyen; még most gyermek ő, kit El lehet könnyen bolondítani, Majd meg fog érni, férfi lesz belőle, S éppen mert gyermek, gyámolítani kell. Nincs mit csodálni, ősidőktől óta Azon valának papok és királyok, E földi istenek, Hogy vaktságban tartsák a népet, Mert ők uralkodni akarnak, S uralkodni csak vakokon lehet.

Á.: Kivántam kort, mely nem küzd semmiért, Hol a társas rend megszokott nyomát, E megszentelt előítéletet Nem bántja senki, hol nyugodhatom, És egykedvű mosollyal hagyhatom Hegedni hosszú harcaim sebét. – Megjött a kor, s mit ér, ha e kebelben A lélek él – e kínos szent örökség, Mit az egekből nyert a dőre ember –, Mely tenni vágyik, mely nem hágy nyugodni, S csatára kél a renyhe élvezettel. –

Dolgozni kezde, irt, Ugy irt, amint sugalta lelke, Hozzája méltón, szabadon. Egy szerkesztőhöz vitte művét, Atolvasá az, és így válaszolt: Nagy ember ön, uram, S a mellett nagy bolond! Nagy ember ön, mert ez dicső remekmű, Ennél különbet még Rousseau sem irt; És nagy bolond ön, mert azt képzeli, Hogy ezt a munkát ki lehet nyomtatni. Sosem hallotta ön hírét A cenzurának?...

Á.: Leolvasztandja, s mely új tetterővel Szemébe néz az elavult lomoknak, Biróul lép fel, büntet és emel, Nem retten vissza a nagy eszközöktől, Nem fél a rejtett szót kimondani, Mely majd hatalmas görgeteg gyanánt Haladni fog a végzetes uton, S lezúzza tán azt is, ki őt kimondta.

Sz.: Nincs mód tehát, hogy meghallják szavam? Lelkem tüzeit, mely a világot Gyuította volna föl, Magamba kell hát fojtanom, Hogy önmagát eméssze el? És élnem is kell... miből élek? Vagy megtagadjam elvem? Azt a szentséges elvet? Odaszegődjem a gazokhoz, Az emberiség amítóihoz? Nem, istenemre, nem!

Á.: Két szó menti meg A mindenünnen megtámadt nagy eszmét, A jók számára mondjuk egyikét: „Veszélyben a hon” és ők ébrednek. A másikat a bűnre mennydörögjük, E szó: „reszkessetek!” – s megsemmisülnek. – Felkeltek a királyok ellenünk, S eléjük dobtuk fejdelmünk fejét, Felkeltek a papok, s villámukat Kicsavarók kezökből, visszatéve Trónjára az ész, e rég üldözöttet.

Sz.: Inkább szeméten éhen veszek el, Inkább úgy végzem életemet, Amint elkezdtem azt, Lopok, szolgállok, koldulok, Mint egy betűt írnak, mi nem Lelkem forrásából fakadt,

Mint gondolatim legkisebbikére Hamis pecsétet üsse! – Isten hozzátok, gondolatjaim, ti Befalazott rabok, Legyen fejem börtön s koporsó A számotokra...

Á.: És hogyha mindjárt vérengzők vagyunk is, Tekintsenek bár szörnyeteg gyanánt, Nem gondolkodom nevémmel, legyen átkos, Csak a haza legyen nagy és szabad. –

Sz.: Átok reád, bitang lator király, Ki istennek tartod magad, S ördög vagy, a hazugság ördöge!... Ki bízta rád a milliókat? Farkasra a nyáját ki bízta? Kezed vörös, mint bíborod, Arcod sápadt, mint koronád, Szived fekete, mint a gyász, Mely műveid után huzódik, Miként az esti hosszú árnyék. Meddig bitorlod még a Rablott hatalmat, rablott jogokat? Lázadjanak föl, mint az óceán, Alattvalóid, és ha zsoldosidnak Százezzerrel kiállasz ellenök, Ne adja isten, hogy meghalj vitézül Ott a csatán, mint illő férfiúhoz; Te légy, ki megkezd gyáván a futást, Fuss és bújjál el trónusod alá, Mint ágy alá a megszeppent kutya, Onnan kotorjanak ki és kacagva Köpködjének könyörgő szemeidbe A gyermekek s vénasszonyok, S kik egykor lábad csókolák, Azoknak csókold majd te lábait, Azok rugdossák ki egyenként Vigyorgó fogadat, Azok rugdossák ki belőled a Nyomoruságos hitvány életet!

Á.: Helyesen mondod. Nincs más kincse a Népnek, mint a vér, melyet oly Pazar Nagylelkűséggel áldoz a hazának. – S ki egy népnek szent kincsével parancsol, Nem bírván meghódítani a világot, Az áruló. –

Sz.: Oh szent szabadság, érted szenvedek.

Á.: Az áldozat, hidd el, magam vagyok. S ha írgyelve nézik is hatalmam, Örömtelen, megvetve életet Meg a halált, nézem királyi székem, Melyről mellőlem hullnak el naponkint, S várom, mikor jó már reám a sor. –

Sz.: Te egymagad voltál valóság; A többi? az emberiség, szabadság, Ez mind üres szó, pusztá ábránd, Melyért bolondok küzdenek.

Á.: Vagy azt hiszik, kiról a hír beszél, Megszűnt egyúttal ember lenni, és Oly földfeletti lénné változott, Kit a lenézett apró száz viszony, Mindennapos gond mítsem érdekel. – Oh, jaj, ne hidd – a trónon is ver a szív.

Sz.: Valóban úgy lesz. A világ megújja A jármot végre s a gyalázatot, S le fogja hányni, és először is Kinyitja e sírhalmok ajtait, S első örömkönyűi Azoknak orcájára folynak, akik Itt a szabadságért szenvedtenek.

Á.: Sokat kívánsz. Paránya a világnak, Hogy lássad át a nagyszerű egészet? – Uralmat kérsz, élvét kérsz és tudást. Ha súlyától nem dülne össze kebled, S mindezt elérnéd, Istenné leendnél. – Kevesbet óhajts, s tán elérheted.

És mit tapasztalt nemsokára? Hogy nemzete, hogy a világ Még mélyebben van meggörbedve, mint Tíz év előtt, midőn ő szót emelt; Az emberméltóság naponta törpül, És a zsarnokság óriásodik.

Á.: Lásd a valót, mint én látom magam. De nem les-é avatlan hallgató, mert Az az igazság rettentő, halálos, Ha nép közé megy a mai világban. Majd jó idő, oh, bár itt lenne már, Midőn utcákon fogják azt beszélni, De akkor a nép sem lesz kiskorú. –

S megemlékeztek a győzelmesek Ama szentekről és nagyokról, akik A szolgaságban szabadok valának, És hirdették az igét, S díjak halál lett, Csúfos halál!... Megemlékeztek a győzők ezekről, S a diadalnak örömébe szőtték Szent neveiket koszorú gyanánt, S elvitték volna őket a Dicsőség templomába, De hol keressék, hol lelik meg őket? Rég elhamvadtak a bitófa mellett!

Gécz János

(Monostorpályi, 1954):
költő, író, művelődés-
történész. Balatonal-
mádiban él. Legutóbbi
kötetei: *Szűz a gyermek-
kel, Szent Annával és egy
szamárral* (Kalligram,
2020);
*A rózsza labirintusa. Egy
örök jelkép nyomában*
(Athenaeum, 2020); *A
napcsíkos darázshoz.*
Gécz János versei.
1978–2020 (Kalligram,
2021); *Judith, avagy a
baltás gyilkos felesége*
(Pesti Kalligram, 2022);
Az utolsó rózsához (Pesti
Kalligram, 2023).

GÉCZI JÁNOS

Petőfi Sándor sugárút, 4-es villamos

A villamos kolompját rántogatva
mond Vámháztért a kalauzlány.
Szép a profilja, mint a múzsáknak,
trópushoz illő furcsa és szőke.

Ki egyszer utazik a vonalon,
de életén át tart utazása
és végigkopogja betűsorok
ármádiáját, zöld küllőként

a villanyvezeték vasoszlopát,
annak sárga járatnak mutatkozik
sugárútként Petőfi Sándor.
Egyezerháromszázharminc méter.

Volt kanyar, ahol egykor egy szó állt,
de, miként a forradalom szobrát,
elmozdították. Volt a tér, amely
a meg nem írt versnek helyet adott.

Két ház közén a téglával szegett
járda, hallani, hogy csörtet át
Paál Isti-csizmában a vígeposz.
Narfényes nappal is hold fészelt

nyárelőn a virágzó hársfában.
Megállók a versközök, melyekben
többet dobbant a szív egy ütemmel.
Ezen a sarkon csenevész akác

várja a hőst, s a következőben
a hősnőt a gesztenye. Az utca
egy, de nem azonos a téridő.
Az utolsó sor. A Szörnyű idő!

A múlt a jelennel egymásra lő.
Pompás koszorúk a láthatáron,
és hollócsőrök és csillagködök.
Luk a gégen. Fiola a szájban.

Vágtázó jetski az Ady tér fölött.
Átgázol annyi meg annyi hullán
az újabb mozgósítási hullám.
Agyontaposott sörösüvegek

a járdán. A sarkon József Attila.
Nincs mit éghet támasztana, létra,
zötyög a villamos s a poéta.
Átszállás a kettes vonalra,

megvillan a Dugonics tér ege,
éjszakánként ahogyan a Tisza.
Seggre paksi. Ki nevet a végén?
Szentjánosbogár a zászlórúd végén.

GYŐRI LÁSZLÓ

A cél tragédiája

Győri László

(Orosháza, 1942):
József Attila-díjas költő.
1964-ben kezdte a pályáját
az *Új Írás*-ban. Első verses-
könyve 1968-ban jelent
meg. 2020-ban a tizedik
hagyta el a nyomdát. Há-
rom prózakötete is
megjelent.

Küzdök, tehát célomat megtaláltam.
A küzdelemben újabb küzdelem,
és ez így megy, egyre csak küszködöm,
célomban rejlik egy újabb cél maga,
a cél nem kímél, újra-újra zaklat,
forog előre újabb cél felé
kerékfogakon, melyek olajozva
sokára kopnak el, akár a remény,
ez a megfoghatatlan gördülés
a pályán, az úton, az víz, az hevít.

A remény a káprázat más neve,
a haladás látomása, ha van
előreút a zökkenőkön át.
Múlik egy kordarab, elmúlik Athén,
elmúlik Róma, fordul a kerék
a tökéletes körön, a tengelyen,
a küllők súlyt könnyítő leleménye
által, s jönnek a barbárok, az űződő
népek, a múltó hatalmak, Kelet
indul el Nyugatra, foglal és olvaszt,
avagy beolvad, olyan olvadékony
minden. Vegyülő, örök ötvözet.

Fenséges elmék nyitnak új utat,
eszmeszálla új eszmeszál tolul.
Ez az előreút, a haladás,
a szent haladás bűvölő ígéje?
A részeire osztott korszakok
csak jönnek és múlnak. De van tovább?
Olyan hiteltelen minden. A küzdés
nem növel, célját sose éri el.
Megyünk az űrbe, túlon túl hideg,
mint hűvös az ész. A nagy tudomány
árnyékában, a trágya sűrűjéből,
a televényből kikel a pondró,
mert átvészelte a humanitást,
áttelelt bennünk, napvilágra bújt.
Miért van ember, hogyha él a pondró?
Irtottuk egymást, tarra vágtuk a Földet,
kopár. Én, aki célomat elértem,
küzdjek mégis? De ki tart majd velem?
Mit ér az osztott, sivár küzdelem?

KEMSEI ISTVÁN

Hippia csókja

Madách-érem

Kemsei István

(Kaposvár, 1944):
József Attila-, Arany János- és Illyés Gyula-díjas költő, kritikus, esszéista. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: *És ne tovább. Válogatott versek* (2018).

Kedves döghalál!
Ilyet még nem haltam,
ilyen kiválót,
ilyen édeset.
Élő, rózsaszín nyelve a számban,
pörög, kutat, felcsapódik,
böki az ínyvitorlát
majd le az alsó fogsorig!
Többet adtam volna, ha élek,
nem azt a hitvány obulust.

Asztalra helyezett hordágyon fekszem,
hanyatt, várva a továbbiakat,
olyan nincs, hogy ne legyen
folytatás, többen néznek,
s nézik Hippíát a fáklyafényben,
részegek, merő merev tekintet,
függönyök remegnek a huzatban.
Ő rám omol.
Istenek! Soha ilyen gyönyörű test!
Hozták.
Utánam.

OLÁH ANDRÁS

tagadásaink

hitelét vesztette elvérzett a holnap
falanszter-örültek keresztet ácsolnak
nemlétező falon nyitnának ablakot
vakságunkról Krisztus reszketve hallgatott

az igazság rajtunk Madách óta lötyög
sötét árnyék honol két hazugság között
szívéből az ember mindörökre kifagy
s ha felébrednél is már nem tudod ki vagy

nincs adat

cigány a holdvilág
megzakkant az idő
elhervadt hóvirág
szirma a szemfedő

patanyom – halott föld –
emlék gyúl tűz helyett
minden perc összenőtt
sírod is elveszett

megfáradt angyal ül
Koltón egy fűz alatt
vacogást szül a csend
szívedben heg maradt

múltunk is szétázott
– nincs többé kegyelem –
két szóval álcázod:
szabadság szerelem

megsárgult irkalap
csontrészeg félelem
hiányról nincs adat
fogoly vagy – névtelen –

ellopott szemfedőt
kínál az alkonyat
Isten a rendező
– megőrzi titkodat

Oláh András

(Hajdúnánás, 1959):
Illyés Gyula-, Ratkó
József- és Ady Endre-díjas,
valamint Quasimodo-
különdíjas költő, író. A
Partium folyóirat szer-
kesztője. Mátészalkán él.
Legutóbbi kötetei: *Április
bolondjai* (versek, Magyar
Napló Kiadó, 2017), *Visz-
szafelé* (válogatott versek,
Hungarovox Kiadó, 2019),
Fagyponat alatt (versek, Ma-
gyar Napló Kiadó, 2020).

[egy gondola vár engemet]

egy gondola vár engemet
a sors lám végre rám nevet
szerelmet kínál – úgy hiszem –
kígyózva ringó sejtelem
egy kihívó s kacér szűzi test
ágyban párnák közt fűzni kezd
velencei tükör az ágy felett
az „örökké tiéd” itt átmenet
ilyen halált adj lstenem
ilyen halált adj énnekem
igric legyek és trubadúr
s ha életem bealkonyul
ott essem el én
hol fogytán az erény
– tudom: régen a líra volt a tét
s ez csípte is sok dzsigoló szemét
hoztak portékát színeset
amit a tenger csak partra vet
kínálták őket ingyen is
s elérték hogy már mindenik
nő műszakra vár
s ezt elharsogták
elharsogták kelettől nyugatig
és jönnek a felajzott Bugattik
ellep mindent az euro-szemét
és nem maradt utánuk más egyéb
csak holmi unalmas posztmodern zörej
ami nap mint nap újra ránk lövell
kancsal ragyogásba zárt
selejtés világbazárt
s a Szent Márk téri angyalok
szemében csalfa fény ragyog
ők gyűjtik be az elszórt álmokat
hogy a közös bűnt kövesse kárhozat
s ha sóvárogva végre ránk talál
megadja magát nekünk a halál

„Legkülömb ember, aki bátor S csak egy külömb van, aki: bátrabb.”

(Ady Endre: *A tűz csiholója*)

Veress Zsuzsa

(Budapest, 1962):
középiskolai tanár. Az
ELTE magyar nyelv és
irodalom szakán szerzett
diplomát. 1991 óta a
Pápai Református Gim-
náziumban tanít.

Alig tudok valamit, ami nagyobb bátorságot igényelne, mint Petőfi tanítása. A *Nemzeti dal* tanítása pedig egyenesen vakmerőség. De hát nem lehet nem tanítani, így hát minden magyar-tanár afféle – Ady szavával élve – „muszáj Herkules”.

Igaz, hogy Petőfit éppen „a saját szobra takarja el”. A lángoló tekintetű, esküre emelt kezű forradalmár képe mögé a diákok sem igen szoktak benézni. Ráadásul a helyzet egyre rosszabb. Kezdő tanárként azt szoktam meg, hogy mire a kezem alá kerülnek, már meglehetősen sok verset ismernek, és nemcsak általános iskolából, hanem a családból is hozzák magukkal ezt a tudást. Ma már ilyesmire nem lehet számítani. Azt a kérdést, hogy szeretik-e Petőfit, nem érdemes feltenni, hiszen nincsenek vele semmilyen viszonyban, nem érzik úgy, hogy bármi-ben is aktuális lenne, egyszerűen nincs hozzá közük. Ezen még az sem segít, hogy – a Pápai Református Gimnáziumban vagyunk – a költő hajdani diáktársuk. Erre is csak a vállukat vonogatják. Egy olyan vers pedig, amely a nemzeti ikonok között van, mint a szent korona vagy mint a piros-fehér-zöld zászló, végképp nem csábít elmélyült olvasásra.

Nos, akkor vágjunk bele!

Kezdjük a keletkezési körülményekkel, és pedig első kézből, Petőfi naplójából érdemes tájékozódni. A diákok a kivetítón látják, hogy március 15-én este a kivívtott sajtószabadságot üdvözli újjongó örömmel. A nap eseményeiről 17-én számol be részletesebben. Ezt is együtt olvassuk, a történeteket, időrendi sorrendben, a helyszíneket és a résztvevőket már lehet is jegyzetelni. (A gimnazisták egyedül Jókait ismerik [na, jó, mondjuk inkább úgy, hogy az ő nevét ismerik], a többi név ismeretlen számukra, tehát a következő órára utána kell nézni, hogy kicsoda Vasvári Pál, Buljovszky Gyula, Degre Alajos, Irányi Dániel, Irinyi József, Nyári Pál és a többiek). Hogy a Petőfi házaspár együtt lakott alberletben Jókai-val, meglepetést szokott okozni, azt pedig, hogy a fiatalok jó ómennel indultak el forradalmat csinálni, emlékeztükbe vésik, mert a Bécs felé mutató, kirepülő szurony története mindig tetszést arat.

Évtizedes tapasztalatom, hogy tanítványaim rajonganak a színes anekdotákért, megjegyzik őket, sőt leginkább ezeket jegyzi meg. Petőfi naplójából tehát tudni fogják, hogy azon a napon a költő hányszor és hány helyen szavalta el a verset, de a legélénkebb érdeklődésre az tart számot, hogy hol *nem*. Ezen a ponton kivetítem a képet, és elmondom, hogy Petőfi szerkesztőségi főnöke az okozója a magát makacsul tartó legendának, miszerint a költő a Nemzeti Múzeum lépcsőin a *Nemzeti dallal* lelkesítette a forradalmi tömeget. Vahot Imre április 22-én kiadta a vers kottáját, ennek címlapján látható az inkriminált kép. Kálózdi János megzenésítését meg is hallgathatjuk a YouTube-on.

Ezek után jön a szöveg!

Azonnal egy másik legendába botlunk. Lehetséges, hogy az első két szó eredetileg „Rajta magyar!” volt, lehetséges, hogy Szikra Ferenc joghallgató megjegyzésére (először talpra kell állítani a magyart, csak utána lehet tovább bízni) Petőfi szó nélkül megváltoztatta a kezdést – a kéziratot mindenestre nincs áthúzás. (Erről a diákok a saját szemükkel is meggyőződhetnek, a kivetítón ott a kézirat.)

Megállapítják, hogy a „talpra” szó ébresztést, egyszersmind fekvésből felrángatást is jelent. (Aludt, vagy csak lustán feküdt a magyar?) Természetesnek tartjuk, hogy egy szónokibeszéd-szerű, lelkesítő-bátorító közösségi dal erőteljes felszólítással kezdődik. (Am általánosan is jellemző a Petőfi-versek indítására az indulatos provokáció. Petőfi nem megszólal, hanem felcsattan. Mikor a *Nemzeti dal* tanítom, erre a diákok már fel tudnak idézni néhány példát: „Mít nekem, te zordon Kárpátoknak...”, „Nem Pesten történt, amit hallotok...”)

Első feladat a verskompozíció megállapítása, azaz a szöveg szakaszokra bontása. A tanítványaim azt már tudják, hogy ahol idősíkváltás van, ott szerkezeti váltás van: „most” – „vol-tunk” – „most” – „hordtunk” – „lesz” – „domborulnak”. A vers beszédhelyzete tehát az, hogy a szónok a jelen sorsdöntő pillanatából, mint valami magaslatról tekint hátra is (a múltba), előre is (a jövőbe). A jelen magyarjának a felelősséget vállalnia kell az ősapák és az unokák előtt is. Őmiattuk és őértük kell „választani” és „halni”. A választás kategorikus imperatívusz – fenyegető alternatíva a „soha”. A „most”-ért halni is kötelesség, aki ezt elmulasztja, megvetést érdemlő hitvány, azaz bitang ember, gyávaágával automatikusan kirekeszti magát a közösségből – hiszen a „sehonnai” jelentése: hazátlan, ebben a kontextusban: hazaáruló.

Itt két kitérőt is kell tenni.

Egyrészt érdemes rámutatni, hogy Petőfi következetesen érvényesíti 1847-ben írt ars poeticájának értékrendjét. A *Szabadság, szerelem!* egyértelműen leszögezi, hogy az értékhierarchia csúcán a szabadság áll (még a szerelemnél is előbbre való), az élet önmagában nem érték. (A sehonnai bitang ember élete „rongy”). Kell valami, amiért érdemes élni is, meghalni is.

(Mindenkori tanítványaim ezzel maximálisan és lelkesen egyetértének. Fel szoktam tenni – és hagyom a levegőben lógni – a kérdést: számodra mi az, ami nélkül nem érdemes élni?)

Másrészt fel kell hívni a figyelmet a költő leggyakrabban emlegetett jellemzőjére, a közérthetőségre. Mégpedig ezt is két irányban. Egyfelől a diákoknak már van tapasztalatuk Vörösmarty lenyűgöző, ámde módfelett bonyolult stílusáról, nyelvezetének körmönfontosságáról. Vörösmarty után valóságos fellélegzés számukra Petőfit olvasni. Még a *Szózat* világos, egyszerű fogalmazásához képest is hangsúlyozzák, hogy a *Nemzeti dal* „tökéletesen érthető”. Alljunk meg egy kicsit ennél a tökéletes érthetőségnél! Az imént tapasztaltuk, hogy a „sehonnai” melléknév nincs mindenkinek nemhogy az aktív, de a passzív szókincsében sem. Valamivel többen ismerik a „bitang” szó jelentését. Piszkáljuk meg egy kicsit a „kárhozottak”-at. Ezt mindenki érteni véli. De miért nevezi kárhozottaknak Petőfi szegény ősapáinkat? Sokan csak e kérdés feltevése után értik meg, hogy miről beszél a vers: hogy nem tudnak békében nyugodni, nyugtalanok ott, ahol életüket szabadságban éltek, de jelenleg szolgátság uralkodik rajta. És a gyalázat? Ez is olyan szó, amit nem használnak, de tudnak rá szinonimákat mondani. A szöveg azt állítja, hogy a gyalázatot a századok kenték rá a magyar névre. A „századok” metonímia (= az elmúlt századok történései, az akkor élt emberek) kap egy megismerését (cselekedni tud, jelesül: rákenni) – és mit kent a magyar névre? Újabb metonimiával van dolgunk, hiszen a gyalázat következménye valaminek, ugyanakkor metafora is, hiszen nyilvánvalóan átvitt értelmű, piszok, mocsok, sár, egyszóval valamiféle alantas anyag jelölője. Milbacher Róbert, a Pécsi Tudományegyetem docense *Legendahántás* című könyvében felveti, hogy talán a sárhoz hasonló bélsár is szóba jöhet.

(Petőfit 10. osztályban tanítjuk. Ekkorra már gazdag tapasztalatok vannak tanítványaim birtokában „a költő azt gondolta, hogy...” témakörben. Valahányszor ez felvetődik, mindig meg tudom győzni őket arról, hogy nem az a fontos, a költő mire gondolt [ezt a legtöbbször úgysem tudhatjuk, de ha konkrétan tudjuk, akkor sem releváns], hanem az, hogy mi van odaírva.) Nos, a szöveg alapján a gyalázat, amit le fogunk mosni, lehet sár is, nemtelenebb anyag is. Mindenesetre Milbacher Róbert ötlete előhívta a diákokból a kuncogást: kikapcsolódtunk. Kapcsolódjunk be újra! Ez annál is könnyebben megy, mivel a bonyolultabb metonimiák után senkinek nem jelent nehézséget kimazsolázni a szövegből az egyszerű ellentétpárokat, szinonimákat és jelképeket.

Ennek kapcsán meg lehet mutatni a diákoknak az 1847-es *Kard és Lánc* című Petőfi-verset. (Nem sokkal korábban tanultak Hoffmann-nál a marharépa és a tollseprű nászából született boszorkányról. Így az angyal és a szép lány szerelméből született kard, az ördög és a boszorkány szerelméből született lánc romantikus ötlete még jobban tetszik nekik.)

Az utolsó strófa is eszünkbe juttathat más Petőfi-szövegzárásokat. Vissza-visszatér a morális követelés megfogalmazása a költő életművében, miszerint az önfeláldozás „ingyenes” legyen, a szabadsághős életében ne várjon semmilyen fizetséget, majd a halál után nyeri el jutalmát. *A XIX. század költőit* már tanulták a diákok, ennek befejezését most fel lehet idézni. *Az apostolt* később fogják tanulni. Szilveszter halála után, az epilógusban a kései utódok megemlékeznek a szabadság mártírjainak „szent nevei”-ről. Később tehát nyomatékosan visszatalunk a *Nemzeti dal* utolsó versszakára.

Ezen a ponton mindig akad olyan tanítványom, aki megjegyzi, hogy így is lett, megvalósult a költő víziója, hiszen minden év március 15-én elhangzik a márciusi ifjak névsora, és minden év október 6-án felsoroljuk az aradi tizenhármát. Valóban. Ez tényleg így lett. (Erről aztán eszükbe szokott jutni az *Egy gondolat bánt engemet...*, meg Szendrey Júlia, hogy milyen korán „eldobta az özvegyi fátylat”. Nekem viszont mindig eszembe jut – és amikor eljön az ideje, 11. osztályos korukban, fel is olvasom nekik – Karinthy szarkasztikus figyelmeztetése Petőfi beteljesült jóslataival kapcsolatban.)

Maradt még két fontos megbeszélnivaló.

Ki a magyar? Maga a vers definiálja, hogy kikről beszél többes szám első személyben, ki az egyes szám harmadik személyű megszólított: akinek ősapái itt vannak eltemetve, aki nem fél életét adni a hazáért, akit sértenek a történelem során elszenvedett megaláztatások, aki nem tűri a szolgaságot. A szöveg megengedi a nemesség és a jogfosztott nép magyarság-értelmezést is.

Pályám során ritkán fordult elő, hogy valaki megkérdezte volna: talán a magyaroknak van saját, külön istene? Ez ékesen illusztrálja, hogy nem szoktunk gondolkodni egy kívülről tudott kultikus versen, különös megfogalmazásainak jelentésére többnyire nem kérdezzük rá.

A reformkorban két jelentése is lehetett a „magyarok istene” képzetnek. Az egyik a pogány, a másik a keresztény hagyományból eredeztethető. A *Zalán futása* – és több más, hasonló tárgyú eposz – népszerűvé tette az ősmagyar mitológiát, illetve éppen ennek hiányában a mitológiaképzést. Így született meg a költők tollából Hadúr, a magyarok istene. Másfelől, nem sokkal Mohács után, a református prédikátorok sajátos, biblikus történelemszemlélete vigaszt nyújtott a magyarságnak: amiképpen a zsidókat kivezette Isten Egyiptomból a Kánaán földjére, azonképpen a magyarokat Szkítiából Magyarország földjére. Amiképpen Isten a zsidóknak Mózeszt rendelte vezérül, azonképpen a magyaroknak Árpádot. Rendelt később bölcs királyokat, a zsidóknak Dávidot és Salamont, a magyaroknak Gézát és Istvánt. Amikor azonban a nép elfordult Istentől, jöttek a csapások, a zsidókra az asszír és babiloni fogság, a magyarokra a tatárjárás és a török rabiga. (Fontos, hogy a zsidók és a magyarok esetében is más vallású nagyhatalmakról van szó.) Ha a nép visszatér az igaz útra, Isten eltávoztatja a csapásokat, újra fölvirágoztatja a kiválasztott népet. Mert ebből a zsidó–magyar párhuzamból a vak is láthatja, hogy a magyar is Isten kiválasztott népe. (A *Himnusz* fiktív költője a „zivataros századok” valamelyikében szintén erre a történelemszemléletre támaszkodik. A diákok tanultak már erről néhány hónappal a *Nemzeti dal* előtt.) Nos tehát így is érthető a „magyarok istene”. Hogy a kettő közül melyikre gondolt Petőfi, abba már egyik tanítványom sem mer belebonyolódni... Ezen a ponton inkább megmutatom a kivetítőn *A magyarok istene* című, 1848 áprilisában keletkezett Petőfi-verset.

Végezetül meghallgathatjuk a *Nemzeti dal* különböző megzenésítéseit, bosszankodhatunk rajta, hogy egyik sem jó, ennek apropójából viszont beszélhetünk arról, hogy milyen zene illene a vershez.

(Tanítványaim többsége ekkorra már elveszítette a Petőfi iránti közömbösségét – vagy legalábbis sokat veszített belőle. A *Nemzeti dal* elemzése olyan sok meglepetést okozott, hogy ettől egészen fellelkesültek. Mégis mesélik olykor, hogy valaki hangot ad kétségeinek, miszerint ez vajon jó vers-e. Az illetőnek az lesz a házi feladata, hogy keresgéljen a politikai versek, kivált az 1956-os költemények között. Ezek után általában nagyra értékeli Petőfit. [De ha mégsem, az se baj: nem kötelező úgy vélekedni, hogy a *Nemzeti dal* jó vers.] Hogy a többiek se maradjanak ki valamiből, a huszadik századi forradalmi versek közül néhányat fel is olvastatok a kutatómunkát elvégző diákkal.)

Ismét „öröm-magyaróra” következik, azaz anekdoták, pletykák és legendák március 15. körül. El lehet mondani, hogy Landerer javaslatára foglalták le a Landerer-nyomdát. Hogy állítólag a *Nemzeti dal* első kinyomtatott példányát Petőfi Aranyra küldte el postán. El lehet mondani, hogy a sajtószabadság kivívása után a forradalom hazament ebédelni, majd – a zuhogó eső dacára – egy kb. nyolc-tízezeres tömeg gyűlt össze a Nemzeti Múzeumnál – ahol Petőfi nem szavalt el a *Nemzeti dalt* (egyébként ott volt ő is). Hogy elfért ennyi ember, mert akkor még nem volt múzeumkert. Hogy az esernyőerdő láttán Jókai csóválta a fejét, és azt mondta, hogyan áldozza életét az, aki egy kis esőtől is megijed. Erre nyolc-tízezer esernyő csukódott össze, és mindenki boldogan ázott. Hogy abban az évben március tizenötödike szerdára esett, és Petőfi ennek örült, mert az esküvője is egy szerdai napon volt. A folytatást ujjongva fogadják tanítványaim: hogy miként zárult Petőfi Sándor nagy napja, azt annak alapján tudjuk elképzelni, hogy Petőfi Zoltán december tizenötödikén született. (Erre nem egyszer fütty és tapsvihar tombol az osztályban.) A „szabadság, szerelem” pedig Jókai számára is eljött, hiszen március tizenötödikén este, a Nemzeti Színházban (akkor még Pesti Magyar Színház) ismerkedett meg és szeretett bele leendő feleségébe, Laborfalvi Rózába. A pletykák tanítványaim számára még folytathatódnak azzal, hogy Petőfi milyen meglepően, egyszersmind felháborítóan, kívülálló számára pedig milyen kacagtatóan reagált Jókai szerelmére... de itt, most ezt nem mesélem el.

A tanár pedig elkezd reménykedni. Hogy talán mégis gondolnak majd Petőfire és Jókaira a Pápai Református Gimnázium diákjai, amikor az internátus lépcsőin baktatnak, hiszen tudják, hogy ez a két exrefis is ugyanezeken a lépcsőkön járt. Hogy ha Budapestten lesznek majd egyetemisták, talán beülnek egyszer a Pilvax kávézóba. Hogy talán küldenek nekem a helyszínről egy szelfit.

Vörös István

(1964):

habilitált egyetemi docens. Legutóbbi könyvei: *Co je ironická věda?* (tanulmányok, 2017, Karolinum, Prága), *Elégia lakói* (versek, 2018, Tipp Cult. Kft., Tésa), *A szabadság első éjszakája* (elbeszélések, 2019, Noran Libro, Budapest), *Loni és a kísértetek* (meseregény, 2020, Pagony, Budapest) *Loni és a varázsvár* (meseregény, 2021, Pagony, Budapest), *Nem ti kussoltok* (versek, 2021, Scolar, Budapest), *Árnyékvers és ironia* (esszék, tanulmányok, esszéversek, 2022, Kijárat, Budapest), *Él-e még Petőfi?* (versek, 2023, Mediacom, Budapest).

VÖRÖS ISTVÁN

Teremtés – újragondolva

(A Tragédia első három sorára)

„Dicsőség a magasban Istenünknek,
Dicsérje őt a föld és a nagy ég,
Ki egy szavával híva létre mindent,”

világot teremtett – és hozzá Istent,
véges legyen végre a semmiség.
Dicsőség a magasban Istenünknek,

és a mélyben az árnyékának ünnep,
szóljon egy szent, vagy szóljon szentbeszéd,
ki egy szavával híva létre mindent,

a mindent máshová terelte innen,
a kevés és a sok mindig elég!
Dicsőség a magasban Istenünknek,

de árnyképei a felhőkbe tűnnek,
meggyengítve az erősek hitét.
Ki egy szavával hívva létre mindent

teremtett érthető világot ittlent,
elengedi a legjobbak kezét.
Dicsőség a magasban Istenünknek,
ki egy szavával híva létre mindent.

Vörös István színházi szerzőként is dolgozik. Legutóbbi bemutatott darabjai: Hruscsov pincére voltam (*Babits Mihály Kamaraszínház, 2019, r: Kaj Ádám*), Por (*Baltazár Színház, 2019, r: Farkas Dorka, Réti-Harmath Olívia*), A világot tartó oszlopok (*Baltazár Színház, 2021, r: Elek Dóra*), Kvantumtorna (*Baltazár Színház, r: Elek Dóra, 2022.*), Segítség, segítek! (*Baltazár Színház, r: Kovács Kriszta, 2023*).

Drámák hangokra, sötét színpadra

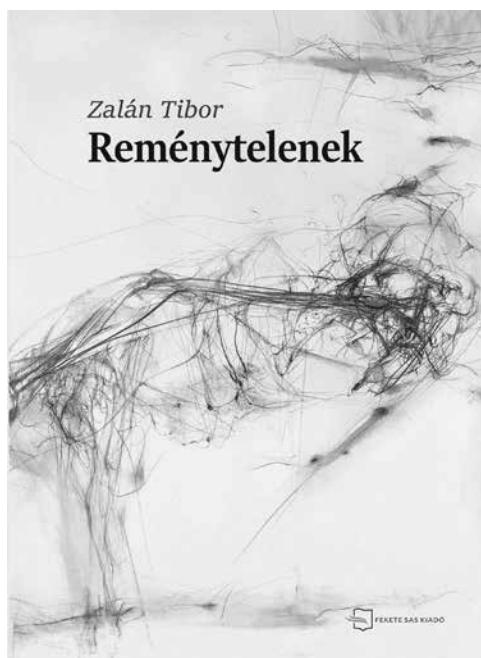
(Zalán Tibor: *Reménytelenek*)

Juhász Attila

(1961, Tét)

A győri Révai Miklós Gimnázium tanára (magyartanár, kutatótanár), a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megyei tagozatának elnöke. Kötetei: *Hidegláz* (versek, 2001), *Zalán-verziók* (monográfia, 2004), *Eszkimószín* (2009, versek), *Nehézfény* (2011, versek), *futópillantás* (2015, versek), *Tenger csend* (versek, 2017, Szabó Béla fotóművésszel), *Lassú nézés* (kritikák, tanulmányok, 2020), *Tengerjáró* (esszék, tanulmányok, 2022), *rövidkőz* (2023, versek).

A kortárs magyar irodalom egyik legkorpussebb, legsokszínűbb és legértékesebb életműve Zalán Tiboré. A pálya, a publikációk elsődlegesen mindig a lírikus alkotót állították előtérbe, ami szinkronban van azzal, hogy nyilatkozataiban a szerző is elsősorban költőként tekint magára. Pályája indulásával azonban egyidős, hogy drámaszövegeket is alkot, s a színház világában annak kapcsán is otthon van, hogy számtalan szerzői műve és bemutatója mellett több évtizedes dramaturgi munka egyaránt ehhez az alkotói közeget köti.

A dráma világában, így Zalán drámaszerzői munkásságban is különleges helyet foglal el a rádiódráma- vagy hangjátékirás. Ez a tevékenység szintén a korai pályaszakaszban vált részévé alkotómunkájának, szerzői aktivitásának ösztönzésében pedig fontos szerep jutott a jelentős pályatársaktól jövő biztatásnak is: a drámaírára Páskándi Géza (Kossuth-díjas író, Zalán egykori szerkesztőtársa a *Kortárs* folyóiratnál), a rádiós szerzői munkára Katona Imre József (a Magyar Rádió egykori dramaturgjá, „A Rádiós”) sarkallta. S miként akkoriban a drámaszövegek publikálásában, úgy a

hangdrámák megjelentetésében is jó partnernek bizonyultak számára a folyóiratok, legfőképpen a kecskeméti *Forrás*. A könyvkiadás terén már nem beszélhetünk efféle szinkron jelenlétről: Zalán már tizenöt kötetet szerző, s jó néhány színpadi és rádiós bemutatója volt már, amikor az első – karsú – drámaavogatása¹ napvilágot lát, első hangjátéka pedig – mondhatni, társbérletben egy bábjátékkal és egy gyermekszínművel – újabb évtizeddel később válik olvashatóvá könyvformátumban.² Mindezek után oda érkezünk meg, hogy éppen 40 esztendővel az első hangjáték megírását követően megjelenhetett Zalán Tibor első „műfajtisztá” hangjátékkötete.³

A 2023-as hangjátékgyűjtemény, a *Reménytelenek* reprezentatív válogatásnak tekinthető több okból is. Igaz, hogy az életműbeli termésnek (26 bemutatott és/vagy közölt mű) alig felét olvashatjuk itt, azonban a készlet majdnem a teljes időintervallumát átfogja a keletkezésrendnek,⁴ illetve a felnőtt közönség számára készült zaláni hangjátékok témaválasztásának mindegyike hangsúlyos megmutatkozásra kapott lehetőséget, s legalább ennyire fontos, hogy a műfajváltozatok, a szemléletmód, a szerkesztéstechnika és a nyelvhasználat szempontjából is teljesnek, árnyaltan mondható itt a kínálat.

Érdemes pár mondatot szentelni az érdemi alkolomból annak is, hogy miként fest Zalán hangjátéki – a jelek szerint a szerzői aktivitást tekintve már lezárult – életművének egésze, teljessége. Dokumentálhatóan tehát összesen 26 szöveg alkotja a korpuszt, melyből 7 kifejezetten gyermek számára íródott,⁵ köztük a pályán utolsónak keletkezett is (l. a 2. sz. jegyzetet). A *Reménytelenek*be nem került be 8 „felnőtt” mű szövege,⁶ szerepel viszont a *Ne lőj a fecskére*, amely korábban helyet kapott a szerző *Azután megdöglünk* című, második drámakötetében is (Napkút Kiadó, 2004; műfaji vagy műfajváltozati megjelölése sem ott, sem itt nem olvasható).

Zalán korai pályaszakaszának újavantgárd költészeti kísérleteit egykor élénk szakmai érdeklődés övezte. E kísérletek között egyedi fonikus-auditív műhelymunkák is helyet kaptak, így például zenei improvizációkkal egybekötött performance-ok, illetve a jelen téma szempontjából fontos előzménynek számító – a Magyar Rádióban úttörő – sztereóvers-adaptáció (*Ének Pohárért*, 1985). A kísérletező költészet érdemi recepciójával szemben a hangdrámaírói tevékeny-

1 ZALÁN Tibor 2000. *Hal, vér, festék*, Nap Kiadó, Budapest.

2 ZALÁN Tibor 2009. Kaland a nagy családerdőben (2002). In: uő., *Szín-hang-báb*. Kortárs Kiadó, Budapest.

3 A 2016-ban megjelent *Drámák II.* (e-könyv, Fapadoskönyv Kiadó) színpadra írt művek között adja közre hangjátékként a *Mos, főz, vasal, takarít, iszik, ledől* című szöveget és a *Szavak, kék alkony, szavak* című „hangdráma játékot”. Előbbi érdekessége, hogy első közlésekor (ld. *Forrás*, 1991/7.) műfaji megjelölése nem „műnemekompatibilis” (élettörmelék), monológformája viszont nem volt akadálya annak, hogy novellaként tekintsenek rá az adott év kisepikai termését szemlélő szerkesztők, s így novellaként került be a *Körkép* 1992-es válogatásába.

4 Az itt is közölt *Anyá, te vagy?* 1983-as, a *Vereségképek* 1998-as keletkezései.

5 *Hi Szen, a guruló madár* (bemutató: 1989), *Hi Szen az Interneten* (1990), *Hi Szen, a madár gurul tovább* (1994) *Hi Szen, a madár újra gurul* (1994), *Hi Szen, a madár csak gurul, gurul* (1994), *Nagyherceg* (1994 – olvasható formátumban l.: <https://mek.oszk.hu/04200/04236/>)

6 *A vád szavait hallgatta* (nyomtatásban: *Palócföld*, 1986/3.), *Amíg hajnalodik* (*Alföld*, 1986/10.), *Ördögkerék* (*Új Írás*, 1989/6.), *Mos, főz, vasal, takarít, iszik, ledől* (l. 3. sz. jegyzet), *Baszni csak egy van* (*Arkánium*, 1991/8.), *Huszárok, hej, gyászhuszárok* (*Tiszatáj*, 1992/9.), *A kis rohadék* (*Forrás*, 1993/1.), *A fekete özvegy* (csak bemutató, 1997)

ség, a rádiós bemutatók, illetve azok kísérleti, műfajújító megoldásai nem kerültek a kritika vagy az elemzések látóterébe. Ebben bizonyára szerepe van annak is, hogy a folyóirati publikáció és a kevés alkalomra, nem frekvenciált időpontra korlátozott rádióadások nem kínáltak megfelelő terepet a szakmai vizsgálódáshoz. A stabil elérhetőséget biztosító Magyar Elektronikus Könyvtár, illetve az ott még olvasható mindössze három rádiós mű⁷ szövege sem az a platform, amely megfelelő inspirációt szolgáltathatna az élénkebb, mélyebb szakmai figyelem számára. A szerző munkásságának jubileumi méltatására készült tanulmánykötet⁸ 25 írásából egy sem foglalkozik a tekintélyes hangjátéki életművel (a drámákkal is mindössze kettő). Néhány monografikus értékezés van csupán, amely erre a területre is igyekszik hangsúlyt helyezni,⁹ s vannak pályatársak, akik a zaláni rádiós műfajok ars poeticájáról, szerepéről is kérdezték a szerzőt közöltett beszélgetéseikben, l.: „Engem a hangjáték hallatlanul izgát [...]. Valamennyi hangjátékom felvételén részt vettem, nem akadt rendező, színész, de technikai munkatárs sem, aki ne respektálta volna az észrevételeimet, kéréseimet, még akkor is, ha rádiós szemzőgből hülyeségek voltak [...]. Vonz a megszólaló szöveg, amikor a dialógusokba kell beleírni azt a gesztusrendszert, amely a színházban adott, mert látható a nézők számára. Roppant érdekesek az akusztikai síkok, amelyekkel jelentéssíkokat lehet megsokszorozni, az aláfestő lehetőségek gazdag arzenálja [...]. Megtanultam, hogyan kell leszámolni a látványos, de üres hangtrükközéssel”,¹⁰ „maig a legtöbbet profitáltam íróként a több tucatnyi rádiós munkából, kísérleti produkcióból, drámaíróként is, hiszen a rádiójáték sötét színpadon zajló előadás.”¹¹

Nem véletlen tehát, hogy a kötet bevezetőjeként (l. *Tünődések a hangjátékról*) Zalán fontosnak tartja részben ismeretterjesztő, részben számvetéses jelleggel felvázolni alkotómunkája legfőbb motivációs tényezőit, munkatapasztalatait és a hangjáték műfajának aktuális helyzetét. Arra is kitér itt, hogy – vizuális avantgárd kísérleteihez hasonlóan – a szövegek közreadásával szándékában állt az olvasó egyfajta újszerű aktivizálását is elérni, amennyiben a szerzői utalások alapján a befogadó saját maga számára „színházasíthatja a leírtakat [...], saját látvány- és hangeffektusokat teremthet meg magának, hogy a csak dialógusokban megfogalmazott történeteket önnarratori-dramaturgi gesztusokkal átélhetővé és valóságossá tegye a maga számára.” Az érdeklődés felélesztésének szándékával együtt jár a szerző részéről egyfajta műfaj-rehabilitáló törekvés is, amelynek egyik tényezőjeként joggal megerősít bennünket abban, hogy darabjai negyedszázad elteltével változatlanul frissek és érvényesek.

Efféle útra bocsátást követően a művek egy részében is találkozunk még közvetlen vagy indirekt,

szakmailag komolyan vett vagy ironizált, valamint általában a dramaturgiára vagy szerkezetre vonatkozó, illetve a (rádiós szakmai) alkotómunkára érvényes reflexív ars poeticus utalásokkal is. Az *Anyátokföldje* című darabban ennek megszólaltatója a DJ McBecap néven íróként szerepeltetett karakter, akinek megjegyzései, beszólásai a cselekménybeli fordulatok és konfliktusok hangdrámai problematikájához kapcsolódnak, kitérnek a monológ-dialóg arányok dinamikai lehetőségeire; a *Vereség-képek* című darabban a Rendező figurájához rendeli Zalán a hangjátékkészítést, a szövegadaptáció szakmaiságának, társalkotói szabadságának kérdésfelvetését és verdiktjeit; a *Vak* című darabban pedig a Krónikaszerző társul ahhoz, hogy az említettek megszólalásain keresztül Zalán összességében véleményt közölhessen a dramaturgi/cenzurális szöveghez, az adatszerű történelmi és korszemléleti szerzői hitelesség, a formatalálás, a szakmai együttműködés demokratizmusa, illetve a célközönséggel való viszony kérdéskörében.

A kísérleti törekvések első elemeként a műfajiság problematikáját érdemes említeni. Zalán a bevezetőjében „határműfajként” említi eleve a hangjátékot, ez az utalás azonban túl is mutat a színházi-dramai műnemi értelmezhetőségen, mikor az *Amíg szeretsz* című szöveget „kishang-líra” megnevezéssel azonosítja. Itt valóban az erősen lirizált nyelvhasználat a meghatározó, s a lírai dikció, a szóképekben gazdag beszédmód más darabokban, elsősorban a szerelmi tematikájukban is jelentős szerephez jut. Ezen túl három olyan művet is találunk a kötetben, ahol a műfaji meghatározás már „színház-közelibb”, de mégsem klasszikus terminus: játék. Anno a magyar nyelvújítás fejleménye volt, hogy a tragédia szót a szomorújátékkal váltották fel, s ennek átértelmezett változataival találkozhatunk Zalánnál is. Az *Anyá, te vagy?* esetében e kötőjellel írt szóösszetétel előtagja érvényes hangulati relevanciával bír, a játék-jelleget pedig az adja, hogy a szöveg az alapszituáció szerint a tulajdonképpen meg sem szólaló szereplő tudati világában, meditációs élethelyzetben képződik meg a fantázia és az emlékezet asszociatív reflexiói által indukálva. Szomorú-játékként jegyzi szerzőnk a *Vereség-képek* című darabot is, amelyben azonban az ambivalens hangulatiság olykor a nyelvi humor és a groteszk helyzetek miatt éles ellentétet mutat a szomorú/tragikus történelmi eseményekkel szemben, melyeknek emlékezte a műben sajátos, fonák-parodisztikus módon idéződik meg, köszönhetően Zalán sajátos stílus-érzékének és történelemszemléletének. A harmadik „játék” abban a kifejezésben van jelen, amelyet akár önálló, valójában a színház és a rádió közös érintettségét leginkább kifejezni képes általános terminusként is használni lehetne mint szerzőnk neológ meghatározását:¹² hang-dráma játék (l. *Szavak, kék alkony, szavak*).

7 Ld. ott: *Front, A vak, Vereségképek* – k.oszk.hu/kereses.mhtml?dc_creator=Zalán+Tibor&dc_title=&dc_subject=&sort=rk_szerzo%2Crk_uniform&id=&Image3.x=0&Image3.y=0.

8 *Hintázni a lét peremén. Írások Zalán Tibor tiszteletére* 2014. Szerk. VIRÁG Zoltán. Tiszatáj Könyvek, Szeged. 2014.

9 JUHÁSZ Attila 2004. *Sötét színpadon*. In: uő., *Zalán-verziók*. Kortárs Kiadó, Budapest, 180–188.; JUHÁSZ Attila 2020. *Drámák a nagy Zalán-erdőben*. In: uő., *Lassú nézés*. Kortárs Kiadó, Budapest, 309–339.; JUHÁSZ Attila 2022. Majdnem minden a Zalán Tibor-dramák világáról. *Hangjátékok*. In: uő., *Tengerjáró*. Savaria University Press, Szombathely, 292–304.

10 KERESZTURY Tibor 1989. Az eklektika autonómiája. In: *Alföld*, 3., 31–32.

11 ZALABA Zsuzsa 2004. Levélváltás Zalán Tiborral. In: *Irodalmi Szemle*, 2., 90.

12 A legegységibb műfaj-definíciós neologizmus azonban a kötetbe fel nem vett *Amíg hajnalodik* című „hangjáték” felvezető szerzői instrukciói közt bukkan fel: „Előjáték szavakra és mozgásra: atmoszferikus álomjelenet. Sétáló replikák cserebomlása, ill. szóköstölő” (ld. *Alföld*, 1986/10., 8.)

Mivel a hangjáték „sötét színpadán” a megjelölésben több feladat hárul a hallhatóságra, a hangoztatásra, a szerzőnek több figyelmet kell arra fordítania, hogy ezt jól tervezze és instruálja. Ehhez képest furcsa – bár a mű parabolikus jellegével szinkronban van –, hogy az adaptálókra teljes autonómiát „terhelve” Zalán „szándékosan nem ad támpontot” a hangzástényezők azonosításához a *Szavak, kék alkony, szavak* esetében. Pontos eligazítást ír le azonban a megszólaltatás térbelisége és a zajeffektusok kapcsán a *Hagyd magára a Napot* bevezetőjében, valamint meghatározza, hogy az *Anyátokföldje* strukturális kvázi-tagolása három különböző cimbalomzenei inzerttel történjék, illetve hogy az átúsztatással kombinált szerkezeti elkülönítést támogatandó az *Anyá, te vagy?* dialógusai és monológjai alatt két különböző, de hangulatban mégsem élesen elkülönülő zenei aláfestés szóljon. A hangoztatás eleve térbeli differenciálást igényel három darab esetén is (*Szavak, kék alkony, szavak; Amíg szeretsz; A gyöngyház fénye*), mivel ezekben a szereposztás nagyságrendje és stilizáltsága egyfajta arc nélküli szólam-polifóniát von maga után (ehhez persze megfelelő hangtechnikai apparátus is szükséges, és nem biztos, hogy a hallgató részéről szintén mindenkor adott). Ezért válik fontossá ilyenkor, hogy a karakterek hangszín, orgánium szerint is markánsabban azonosíthatóak legyenek, főleg mivel a szöveg szerint ezekben a művekben a szereplők egymás megszólításának, megnevezésének hiánya miatt nem is azonosítják egymást szerepükben.

A hangzselelemeknek – beleértve a színpadi függőnyt helyettesítő hosszabb-rövidebb szünetet is – tehát nem csupán az auditív hatáskeltésben, hanem a szerkezeti tagolásban is szerepük van. Ez az a terület, ahol Zalán szintén alkalmaz egyedi és kísérleti megoldásokat (vö. „A hangjáték mégiscsak kísérlet a hangok függetlenítésére a kauzális esemény-torlódástól” – DJ McBecap / *Anyátokföldje*). Ami csak részben függ tőle, az a felhasználható műsoridő, vagyis a drámaszövegek szituálásához képest itt behatároltabb, hogy mennyit, meddig beszélhetnek a szereplők. Bizonyára azért a szerző is kapott valamelyest szabad kezét ebben – erről tanúskodhat például az, hogy az egyes darabok akár négyeszeres területi aránykülönbséget is mutatnak.

Hagyományos formális tagolással mindössze két mű készült: a drámaként is jegyzett *Ne lőj a fecskére*, melynek szerkezeti egységeit Zalán jeleneteknek nevezi, valamint a *Reménytelenek*, amelyben egy-egy nap történései szerint fordított kronológiával osztja részekre a történetet. Tradicionális elem általában véve és a zaláni színházi drámák megkomponálásában is az analitikus szerkesztésmód (itt hét műre is jellemző), illetve a retardáció (itt: *Ne lőj a fecskére*, *A vak*). Bravúrosnak mondható viszont a szövegépítés azoknál a műveknél, amelyeknek megragadható cselekményük, referenciális térbeliségük-időbeliségük nincs, hiszen a megszólaltatások, szólamok ezekben tudati síkon levő belső beszédből származnak (*Anyá, te vagy?*, *A gyöngyház fénye*), vagy szituatív-reflektív közlésháló fejleményei (*Szavak, kék alkony, szavak; Amíg szeretsz*). A nyelvi-szójátéki asszociációknak is jut szövegalkító szerep, főként a kötetzáró három darabban, amely ott kiváló kiegészítő elem az ironizáló-parodisztikus stílus- és szemléletválasztáshoz. A műveknek mintegy felénél alkalmaz szerzőnk szimultán szerkesztés-

technikát az idősíkok elkülönítésére, melyek közül a *Reménytelenek* esetében a beékelte szövegrészeknél a szintaktikai struktúra lebegtetése is belejátszik a sajátos szituációteremtésbe, amihez a nyomtatásban a szedés mód megváltoztatása hívja fel a figyelmet a szintén olvasható szerzői instrukciónak megfelelően.

A nyelvhasználat kapcsán is érdemes kísérleti jellegű elemekről beszélni a hangjátékok esetében. Időszérű itt ismét a lírai életmű újavantgárd időszakának párhuzamát említeni, mivel a záró három szövegben a hangzásasszociációkon, többértelműségen, paronimián, paronomázián, manipulált szóalakok hatásán alapszik Zalán nyelvi humora, ironiája (persze a színpadi drámák némelyikére is jellemző ez a fajta nyelviség, pl. *Beváz úr hazamegy, ha, Vakkacs-tojások*¹³). Jellegzetes, hogy éppen az utolsó három műben fordul elő a legtöbb intertextus (Ady-tól és József Attilától a legnagyobb arányban, de az *Anyátokföldje*ben zenei utalással még Beethoven is megidéződik), és hogy az *Amíg szeretsz* szövege dúskál a lírai öndíszítetekben is.

A hangjátéki nyelvi humor legsajátosabb eleme egyébként a frazéma-modulációk tekintélyes arányú beépítése az *Anyátokföldje* szövegébe, ahol szólások, közmondások „ferdítései” (pl.: „Addig jár a gyermeked hit az életre [...], amíg eltörik”, „Majd ha feldobták a talpasaid a talpukat”, „Szél ellen soha, se balszél ellen, se jobbszél ellen, közép ellen pisálhatsz”, „úgy eltüntetek, ha nem férsz a bőrdbe, hogy még az összetársasági felnők sem ismer rád”) csakúgy helyet kaptak, mint a modulált szállóigék (pl.: „Lassan a testtel. A föld én vagyok”, „itt mindenki kap valamit, aki nekem megtetszik, vagy nekem utódom, vagy boldog ősom, rokonom vagy ismerősöm, ésatöbbi a spalletán belül”, „nincs a termelésben vesztes, csak én. Vezess új utakra, Kolombosz”, „Itt félned, ülnöd kell”, „én húztam ki őket? Mosom ceruzámat”, „Mondottam, némbor: züllj és bírvá íráll”). Szerzőnk a nyelvhasználat kapcsán fontosnak tartja rögzíteni (l. *A gyöngyház fénye* bevezetőjét), hogy van itt olyan szöveg is, amelyet eredetileg éppen „a mű pornográf(nak minősített) nyelvkezelése miatt” nem tartottak bemutatásra méltónak. Kétségtelen, hogy az adott darab már felütésében alkalmas az expresszív hatáskeltésre, pedig van líraisága, és a későbbi szóhasználattal szemben még csak nem is kifejezetten vulgáris: „LÁNY 1: Hajnalodik a pinámban.”

Egészében szemlélve a hangjátékok nyelvkezelését feltűnik, hogy a művek többségében a karakterformálás stilizált nyelvi regiszterek alkalmazásával működik. A megszólaltatók neve, életkora, státusza, foglalkozása adja meg a bázist ahhoz, hogy milyen szóhasználattal, milyen verbális gesztusokkal ruházza fel őket a szerző. A darabok kétharmadában a szerep azonosítása nem is nevekkel történik, hanem az említett tényezőkre való utalással. Az orgánium és hangszín mellett a nyelvhasználatmódnak akkor van kiemelt jelentősége a figurateremtésben, amikor népes szereposztást kell jól működtetni (pl. *Szavak, kék alkony, szavak, Amíg szeretsz, A gyöngyház fénye, Vereségképek*). Különös eset az *Anyátokföldje*, amelyben alapvetően beszélő nevet kapnak a megszólaltatók. Ez emberi habitus jelölésére éppúgy alkalmas (vö. Hiénás Bendegúz, Kihúzó Dániel, Lihegő Jónás, Lassú Antoán), mint történeti alakokkal való megfeleltetésre (pl. Gróf Bolond, Boros Kund, Dózsa Józsa, Vörös Csepel, Mann Tamás), ráadásul a sze-

13 Előbbi ld. ZALÁN Tibor 2000. *Hal, vér, festék*. Nap Kiadó, Budapest, utóbbi: *Életünk*, 2010/7–8.

reprekategoría ironikus megjelölése (pl.: sülyesztő, vezérhadász, kegyosztó és hegyosztó, Pisálló) is hozzátartozik itt ahhoz, hogy olvasván – vagyis nem látva-hallva, ki kicsoda – még közvetlenebb képet alkothassunk a magunk számára a jellemeiről. Szintén jellegzetes szerzői megoldás, hogy egy-egy karakter összetettségének (pl. a Nagyon fiatal lány a *Hagyd magára a Napotban*), ellentmondásosságának (pl. a Férj a *Reménytelen*ekben vagy a Rendező a *Vereség-képek*ben) vagy ironizálásának (pl. II. Béla A *Vakban*) eszközeként stíluseltérítést-stíluskeverést, végletvegyítést alkalmaz a szerző, s az is izgalmasan összetett élményt hoz, amikor eredeti, nagy súlyú történeti szövegeket inzertál oda (szakmai és szlenges) stílusú kortárs megszólalásokba (*Vereség-képek*). Mindemellett Zalán nyelvi ars poeticájának az egész életműre is érvényes kulcsmondata ismerhető meg A *gyöngyház fénye* egykorú szerzői ajánlásából: „Kilenc nő találkozik valahol, valamikor. [...] Élnék és beszélnek [...] Költészet ők, és a közönségesség is ők. [...] Nem kell mindent érteni, nem is tudunk, nem is akarhatunk. S ez így szép, ennek így méltósága van. Kísérlet ez a hangjáték, kísérlet annak a kibeszélésére, aminek a megfogalmazásához kevesek vagyunk.”¹⁴

A beszélő nevek alkalmazásán túl „beszédes” egyéb információk is fellelhetők a művekben, amelyek közvetve a szerző személyével hozhatók összefüggésbe – persze leginkább a zaláni életút és életmű jó ismerői számára. Szó sincs direkt önéletrajzról, alakazonosságról, mégis érdekes, hogy az alkotó el-elhelyez – vagy észrevehetővé tesz – néhány jelzést önmaga vagy művei azonosíthatóságára utalva. Zalánnal egyidős (’56-ban még csak meséken élő kisfiú) és író is az *Any*a, *te vagy?* fő karaktere,¹⁵ hasonlóképpen az *Amíg szeretsz* Férj 1-ként említett figurája és a *Front* főszereplője, a Tanár (szerzőnk maga is volt középiskolai tanár a megírás előtt öt évvel), a *gyöngyház fényében* a nők által megidézett hódítóra pedig szintén jellemző motívumok a kalap, a vörösbor, az éjszakai erkélyen való meditálás. Név nélkül családtagok is megidéződnek párszor, így például az *Amíg szeretsz* Férj 3 alakja Zalán nagyapjának némely gesztusát veszi át, a *Ne lőj a fecskére* vőfély figurája a szerző édesapjától ismert lakodalmi rigmusokat szaval,¹⁶ a *Vereség-képek*ben pedig a szerző édesanyja és szülővárosa említődik meg.

Ha elfogadjuk, hogy az *Amíg szeretsz* és A *gyöngyház fénye* férfi főalakja zaláni karakterelemekkel is fel van ruházva, akkor élhetünk a gyanúval, hogy az adott figurák sokszólamú, részletes, árnyalt, analízáló jellegű, szereplőtársak szájába adott jellemzése egyfajta önjellemzés is, indirekt feltárulkozás.¹⁷ Ugyanakkor ezek a figurák az összetett, ellentmondásos férfi arché álta-

lánosított jellemképének hordozói is. Az (arche) tipikus jellemformálás egyébként a női szereplők vonatkozásában szintén megvalósul e két műben – és persze műközi vonatkozásban egyaránt – igaz, szólamokra osztva. Érdekes és izgalmas egybeesésről beszélhetünk tehát a személyiség-elemző megszólalások kapcsán, hiszen a beszélők egymást is véleményezik, leírják, ami a két mű „cselekménytelensége” révén a dramaturgiai fő hangsúlyt kapja.

Mindezekről függetlenül – Zalán egyéb, más műnembeli műveihez is hasonlóan – nagy erőssége a hangjátékoknak a lélektani mélységű jellemrajz. Széles körű az a szituációs kínálat és problematika, amely a szerző figyelmének fókuszába kerül itt, főként a párkapcsolatok vonatkozásában (komplex érzelmi állapotok, szenvedély és szenvedés, érzelmi kiégés, egymásra utaltság, rivalizálás, provokatív gesztusok stb.), de hangsúlyos a szülő-gyermek viszony vizsgálata csakúgy, mint a negatív jellemváltozás, személyiség hanyatlás, a pótcselekvések motivációinak követése vagy a hierarchikus (szakmai, társadalmi-közéleti) csoportlélektan iránti érdeklődés. Verbális és fizikai erőszak szinte mindenütt beszűrül a történetekbe, melyhez néhol (*Reménytelenek*, *Front*, *Ne lőj a fecskére*) kriminálpszichológiai érintettség is társul.

A művek érvényessége, melyet Zalán az előszóban is hangsúlyoz, nemcsak a lélektani avatottságon, hitelességen múlik, hanem a kor – a korok – értő ábrázolásán is. Három olyan darab szerepel itt, melyekben helyet kap történelmi időszakok megidézése. Az *Any*a, *te vagy?* ’56 emlékeztét, a *Vereség-képek* 1848–1849 emlékeztét (annak dokumentumok általi megidézését) hozza be a jelenkori történetekbe,¹⁸ A *Vak* cselekménye pedig úgy illeszkedik a 12. századi történelmi hitelességhez, hogy a nyelvi stílus és az ironizáló szemlélet kapcsán egyaránt nyilvánvalóvá válik a jelenben való értelmezhetősége, áthallhatósága. Másik két műben (*Amíg szeretsz*, A *gyöngyház fénye*) az alapszituációk időn kívüliséghez, kronológiai meghatározhatatlansághoz kötődnek, habár a jelenben szituálhatóságuk is kézenfekvőnek tűnhet. „A szövegek könyv szándékosan nem ad támpontot” a *Szavak, két alkony*, *szavak* időben való elhelyezhetőségéhez sem, mégis valamiféle humántörténeti végállapot körvonalazódik benne, talán valamely világkatasztrófa utáni idő.¹⁹

Amennyiben a jelenre vonatkoztatott zaláni korfestés időbeli fókuszát pontosabban is szeretnénk meghatározni, akkor a szövegek többségének keletkezési idejével szinkronban a rendszerváltásra és annak közvetlen környékére lehetne hivatkoznunk. Ezzel legbehatóbban az *AnyÁtokföldje* foglalkozik, s olyan kortünetekre

14 ZALÁN Tibor 1992. A gyöngyház színe. In: *Rádió- és Tévészínpad*, 49., 11.

15 Az emlékművekben felbukkan pl. a Jankovics név, melynek viselője a szerző egyik legjobb barátjának (vö. JANKOVICS József irodalomtörténész) nevét kapta kölcsön.

16 Az említett két műben utalások vannak Zalán első külföldi, görögországi utazásának verseiben, novelláiban és regényben egyaránt megidézett emlékeire (Blue Dolphin, Kopszohiladész).

17 Metaforikusan ez a sötét színpadon való feltárás, feltárulkozás maradhat leginkább rejtve szerzői szándékból eredően is, hiszen a rádiójáték sem adásban, sem nyomtatásban nem kap akkora publicitást, mint a versek és prózák sejtethető vagy indirekt, áthallásos alanyisága.

18 1848 és 1956 megítélése Zalán történelemszemléletének kiemelt gócpontjai, amit az is igazol például, hogy *Mario-átiratában* Cipolla illuzionista számtrükkjei szintén ezekre az eseményekre alludálnak, ld.: ZALÁN Tibor 2019. (*Mario és*) a varázsló. In: uő., *Ruhatárban felejtett kabátok*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 251–254.

19 Ez a Swift *Szerény javaslatát* is parafrázáló darab a szituációteremtésben közeli rokona az *Azután megdöglünk* című Zalán-dramának (ld. az azonos című kötetben, Napkút Kiadó, 2004), illetve emlékeztet a *Romokon emelkedő ragyogás* záró jelenetére (ld. ugyanott, 194–196.), ami arra utal, hogy a szerző számára fontos a civilizációs vég-vagy utóállapotok elképzelhetősége, parabolikus megjeleníthetősége is.

mutat rá, mint pl. a korrupciós kapcsolatrendszer kialakulása, a normaeltető liberalizálódás, a gátlátalanul érdek- és hatalomvezérelt döntéshozatal és pozícióharc, a föld idegen kézbe kerülése, a kárpótlási visszaélések és kismizítés vagy az amerikanizálódás hajszolása. A konkrét jelen itt-fogalmát tovább árnyalva a rendszerváltó Magyarország kritikus körülírását, szétszalazását kapjuk az *Anyátokföldje* szereplőitől: az „itt” nemcsak ál-pátoszos haza-fogalmat jelent, hanem kinek-kinek a kozmopolita ad hoc locust, a hiányérzetek és célvesztések földjét, a békétlenség, megosztottság birodalmát, a szimpla megélhetés, a szűrkesség térrénumát.

A parabolikus szituáltságú, stilizált szereposztású művek azonban ontológiai síkon is szemléltetővé teszik emberi itt-létünk, világban-létünk állapotrajzát. Ezekben is, de kötettszerte is jó néhány olyan metaforikus kulcsfogalommal is találkozhatunk, amelyek – lételméleti értelemben véve – a globális-általános jelenkor lényegét ragadják meg, nem leplezetten negatív jelentéstartalommal. Ilyen mindjárt a kötetcímhöz is alkalmasnak talált *Reménytelenek* (reménytelenség, /lét/perspektíva-vesztés),²⁰ vagy az imént említett mű elioti reminiscenciájú címbeli utalása (vö. elátkozott anyaföld), a szintén cím-szó értékű alkony (*Szavak, kék alkony, szavak*), a Vereség-képekben számtalanszor ismételt rendezői kifakadás („micsoda kupleráj [...] Ez örület”), az *Amíg szeretsz* felvezetőjében említett „könnyes és nehéz idő”, az *Anyátokföldje* zárszavában summázott szenny, homály, súly és elaljasodás, és akár ütőkártyaként a helyét, szerepét, menekülési lehetőségét nem lelő Vendég (!) replikája (*Ne lőj a fecskére*): „ÖREGASSZONY: Isten nevét ok nélkül ne vedd a szádra! / VENDÉG: Ha valakinek, hát nekem aztán van okom arra, hogy emlegessem azt a fenti gazembert. [...] Vert az már épp eléggé.”

Zalán hangjátékaiban is fontosnak tartja, hogy az illúzióvesztett, pótcselekvésekben és cselek-

vésképtelenségben, perspektíva-vesztésben gyötördő világról, létről szubjektív látásmód mellett is valóságismereti érvényességgel beszéljen. Ennek folyamánként csupa olyan művel találkozunk itt, amelyeknek nincs pozitív végkimenetel. Ha vannak is olyan művek, amelyekben gyermeki naivitású, eufemisztikus látásmódot képvisel valamely szereplő (*Anyá, te vagy?*), vagy amelyekben az alaphangulatot meghatározza az ironia, a nyelvi humor (l. az utolsó három darabot), nem beszélhetünk zaláni szemléleti derűről, bizakodásról. Ha vannak is olyan történetek, amelyekben az elvágódás, a jobbat akarás fontos motivációja valamely főszereplőnek, a megvalósulás legfeljebb kétes homályba vész (*Anyá, te vagy?*, *Hagyd magára a Napot, Front*), vagy kiábrándítóan lehetetlen (*Reménytelenek*, *Ne lőj a fecskére*). Két olyan utalást is találunk a szerzőtől, amelyek azt mutatják, hogy történeti, drama(turgia)i véget elképzelni a legvalószínűbb forgatókönyv szerint a megoldáskeresést elodázza, a gyeplőt a lovak közé dobó feladással, káosz-hagyással lehet (vö. „*Oltári hangzavar*. [...] RENDEZŐ: Gyorsan egy lekomf!” – *Vereség-képek*), illetve mindezt lételméleti dimenzióban tárgyalva arra juthatunk, hogy: „a »kikötő« nem is más, mint a létünkre leselkedő semmi” (*Szavak, kék alkony, szavak*).

Pesszimista az alkalmi végszó a recenzenstől is, mint ahogy nem ad okot optimizmusra a hangjátékírás jövője sem. A rádióadók elenyésző kisebbsége ad le irodalmi műsorokat, és ha hangjátékot, akkor azt szinte kivétel nélkül konzervból, korábbi évtizedek terméséből. Zalán Tibor idestova 20 éve nem alkot ebben a műfajban, de koherens látásmódja, problémaérzékenysége, mondandója szerencsére kellő és folyamatos publicitást kap más műnemekben, s így a lényegében rokon területnek számító drámák világában is.

(Fekete Sas Kiadó, 2023)
Juhász Attila

20 Vö. Zalán jó néhány kötetcímének – így pl. demonstratív drámakötetének (*Azután megdöglünk*) – borús szemléletet sejtető-sugalmazó kulcsszavaival (ld. még pl.: *Földfogyatkozás*, *Borús reggeli üzenetek*, *Fénykorlátozás*, *Lassú halált játszik*, *Szállás rossz ágyon* vagy a *Papírváros* Thomas Manntól (az *Anyátokföldje* összegző bölcse Mann Tamás!) kölcsönvett alcímei: kimerülve, eltévedve, letarolva, szétszaggatva, betegen).

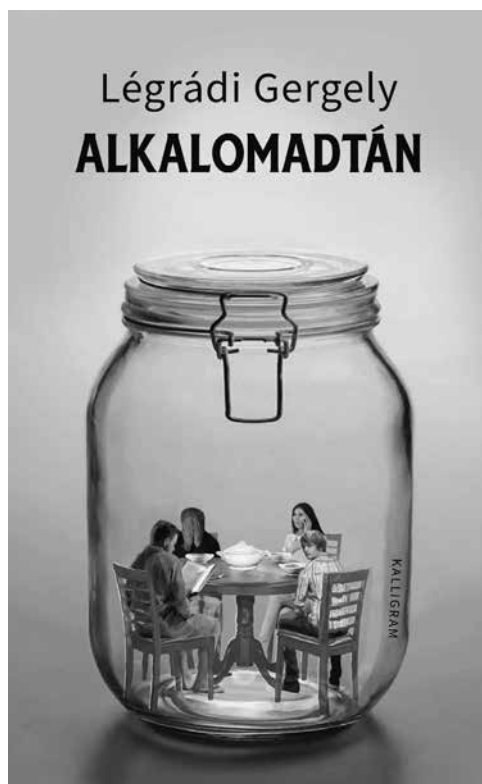
Áthatolhatatlan ajtók őrzik a múltat

(Légrádi Gergely: *Alkalomadtán*)

2023

13

Természetes emberi tulajdonság, hogy a roszszat szeretnénk elfelejteni, ha már nem tudjuk meg nem történeté tenni, de megtehetjük-e ezt a múltunkkal? Letagadhatjuk, átírhatjuk, vagy egyszerűen csak elhallgathatjuk? Később hogyan hat ez a viselkedés utódainkra? Légrádi Gergely legújabb könyvében ezekre kérdésekre keresi a választ, egy drámai családtörténet keretében. A regény kulcsszavai: hazugság, (el)hallgatás, bezárttság, magány.

Légrádi családtörténete rendhagyó kompozícióra épül, a vallomások jelleg uralkodik benne. Az olvasó úgy érzi, mintha egy bírósági tárgyaláson ülne, ahol a tényállás ismertetése után a tanúk vallomásai következnek. Jogász író esetében kézenfekvő és érdekes megoldás. A regény nyolc fejezetből áll. A történetmesélést Andris, a fiú kezdi, aki anyja temetése után retrospektív módon felidézi emlékeit a szüleivel töltött éveiről. Ezután sorban következnek a családtagok, akik egymást váltva, saját nézőpontjukból tekintenek vissza közös életükre: háromszor kap szót Zoltán, az apa, kétszer Edit, az anyja, majd tanúi leszünk egy vitának Zoltán és apja, Imre között, végül a nagypapa fedi fel a „teljes igazságot” traumáik háttéréről és a család történetéről. A narráció formája változó: a fiú monologizál, az anyja rövid párbeszédet folytat fiával, az apa csapongó feljegyzéseket ír fiának, a nagypapa pedig levelet hagy hátra unokájának. A vallomások közös jellemzője, hogy mind Andrishez szólnak, múltfeltáró, magyarázkodó jellegűek és az apa, valamint a nagypapa esetében nem mentesek az önvádtól, de a vádaskodástól sem; utóbbi az anyára irányul, akit a családi légkör megmérgezőjének tartanak. Egyedül Edit nem védekezik, nem sokat magyarázkodik, inkább támad és többnyire hazudik vagy szépít.

Ugyanazt a történetet négy különböző nézőpontból világítja meg tehát az író, aki a lélekábrázolásra helyezi a hangsúlyt: egy traumatizált családot mutat be, amelynek előéletére egyfelől gyermekkori bántalmazás, másfelől egyetemes üldöztetés nyomta rá a bélyegét, és tagjai tulajdonképpen mind áldozatok. A mű központi témája a múlttal való szembenézés, amely Edit esetében tagadás, vagy szépítés, Zoltánál elhallgatás, a nagypapánál vívódás, végül kitárulkozás formáját ölti. Az üldöztetés, stigmatizálás generációkon átívelő problémája alakítja a szereplők személyiségét öntörvényűvé és hazuggá (Edit), beletörődővé és hallgattaggá (Zoltán), folyton újrakezdővé (Imre). Mindez az unoka, Andris életét is megkeseríti, aki kérdéseire nem kap kielégítő válaszokat, így szintén lelkileg sérült felnőtté válik, nem találja helyét az életben, magányos lesz. A narráció nyelve és stílusa igazodik a szereplők személyiségéhez: általános-ságban szűkszavú, tárgyilagos, a kevés dialógust kivéve szenvedélymentes. A nagypapa és az anyja erős lelkű, cselekvő és a sorsukon változtatni képes, kemény emberek, megedződtek a sorscsapások alatt, míg az apa és fia gyöngy, bele nyugvó és belső életet élő karakter. Andris és az anyja megnyilvánulásában minimális érzelem fedezhető fel, a fiút melankolikus hangvétel jellemzi, míg az anyát kemény, fegyelmezett, száraz pattogó mondatok. Zoltán merengő, emlékező, bocsánatkérő szavai mögött a fiát észrevétlenül, csendben szerető apa bújik meg, hasonlóan a nagypapa unokáját féltő, távoli, ki nem mondott szeretetéhez. A mű hangulata alapvetően nyomasztó és belső feszültségtől terhes.

A családtagok egy házban, egymás mellett élnek, de nem együtt, áthatolhatatlan burkot képeznek maguk körül. Két lelki sérült ember házasságát látjuk. A hazugságra és féligazságokra épített közös jövő megmérgezi életüket és boldogtalanságot szül, ahogy a férj, Zoltán megfogalmazza: „Menekülés közben találtunk egymásra [...] Mindent elkövettünk, hogy ezt a megérkezést boldogságnak higgyük” (186.) A fiatalok magukba fojtják a gondokat ahelyett, hogy megbeszelnék, és közösen próbálnák megoldani, mert úgy vélik, jobb lesz a fiuknak, ha nem tud semmit. Ezt a mintát hozták otthonról, ezt örökölték tovább. A családi légkör hűvös, nincs kedvesség, simogatás, ölelés, Andris a szeretetteljes testi érintés hiányában nő fel. Kérdéseire semmilyen vagy felemás válaszokat kap. Az anyja kereszthuzattal „kiszellőzteti” a problémákat, az apa pedig olvasásba menekül, vagy elmegy futni. Érdekes ismétlődések fordulnak elő a nagypapa és unokája személyiségében: a gyújtószenvédély, a kert, a növények és a tárgyak szeretete. Az apai nagypapa, Imre szívesen foglalkozott unokájával, amíg együtt laktak, de egy későbbi látogatásakor a kilencéves Andris már idegen bácsiként engedte be – nem fedte fel senki, hogy a nagypapa volt, aki otthonosan mozgott náluk, és kedvesen beszélgetett vele. „És azóta sem mesélt senki a házban annyit, mint az az ismeretlen aznap este” (90.)

Légrádi remek karakter- és miliőábrázoló, élnek a szereplői, valóságosak a traumáik, hihető a viselkedésük. Három generáció képviselőit látjuk egy családon belül. Hitelesen mutatja be, hogy milyen súllyal nehezedik rájuk a múltjuk, és hogyan ala-

Muth Ágota Gizella

Irodalomtörténész, műfordító. A Szombathelyi Tanárképző Főiskola könyvtár-magyar szakán, majd az ELTE germanisztika szakán végzett. PhD-értekezését Adalbert Stifterről írta. Cikkei, recenziói, műfordításai jelennek meg magyar folyóiratokban (*Magyar Napló*, *Irodalmi Jelen*, 1749, *Bárka*), valamint német nyelvű irodalmi cikksorozatot ír a *Neue Zeitung* számára. Könyvfordításai: Adalbert Stifter: *Bécs és a bécsiek* (2005); Burkhardt Gorissen: *Szabadkőműves voltam* (2011).

kítja személyiségüket a hallgatás. A fiatal házaspár otthonában nincsenek fényképek a rokonokról, gyermeküket szinte steril közegben nevelik, nem szánnak rá tartalmas, közös időt. Vendégeket fogadnak, akik valójában rokonpótlékok. Mindketten tiszta lappal és feldolgozatlan múlttal kezdtek közös életüket. Edit tudatosan, Zoltán inkább naiv bizakodással. Andris teljes tudatlanságban nő fel apja és anyja családját illetően. Mindent megkap szükségletei szerint, csak szeretetet nem, mintha két automata mellett élne. Nem csoda, hogy saját házassága sem sikerül és válással végződik. Az olvasáshoz és a sakkhoz menekül, két magányos tevékenységhez. A szereplők a múltjuk áldozatai. Edit fantáziája szerint alakítja gyerekkorát, leszámol a szüleivel, nem néz vissza, és házassága alatt a férje múltját is megpróbálja megsemmisíteni. Zoltánnak ugyan nyugodt, szép gyerekkora volt, azonban apja nem fedte fel előtte teljes egészében családjának tragédiáját, hogy megkímélje a szörnyű igazságtól, ezért gyökértelennek érzi magát, identitásválságba kerül. Az apai nagypapa múltbeli traumáját egy „arctalan” történet jelzi, amely majd Andrishoz írt levelében válik világossá.

Több ismétlődő motívummal is találkozunk olvasás közben, amelyek egyes szereplők kapcsán más-más jelentéssel bírnak. Ilyen például a zene, amely egy zongora/pianínó formájában jelenik meg. Editnek csak vágyálom a zongorázás, otthon nem kapott rá lehetőséget, ezért irigy Imrére és Zoltánra, akiknek megadatott a zenélés öröme, és bosszúból felviteti a fiú szobájába a pianínót. Imre levelében is előbukkan a hangszer, amikor az utóiratban javasolja unokájának, hogy tanuljon meg zongorázni, mert sosem késő. A könyv és az olvasás is fontos szerepet kap a család életében. Zoltán az olvasásba menekül felesége elől, és hang nélkül szoktatja rá fiát is a könyvek szeretetére, csak odakészít neki néhány értékes olvasmányt, hogy *alkalomadtán* ezeket vegye elő, de csendben olvasnak is egymás mellett. Később élőszó helyett a könyvek közé csúsztatott lapokon, utólag meséli el fiának a saját igazságát. Egy konkrét regénycím is felmerül: Thomas Mann: *József és testvérei*. Edit ezt az egyetlen könyvet olvassa, mert szerinte »minden benne van, ami fontos [...]«. A magányos ember, mint én [...], drukkolok Józsefnek [...]. Helyettem valósítja meg az álmát. Túlél, új életet kezd a semmiből, méghozzá idegen helyen, nem néz hátra és nem fedi fel kilétét [...]. József olyan, mint én. Erős, tud csendben lenni és újrakezdeni.” (177–178.). Ez a

vallomás tökéletesen tükrözi Edit életfelfogását. Álma viszont nem valósult meg, ezért kidobja a könyvet, amit tulajdonképpen a férje tett a közélébe, hogy a bibliai történet segítségével elfogadtassa az apját. A könyvet végül a sors firtora által a nagypapa találja meg a szemétdombon. Érdekes motívum a diófa, amit Andris gyerekkorában ültetett, és apja titokban látogat. Zoltánnak a fia iránti, csendesen odafigyelő szeretetét és egy közös titkuk örömét jelzi, de gyerekkori emléket is ébreszt benne, apja diófáját juttatja eszébe. Megjelenik az egész könyv alap gondolatát szimbolizáló kovászos uborka is, amit Zoltán a fiától kapott, és pont olyan volt, mintha apja készítette volna. Andris a kovászos uborka készítése közben családi életükről elmélkedik: „[...] családunk épp olyan, mint három uborka némi lével egy csatosüvegbe zárva. Ott kovászolódunk. Amíg egyenként bele nem rohadunk a levünkbe” (54.). A kötet borítóképe ezt a hasonlatot tükrözi, csak egy emberrel több ül a nagy dunsztos üveg mélyén az asztal körül. Nem néznek egymásra, mindegyikük magába fordul, a társas magány levegőjét árasztják.

A csend átszövi az egész kötetet, a hallgatás egyfajta menekülési forma a valóság elől. Edit életfilozófiája a „rendteremtő csend” (165.). Férje és fia is hallgatásba burkolózik. Andris így jellemzi családjukat: „A felmenőimet csend veszi körül. Csend és arctalanság.” (14.), „Bármerre lépek, áthatolhatatlan ajtók őrzik a múltnak azt a részét, amelyhez kevés az én igyekezetem.” (22.) A nagypapa az egyetlen, aki végül szembenéz a múltjával, és megtöri a csendet. Az unokájának szánt leveléből fény derül hallgatásának okára és a családi traumákra. Belátja, hogy rossz mintát adott a fiának, és legalább unokájának átadja a „feldolgozásra váró múltat” (271.). A történet vége nyitott és katarzis nélküli. Nem tudjuk, Andris mit kezd majd múltja örökségével.

Légrádi regénye bár nyomasztó hangulatú, mégis izgalmas, lélekábrázoló írás. A szerző bámulatosan érzékelteti, hogyan hat a gyerekkori brutalitás, identitásválság és gyökértelenség a későbbi felnőtt életre, hogyan befolyásolja a múltbeli események letagadása vagy megszépítése egy ember sorsát. Milyen személyiségtorzulást okozhat a hallgatás, a problémák elfojtása, milyen pótcselekedeteket vált ki, és hogyan mérgezi meg a környezetét az ilyen ember.

(Kalligram, 2022)
Muth Ágota Gizella

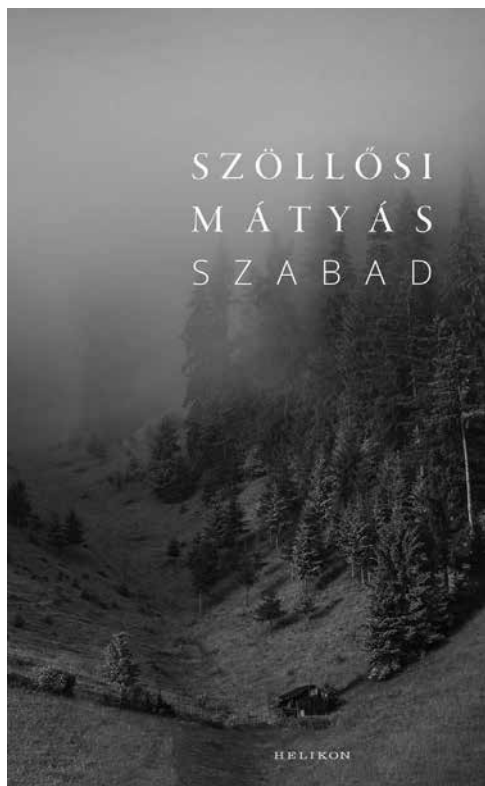
Nem szégyen többé megbeszélni

(Szöllősi Mátyás: *Szabad*)

2023

/3

Szöllősi Mátyás 2005 óta publikál, a legutóbbi, 2022-es, *Szabad* címmel megjelent kötete válogatott és új verseket tartalmaz. A korábbi két verseskötet viszonylag régebbi: az első, az *Aktív kórterem* 2010-es, amelyet igen hamar, már a következő évben követett az *Állapotok – negyvenöt töredék* című könyv. A sűrű kezdés után nagyobb szünet állt be, a szerző időközben inkább prózával jelentkezett, ráadásul sikeresen, hiszen első, *Váltódram* című elbeszéléskötete 2017-ben elnyerte a legjobb első prózakötetért járó Margó-díjat. Ezt egy regény követte 2018-ban *Simon Péter* címmel, majd újabb prózakötet jelent meg *Illegál* címmel 2020-ban.

Ennyi idő (és a prózai kitérő) után a szerzőben újra feltámadhatott az igény a sűrített forma iránt, ám az új versek mellé illesztette a korábbi kötetek válogatott anyagát is. Kissé talán furcsa, hogy viszonylag fiatal (38 éves) szerzőként miért vállalkozott ilyen, létösszegzéshez hasonló gesztusra, ugyanakkor érthető is. A negyvenedik évhez közeledve valamiféle átalakulást, váltást élhet meg az ember, illetve egy korszak – például az első ciklusra utalva –, akár egy hosszúra nyúlt kamaszkor lezárását is. Dante *Isteni színjátéka* után: nagyjából „Az emberélet útjának felén” jogos igény lehet ez.

Szöllősi Mátyás egy interjúban¹ úgy nyilatkozott: a legkorábbi verseket a *Gyulladás* című ciklus tartalmazza, amely a kötet meghatározó része. (Ezt a *Kamaszkor* című etap előzi meg. A harmadik és egyben a legbővebb a *Noktürn*, a negyedik, záró ciklus pedig a *Szégyenlős álmok* címet kapta.) A kötetbe került hetvenöt vers százhatvan-száz-

nyolcvan szövegből válogatva jött össze. Az is tudható az említett megnyilatkozásból, hogy a *Gyulladás*-ciklus egy betegség folyamatának szikár, lényegre törő dokumentációja. A betegségtől való megszabadulás pedig meghatározó volt a többi vers megírása szempontjából is, és Szöllősi-nek nem titoltan köze van ehhez az állapothoz. A könyvet olvasva észlelhetjük: mégsem válnak ezek a versek túlságosan személyessé, van bennük eltartás, a lírai én sokszor saját sorsa, állapota külső szemlélőjeként tűnik fel.

Ám ne szaladjunk túlságosan előre, mert érdemes mindjárt a kötetkezdő *Előhang*-nál elidőzni. Ez a végig kisbetűs, központozás nélküli vers meghatározza a könyv alaphangját. A költő, az ember harmóniára való törekvése: „a vágyam mindig is a könnyű / ébredés volt figyelni a felhők / vonulását a fák között az ablakon át”, és vele szemben a valóság: „a reggel mégis súlyos dobbanás / hol megtorpan majd gyorsan térdre hull / az éj...” (5.). Könnyedség és drámaiság, ugyanakkor egyfajta biztonság megtalálása a másikon, az őszinteség, a kimondás szabadságának öröme, súlytalansága: „s ha végre így hát lenni ott ahol / kékesfehér súlytalan vászon már az ég / veled és nem számít többé mit hisznek / rólunk bárki-bármilyen emberek hol fontos / mindig az amit két összefont / kíváncsi szeretet marasztal / miközben ajkaid között hozhatod / minden tagadni-volna-jó-már-múltad / mert nem szégyen többé megbeszélni / bármit hogy volt csalán mi sebzett” (6.). Ez a hang, ez az élmény nagyjából végig uralkodik az egységes hangú kötetben. Szabadság, szabadulás a múlttól, élményektől, sérelmekről, sérülésektől, a test, az érzelmek kiszolgáltatottságának elfogadása.

Az első ciklus címe – *Kamaszkor* – az első vers címe is egyben. Valami baljós visszatérés ez a gyerekkor, ifjúkor világába, helyszíneire, bolyongás, leszámolás az idővel. Ártatlanság, de már a bűn felsejlő lehetősége is felvillan: „Így teltünk be, lehunyva szemünket. / A délután álmot hozott / minden testrészünkre, / arcunkra, kezünkre. És nem jutott eszünkbe, / hogy akár gyilkolhatunk is egyszer.” (11.).

A ciklus versei a fiatalkorhoz, a gyerekkorhoz köthető helyszíneket, személyeket idéznek meg, sokszor homályosan, töredékesen. A verssorokból történetek állnak össze, amelyek kifizetéséről csak sejtésünk lehet, mert sok a kihagyás, az elhallgatás. A könyvet ajánló Lator László epikus természetűnek tartja a verseket, amely – a hézagosság-gal, töredezettséggel együtt – Szöllősi nemzedékére jellemző. Ugyanakkor fűlszövegében Lator megjegyzi: „De az ő, különben szintén hézagos, töredezett képeinek súlyos, sokunknak ismerős matériája, tragikus-egzisztenciális, s hadd tegyem hozzá: metafizikai hangoltsága van. Arról beszél, amibe nehéz beletörődni: az elháríthatatlan szenvedésről, a lefeléről, a pusztulásról. Nemcsak erősen megvilágított részleteivel, hanem üres tereivel is hat.”

A *Kamaszkor* verseiből ambivalens testvérkapcsolat, családi tragédia is kiolvasható a felnőtté válásig vagy tovább tartó időszakban. Forró, árokparti nyári napok és vihar előtti csend atmoszfé-

Bokros Judit

(Székesfehérvár, 1981): publikált online a *Litera-Túra Művészeti Magazin*-ban, a *Spanyolnátha művészeti folyóirat*-ban, a nyomtatott lapok közül az *Élet és Irodalomban*, az *Irodalomismeretben*, a *Műhelyben*, a *Várban* és a *Vigiliában*. A *Litera-Túra* Kiadó és a Kodolányi János Egyetem által kiadott egy-egy antológiában is szerepeltek versei. Első önálló verseskötete 2022-ben jelent meg *Felfedezés* címmel a Vörösmarty Társaság kiadásában. Újságírással, szerkesztéssel is foglalkozik. Székesfehérváron él.

Szerzőnk édesapja, Bokros János (1938–1989) Sárkeresztúron született, és a székesfehérvári József Attila Gimnáziumban tanított magyart és történelmet. Élete során két önálló verseskötete is megjelent.

¹ SZÖLLŐSI Mátyás 2022. *Szabad* – Bemutató a Margó Irodalmi Fesztiválon, https://youtu.be/cr92gKMIFk8?si=aYMd6xDxJX0_20pU (a letöltés ideje: 2023. 09. 12.).

rája szüremlik át a sorokon, a versek váltakozva szólalnak meg egyes szám első, második vagy harmadik, illetve többes szám első személyben. A testi pusztulás pedig a szemünk előtt zajlik le a *Villám, csapás* című versben, amelynek alcíme: *a családi albumból*. A dédapa kötelességszerű elindulása a délelőtti rosszullet után a marhák kiterelése okán már előrevetíti a későbbi, címből következő tragédiát: „De több erő kell, mert a másik marha is / vadul. Mozdulna ismeretlen égtájak felé. / Dédapa a fához kötözi, miközben tartja is. / A fémről nem meri levenni a kezét, / ami már anynyira feszül, hogy szinte pattan. / Fönt újabb villanás. Hasad szét az ég. / A fa testén vagy harmincezer amper halad át, / hogy mindörökké elnémítsa kettejük szívét.” (42.). Ezután három, témájában ugyancsak egymásból következő vers: *Látogatás, Kimúlás, Temetés*. A kórházi életkép (*Látogatás*) pedig már szinte átvezet a következő, *Gyulladás* című ciklusba, amely a betegséggel való szembeesülést, a test fölötti uralom elvesztését tárgyalja.

Előtte következik azonban a kötet címét adó vers, a *Szabad* – mintegy a kamaszkorral való leszámolásként. Határozott kezdés: „Egyszer csak úgy döntött, vége.” Majd szinte felsorolás jelleggel következnek a felesleges dolgok, tárgyak, ürről a külső és ezzel együtt a belső, lelki tér is. „Az alap után jöhetnek a díszek. / Az összes csetresz, kép, párna, / a fürdőszoba kellékei csorognak lefelé, / egy plüssmackó kapaszkodik a karján – / szatyrok, mint karácsonyfán a díszek, / világítanak egyre mohóbban és tarkán.” (52.).

A *Gyulladás*-ciklus már a betegséggel való leszámolás, vagyis inkább a betegség, az esetleges múlandóság tényének rögzítése, elfogadása. Ez a legrövidebb rész, amelynek első verse szintén nem kapott külön címet. Naturális felütéssel indul az egyes szám második személyű megszólalás: „A záróizmok összehúzódásának hiánya. / Izzadás. Fosás nyilvános helyen. / A közizlés számára átkos pillanat, / meglátni, testedből mi maradt / fogyás után.” (57.). A betegség tudata félelmekkel jár, az emberi tehetetlenséggel, a kiszolgáltatottsággal kopogós sorokban, mondatokban szembesülünk. A betegség teljesen átveszi az uralmat a test felett, „A rosszullet hamar, következetlen / érkezik.” – és csak reménykedni lehet, hogy valamikor majd minden a régi lesz: „Talán eljön, hogy újra élj, / önállóan és szervezeten.” (*Lüktetés*, 59.).

A versekből megtudjuk, hogyan jön a rosszullet, illetve hogy milyen hatással van ez az állapot a párhuzamosra és a munkára. A teljes ellehetetlenülés, a totális csőd állapotba vetül elélnk – szinte végig eltartva, csak ritkán egyes szám első személyű megszólalásokkal. Mintha a megszólaló valaki mást, valaki más állapotát figyelne meg. A cikluszáró vers címe – *Aktív kórterem* – azonos az első verseskötet címével, és a szöveg természetesen abban is fellelhető. Érdekes, hogy míg a régebbi változat eleje többes szám első személyben szól meg, közös élményként átadva a kórházi tartózkodás reménytelenségét, addig a *Szabad*-ban beszélője már csak részben, illetve a zárásban azonosul az élménnyel: „Két ágytál. Hét egység vér. Egy katéter. / Ilyen apró dolgokon osztozunk.” (76.).

Noktürn a harmadik ciklus címe. Ha mint zenei fogalmat nézzük, akkor melankolikus, rövid, lírai hangvételű zeneműről van szó. Ehhez képest a könyvben ez a rész a legterjedelmesebb, és benne nem kifejezetten lírai szövegek kaptak helyet. A versekből egy (vagy több) párhuzamosra, olykor inkább viszonyra, illetve egyéb kapcsolódásra következtethetünk. Erőtéljes a testiség, a

szükségletek kifejeződése is, akárcsak egyfajta elidegenedés. Ugyanakkor vannak líraiabb sorok is, például az *Áprilisi nyárban*: „Azóta meg már nem is tudom, hogy / álmodtam-e / vagy sem az utca sárgás fényét, ott a sarkon / azt a reklámfeliratot. A nyolcas buszt a zöldes / számmjelével, ami nem is a végtelenbe, / csak a hid felé fut. / Ahogy fülledt csókot nyomsz a homlokomra. / Csordogál a fény, zihálsz, / szótagok, mondatok / mozdulatok, hogy végül hanyatt fekvő / figyeljünk együtt / néhány négyzetméternyi csillagot.” (96.).

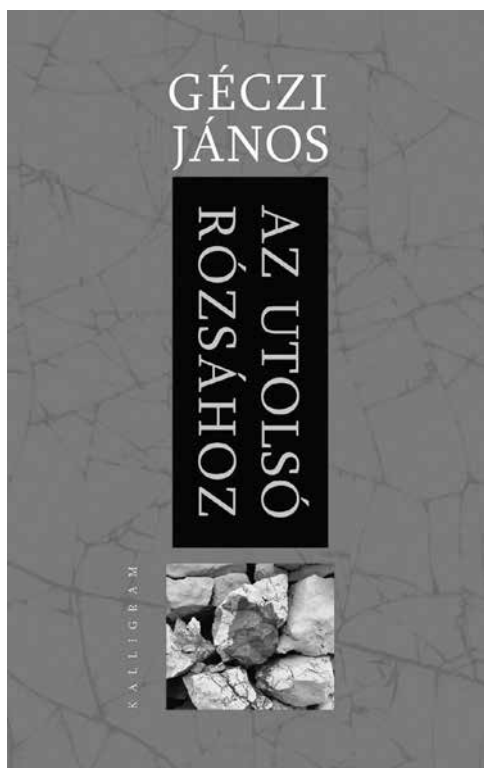
A ciklus első verse a *Lélegzet*, amelyben csak úgy sorjáznak a kérdések, kérdőjel nélkül a mondatvégeken, kijelentéssé téve azokat: „Mondd, mire eszméltél aznap reggel. / Milyen volt az első lélegzetvétel. [...] Milyen volt rám nézni először. / Milyen volt a pillantásom. / Miért engedted éreznem, / vágsz rá, hogy valaki lásson.” (81.). A versben a készülődéstől a találkozásig tartó folyamatot követhetjük nyomon, a következő szövegek pedig egy kapcsolat alakulására, férfi-nő viszonyra utalhatnak, a kezdeti, vággyal teli időszaktól a kiüresedésig. Utóbbira példa a *Közös rettegés*: „Ahogyan néha figyelem magunkat, / mikor eszünk, olyan, mintha minket / enne valami közös rettegés. [...] Csinálj olyat, amit később köszönni / fogok, bár most az okát még nem értem. / Tegyéül üressé, kiszolgáltatottá. / Csak legyél szigorú, akár a szégyen.” (108.).

Közben természetlírával is találkozunk, a *Fákról* című versben – ez került rá az igényes kivitelezésű kötethez tartozó könyvjelzőre is. A fák itt mint életadók, a földet gyógyító élőlények jelennek meg – ez a vers alkalmazzza végig következetesen a rímet, ezzel is lággyá, a fák susogására emlékeztetővé téve a sorokat. „A fák sem mozdulatlanok, / és nem csak szél borzolja őket. / Meghallják minden mondatod. / Értik a szenvedőket.” (86.). Mert mindenki szenvedő lehet, aki szeret, aki kapcsolatba lép egy másik emberrel. És ugyanígy szenvedővé tehet a kapcsolat hiánya is. Szőlősi verseiből az egymás felé közeledés és a távolodás aktuális vehető ki, a párhuzamos kapcsolat olykor a szükségletek kielégítésére szorítkozik csupán: „Lemásztam rólad. Nem érzem a tested. / Utcára lépek – megkönnyebbülés. / A magyarázkodást most elhalasztjuk, / hogy mit és hogyan kellett volna még.” (*Ínség*, 132.). Elmagányosodás, kényszer, kísérletek a kapcsolódásra – majd a ciklus végén ismét természetlírát, mintha ebből az örök és reménytelen emberi körforgásból csak a természet jelenene a kivezető utat. Az *Erdő* című vers első sora felszólítás: „Menj az erdőbe, / ahol zizegő avar borzolja leendő álmait / és ágak simogatnak altató helyett.” (143.). Ismét az erdő, a fák közege. Ahogyan az a borítón is megjelenik, a szerző saját fotójával. Szabad levegő, szabad tér – kiszabadulás a természetbe.

Az utolsó ciklus a *Szégyenlős álmok* címet kapta. A hangvétel az előzőekkel azonos, ebben a részben azonban szerepversek olvashatók. Szőlősi Mátyás érdeklődése szerint válogat és bújik bele olyan művészek, történelmi személyek, mitológiai alakok bőrébe, mint például Freud, van Gogh vagy például Rothko. (Utóbbi festőművész már az előző, *Noktürn* című ciklusban is megjelenik, ám ott a kiállítási élmény van fókuszban, a kép, a színek erotikus hatása az őket néző párra.) Jézust a Getsemáni kertben látjuk, a ciklus pedig Szisziphosszal zárul – talán utalásként a versírás, az írás nehézségeire.

(Helikon, 2022)

Bokros Judit

Géczi Jánost akár egy modern kori polihisztor-ként is meghatározhatjuk, hiszen egy személyben költő, író, képzőművész, művelődéstörténész, biológus és tanár. Ennek ellenére kellő szerénységgel és bölcsességgel nyilatkozik helyzetéről: „Az író szerencsére nem mindent tudó alak. Bár én az eddigi életem alatt találkoztam elég író-orákulummal, vátesz-íróval és kényszeres literátorral, akik közös tulajdonsága a személyiség belsejében fölnövesztett polihisztorság, az ilyen emberektől igyekeztem távol tartani magamat.”¹ A szerző 2023-ban megjelent, sokféle formát, műfajt és kultúrtörténeti allúziót magába foglaló verseskötetének utószavában megemlíti, hogy az „Egyes versekhez az első megjelenéskor névhivatkozások is tartoztak [...], de az ajánlások a ciklusba rendezéskor átkerültek ide, nehogy jelentésbővülést eredményezzenek.” Nem tudom, lehet-e egy kötetet „jelentésbővülés” nélkül bemutatni, de megpróbálom.

Az utolsó rózsához invokatív felütésű címe már olvasás előtt felidéri a számvetés attitűdjét, a búcsú hangulatát, ami nem meglepő egy hetvenedik életéhez közelítő szerző esetében. Eszünkbe juttathatja Saint-Exupéry regényhőisének, a kis hercegnek B12-es bolygón féltve őrzött, egyedinek hitt rózsáját, de Madách *Tragédiájának* falanszter színében a múzeumi tárgyként megmenett utolsó rózsát is. A rózsá-motívum választása

ugyanakkor merésznek tűnhet annyiban, hogy bár örök jelképnek tűnik a kultúr- és művésztörténetben, felmerülhet az olvasóban a kérdés, hogy vajon nem üresedett-e ki jelentéstartalma a posztmodern világában. Ezt az esztétikai dilemmát már Nemes Nagy Ágnes is felvetette *Rózsa, rózsá* című esszéjében:

„Mert – istenem – nem az a baj, hogy a rózsá és mindaz, amit a rózsá ötezer éve jelképez, ma éppen nem divat. A nem-divatból mindig lehet valamit csinálni. Jelképet (pláne úgyis sokértelműt) lehet bővíteni, kifordítani, befordítani, csak elég erős kéz kell hozzá, vagy alkat, vagy szerencse. Inkább az a baj, hogy a rózsá mérhetetlen szívóssággal divat maradt az alköltségben. Fűlsiketítő táncdalokban (»modern« sztereotípiák mellett), álnótákban, slágerekben tartja változatlan helyezését az orgona, a talán, a mámor stb. mellett. Ez kellemetlen. Már tudniillik az, hogy egyes szavak időnként leírhatatlanná válnak. Komoly tornamutatványokat kell végeznie a költőnek... ha vissza akarja tépni az alköltségben anyanyelve egy-egy lényeges szavát. Valóságos örömnép, ha sikerül egy-egy benyálkásodott szót megtisztítani és elhelyeznie. A mai költészet számára tehát összehasonlíthatatlanul megfelelőbb szó a pléhlavor, mint a rózsá. Józan megfontolásból is meg egyszerűen ízlésből is. Tudati tartalmaink lényegéhez e percben jóval közelebb áll a pléhlavor, a drót, a mellékvesekéreg-hormon vagy a növényzet, mint a süllýedék-lírá szótára.”²

Umberto Eco rejtélyekkel teli regénye látszólag véletlenül, de valójában mégsem úgy kapta *A rózsá neve* címet. A kötethez írt szíjjegyzeteiben a szerző kifejti a címadás provokatív ötletét: „mert a rózsának, mint szimbolikus képnek, annyi a jelentése, hogy már-már semmit sem jelent: misztikus rózsá, rózsának a rózsáélete, a rózsák háborúja, a rózsá a rózsá a rózsá, a rózsakeresztesek [...]. A cím dolga nem az, hogy megfegyelmelje, hanem az, hogy összezavarja az ember gondolatait.”³ A kortárs magyar epika is él a tematikával, két nevezetes példa erre Tompa Andrea *Omerta* és Danyi Zoltán *A rózsákról* „rózsakertészeti” regényei. (Danyi Zoltánra és másokra a szerző maga is hivatkozik az utószóban, de kérésének megfelelően velük most nem foglalkozom.) Maga Géczi János egyébként kilenc komoly kultúrtörténeti tanulmánykötetet szentel ennek a motívumnak. Miként Eco regényének középpontjában a világ labirintusszerűségét képviselő könyvtár áll, úgy Géczi János kötetében is megjelenik ez a szimbólum (*Útvesztők*), ahogy a rengeteg kultúrtörténeti allúziót tartalmazó verseskötet is felfogható – Borges szavaival – egyfajta „bábeli könyvtárnak”.

Ujlaki Csilla

A győri Kazinczy Ferenc Gimnázium magyar szakos mestertanára. 1998 óta ír kritikákat. Az országos Móra Novellaelemző és Fogalmazási Verseny szakmai zsűrijének tagja, a Győri Könyvszalon rendezvényein írók, költők beszélgetőtársa. Segíti a költészet iránt érdeklődő diákok tehetséggfejlesztését. Az elmúlt évek során több diákjának jelent meg önálló verseskötete.

- 1 ONAGY Zoltán 2015. A vándorló író. Interjú Géczi Jánossal. *Tiszatáj Online*, <https://geczijanos.hu/blog/2019/12/22/onagy-zoltan-a-vandorlo-iro/> (a letöltés ideje: 2023. 09. 07.).
- 2 NEMES NAGY Ágnes 1989. *Rózsa, rózsá*. In: *Szó és szótlanság*. Magvető, Budapest, <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/NEMESNAGY/nemesnagy00137a/nemesnagy00146/nemesnagy00146.html> (a letöltés ideje: 2023. 09. 08.).
- 3 Umberto ECO 1998. *A rózsá neve*, fordította BARNÁ Imre. Európa Könyvkiadó, Budapest, 586.

A rózsajelkép hitelessége a magyar népköltészetől a romantikus költészetig megkérdőjelezhetetlen volt. Ám a 19–20. századi modernség sem szakított vele, gondoljunk csak Trakl (*Rózsafűzér-dalok*) és Rilke (*A rózsák költő sírfelirata*) költészetére. A *Nyugat* folyóirat alkotói is élnek vele, a rózsá-toposz nem hiányzik Ady (*Lédával a bálban*), Tóth Árpád (*Kisvendéglőben, Ősz*), Kosztolányi (*Rózsák, Rózsaszüret*), sőt Babits (*Az ezüst rózsák alatt, Hatholdas rózsakert*) verstárából sem. A késő modernség magyar költői terméséből Vas István rózsá-versei állhatnak legközelebb Géczy János költészetéhez (*Párbeszéd két ismeretlen között, Mikor a rózsák nyílni kezdtek*), akire egyébként név szerint is (nem ajánlásként!) hivatkozik egy vers erejéig a kötetben a szerző (*Félhosszú vers*). Úgy tűnik, ahogy Vas Istvánnál, Géczyinél is a rózsák válnak az emlékezés alapjaivá, mint örök értéket képviselő jelképek: „Járunk a történelemben. / A rózsák színe sosem tűnik el. / A piros rózsák pirosak maradnak, / A fehér rózsák fehérek maradnak, / a sárga rózsák sárgák.” (113.) (*Vers egy Aczél Géza-sor töredékével*). Mindkettejükénél összekapcsolódik a múltidézés az identitáskereséssel. Géczy lírai énje szerint viszont mégsem találhatunk magunkra sosem, hiszen „A múlt olyan átlátszó tükör, / ami a látszattal elegyíti a valóságot”, „Ha az évek mélyére vájok, / ötszázféle alakban találok magamra, / árnyékba félig bújva, / félig fényvel betakarva.” (90.) (*A múltról*) S valóban, a kötet költői alanya egyszerre jelenik meg középkori lovagként, múltbeli szerelmeket idéző ifjú trubadúrköltőként (*Padovai ének, Ő*), a múltját, családtörténetét kutató (*A Géczykről*) és a jelen valóságából kiábrándult, annak társadalmi zűrzavarától magát tudatosan távol tartó, jelenbeli énként is (*A némákról, 2012, A szent dolgok*). „Egyszerre mindegyik időben ott / lesz, amikor még a fénykép el / sem képzelhető, s amikor már nem / az rögzíti a képmást. (...) Alakodon, / mint amikor egyszerre több filmet / vetítenek ugyanarra a vászonra, (...) / átdereng több hős és több / lúzer, kántor, efendi, miles, gőj, / humanista, SS-tiszt...” (44.) (*Arabeszk*) Ez a sokféle alakban megjelenő én azonban a világhoz és a tradícióhoz való viszonyulás természetes és egyetlen magától értetődő, affektív formája. Erről így vall a szerző egy interjúban: „Az, hogy milyen módon vagyok empátikus, s az azonosulás miféle alakzatokban segíti a kutatási tárgyam szöveggé történő megjelenítését, nem csak döntési kérdések halmaza, hanem a kulturális közegbe beépített antropológiai sajátosságoké is.”⁴ A hagyományba ágyazottsággal összefüggésben az identitáskeresés folyamán felvetődik a költői én szerepe, sorsa is: „S egy-egy szó a könyvben úgy-e, akként lobog, / hogy megmutathassa, én is ott vagyok?” (81.) (*A senki szigete*). „Létezel-e mint speculum, a nyelv felszíne alatt? / Olyan formázó vagy, aki elpihen / a teremtett formában? / Démon, aki azonnal életre kelti / a megfelelő dolgokból jól összeállított képet?” (77.) (*A szerzőhöz*)

A kötet ciklusai nem feltétlenül lineárisak, hanem az emlékezet és idő körköröségére, hullámmozgásra épülve (lásd a többször visszatérő tenger-motívumot, Pirovác városával) hol villanásszerűen, hol a folyamatot kutatva idéznek meg különböző helyszíneket, idöket, hétköznapi, társadalmi, természeti és kultúrtörténeti eseményeket, amelyek akárcsak egy palimpszeszt, egymásra íródva léteznek: „Láttuk a kertet, kis avarja

alatt / római, trák és illír halottak / rétegei közé bosnyákoké / és gömbfjű szlávoké vegyült.” (28.) (*Az alma*) Ezek lehetnek biblikus-mitologikus (*Genézis, Az alma, Lót felesége*), vagy valós történelmi idöket idéző helyek és idök (*Padovai ének, Garay és Tompa a Lánchíd alapköletelésénél, Córdoba*), de híres festmények tájai (*Elhagy*) vagy az emlékek által átírt otthon is (*Újra, háromszor, árnyékkal*). A táj sokszor maga is festménnyé (*Anzix, Ikon*) vagy zeneművé válik (*Zenemű*), máskor pedig a megvilágosodás csodájának helyszínévé: „Hogy meglátja a tájban a csipkét, / nem tudja, miként is részesedik / belőle, sejtéssel, avagy / belátással, s hogy lehet-e ettől / a tudástól boldog, világosan / és érthetően.” (101.) (*Megnyilatkozás*) „Diszten szentháromság, amint / a jóisten kitekint a maga / szerkesztette geometriából.” (155.) (*A dolgok legmélye*). A csodálat az isteni epifánia és a tudomány rejtélyének egyaránt szól: „Túl a döbbeneten / nem értem a kvantumfizikát. / Hiba révén teremti meg / a valóságot, mely megjelenik / a nulla és a következő pillanat / között, magába töltve / az antianyagot.” (106.) (*Semmi*) A természetben és a hagyományban való benne-létből bontakozhat csak ki az a horizont, amelyhez ontologikusan viszonyulunk.

A kötet tanulsága (vagy inkább tanúsága) szerint az igazi sejtés és belátás annak a megértése, hogy a részletekben meglátjuk az egészet, és fordítva, a felszín mögött a mélységet, a profán mögött a szakrálist, az elhulló galambok tetemének tollaiban az angyalszárnyakat. Az identitáskeresés tétje tehát a „mester rejtett mozaikrákó műhelyé”-be bepillantva meglátni a dolgok együttállását: „Van, aki egyszerre kap nyolcszázezer / könyvet, szemére homályt / s a vízilóhorda éjszakai / üvöltését, hogy az isteni / iróniát megérezze.” (106.) (*Semmi*). De mi is az az isteni irónia? Talán érdemes visszatérni a már említett Eco-könyvhöz, amelyben utalás történik Arisztotelész *Poétikájának* második részére, mely a komédiáról és a nevetésről szól. Jorje, a műbeli egykori vak könyvtáros, el akarja zárni ezt a művet az emberiség elől, mert úgy gondolja, hogy aki nevet, az nem veszi komolyan a világot, így Istent sem. Pedig az isteni irónia talán a teremtés alapköve, amennyiben az iróniát úgy értelmezzük, hogy meglátjuk – Kundera szavaival – „a lét elviselhetetlen könnyűségét.” Csak az isteni iróniát birtokolva kerülhetnek a helyükre s nyerhetnek értelmet a dolgok, áll össze rész szerint az egész a végső számvetéskor: „Sok apró lény, emlék, / tárgy, amelyek mindegyikének jut szerep! / És szereplőjükként én, az üdvözülés / közelében is kék tekintetű. Létük / mint a nehéz patájú igáznak, amely / a tengerpart fővenyén hagyta nyomain, hogy legyen mit szoltárként fűzni / egyetlen fűzérbe, s értelemre lelmi / a trappolás elmélyedt olvasásában.” (55.). Az isteni iróniát birtokolva a világ feltárja önmagát, a kis dolgok nagygyá, a nagyok kicsiké válnak, más-ként számlálódik az idő: „Innentől fogva a napok helyett / pillanatok lesznek, s ami teljes / vagy annak látszik, arról kiderül, / darabjaiban milyen.” (59.) (*A Makirina-öbölben*). Ebből a nézőpontból érdemes értelmezni a Hrapka Tibor által szerkesztett könyvborító piros-fekete színpárját és a fotót. A sziklára vetülő piros folt egyszerre idézhet fel biblikus-mitikus szenvedéstörténeteket (Jézusét és a kötetben szereplő Didóét), és egyszerre láthatjuk lehullott rózsaszirmoknak, az örök nyom-

4 PINTÉR Viktória 2016. „Nem akartam gúzsba kötve táncolni” Beszélgetés Géczy Jánossal. *Helikon*, 6., <https://geczijanos.hu/blog/2019/12/22/pinter-viktoria-nem-akartam-guzsba-kotve-tancolni-beszeltetes-geczy-janossal/> (a letöltés ideje: 2023. 09. 08.).

hagyás, értékőrzés mementőjeként. Ez a megmaradt szírom egyben ki is üresíti a rózsá-motívum rátapadt jelentéstartalmait, jelentés nélküli jellé válik, felszámolja önmagát, csupán a nyelv által, a szövegben létezik. „Rózsá, oly árnyék is szakad reád, / amely elbeszélhető pusztán, mert másból / nem áll, mint amelyet a szavak vetnek. Az árnyalat, az illat, a túskezdés, / amire csakis a szó képes, milyen? / S ki az, aki kizárólag a szövegben / él, s hogyha feltűnik, megvilágít a rend, / amiként ujjaival fogja a rózsát?” (123.) (A rózsákról). Ahogy Gertrud Stein írja: „Rose is a rose is a rose is a rose”.

A kötetbeli utazás révén a lírai én gyakorolja az önreflexió mindkét formáját: egyrészt megpróbálja a személyes múlt emlékeit és a kollektív tudatlatant is feltárva rekonstruálni önmagát, másrészt akárcsak egy modern performansz hőse (lásd Géczí neoavantgárd művészete) dekonstruálni, azaz felszámolni önmagát, mint csupán szövegben (festményben) létező, megmaradó ént (*Semmi, Utolsó vers, A dolgok legmélye*).

(Kalligram, 2023)
Ujlaki Csilla

DR. HORVÁTH NÓRA

1978-ban született Győrben. Filozófus, művészeti író. A Győri Széchenyi István Egyetem egyetemi docense. 2016-tól a Műhely szerkesztője, 2019-től főszerkesztő-helyettese, 2020-tól főszerkesztője.

Tudományos fokozat: PhD (2014), habil. (2022), a filozófiai tudományok területén.

Tanulmányok:

2006–2009: Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskola; 2002–2006: Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, filozófia szak; 1998–2002: NYME – Apáczai Csere János Kar, tanító szak; 1998–2002: NYME – Apáczai Csere János Kar, művelődésszervező szak.

Főbb kutatási területei: az esztétikai életvitel filozófiai megközelítései; létezésesztétika; George Santayana életműve; amerikai esztétizmus, Edward Perry Warren és Fred Holland Day életműve; amerikai pragmatizmus, pragmatista esztétika; Richard Shusterman filozófiája (szómaesztétika); Frenák Pál életművének filozófiai megközelítése;

A magyar és idegennyelvű publikációk listája elérhető az MTMT adatbázisban.

Önálló kötetei: A szépség szeretői – George Santayana és kortársai (2018 GlobeEdit, 2019 JatePress), Frenák Pál Abécédairé-je – Átjárások a filozófia és Frenák organikus mozgásnyelve között / L'Abécédairé of Pál Frenák – Transverses Between Philosophy and the Organic Movement Language of Frenák (Kortárs Táncért és Jelelő Színházért Alapítvány, Budapest, 2022).

DR. HORVÁTH-MÁRJÁNOVICS DIÁNA

1988-ban született Győrben. Irodalomtörténész, kritikus. 2020-tól a Műhely szerkesztője, a lap kritikarovatának vezetője. A Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. A Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájában szerzett doktori fokozatot. A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa. Fő kutatási területei: Mészöly Miklós életműve; a kortárs magyar próza.

Tanulmányok:

2014–2017: ösztöndíjas doktorandusz, PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola; 2011–2013: esztétika szakos bölcsész (MA), PTE BTK; 2010–2013: magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész, irodalomtudomány szakirány (MA), PTE BTK; 2007–2010: alapszakos szabad bölcsész (esztétika szakirány), magyar minor (BA), PTE BTK.

Publikációk listája elérhető az MTMT adatbázisban.

Önálló kötete: Örökölt blende. Példázatos irodalom és a Mészöly-hagyaték (2021 Kijarat Kiadó).

KURCSIS LÁSZLÓ

1950-ben született Csornán. Grafikusművész. 1990-től a Műhely arculattervezője.

Tagság: Magyar Grafikusművészek Szövetsége, Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, Győri Grafikai Műhely, Art Flexum Művészeti Társaság, Nyugat-Szlovákiai Képzőművészek Egyesülete, Art World Hungary Egyesület. 1975 óta szerepel csoportos és egyéni kiállításokon Magyarországon és külföldön egyaránt. Rendszeres résztvevője a magyar és nemzetközi művésztelepeknek. Alkotásai számos közgyűjteményben és magánkollekcióban megtalálhatók itthon és külföldön egyaránt. Szuverén alkotói munkáját gazdagítja és végigkíséri a művészetoktatói, kiállításrendezői és tervezőgrafikusi tevékenysége, amit a győri Műhely kulturális folyóirat harminc évfolyamának arculattervei, több mint száz könyvborító, kereskedelmi és kulturális plakát is reprezentál.

Tanulmányok:

Dekoratór és Kirakatrendező Iskola, Budapest 1969–1972, Mártélyi művésztelep 1972–1986, Pedagógiai Főiskola, rajz szakirány Győr 1975–1979, Képzőművészeti Egyetem Budapest 1979–1983.

Díjak: 1973 Petőfi-pályázat I. díj, 1986 Győri Grafikai Műhely-ösztöndíj, 2000 Győr Város Kultúrájáért díj, 2003 Győr Város ezüst emlékérmé, 2003 Győr-Moson-Sopron Megye ezüst emlékérmé, 2005 Megyei Tárlat Győr, Művészeti Alap díja, 2007 Regionális Képzőművészeti PRÍMA DÍJ (megosztva, Art Flexum Művészeti Társaság), MAOE Alkotói Támogatás, 2008 Megyei Tárlat Díja, 2014 Téli tárlat díja, 2014 Art Flexum Művésztelep díja.

TAKÁCS NÁNDOR

1983-ban született Mórán. Költő, 2021-től a Műhely szerkesztője, a lap szépirodalmi rovatait (vers és próza) vezeti. A Panonhalmi Bencés Gimnáziumban érettségizett. Versei 2007 óta jelennek meg irodalmi folyóiratokban. Pedagógusként a diákok szövegértelmezési és szövegalkotási kreativitásának fejlesztésével foglalkozik.

Tanulmányok: 2014–2017: magyartanár szak (MA), PE MFTK; 2009–2011: biológiai tanár szak (MSc), PTE TTK; 2001–2009: biológus szak (Evolúció–Ökológia–Szipisztematika szakirány), ELTE TTK.

Önálló kötete: Kolónia (2014 Napkút Kiadó).

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Nemzeti Tehetség Program

Petőfi Kulturális Ügynökség

Magyar Művészeti Akadémia

ÁLMOK TÁVA

I.

az álom óriás tóhoz ér
lágyan lebben ám mélyét
hirtelen felfedezve
hite illan s belefullad

II.

az álom óriás tóhoz ér
lebbentében mélyét
átöleli szerelmével
nincs már ő se víz körötte

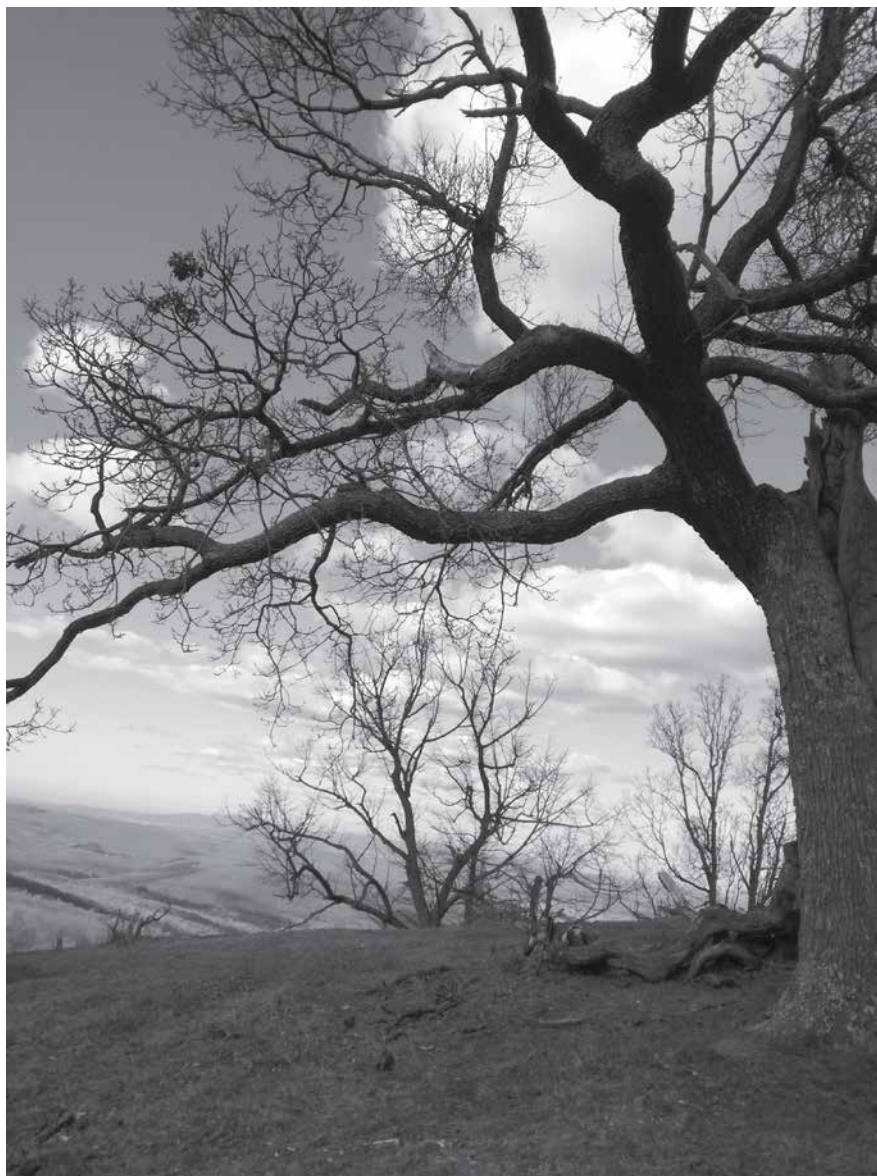
Villányi G. András

műhely

KULTURÁLIS
FOLYÓIRAT

2023

/3

950,- Ft

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

 Nemzeti
Tehetség Program